

T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

URFA'DA YAŞAYAN TARİKATLARDA KADININ YERİ

Fatma ZAF

ŞANLIURFA – 2019

T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

URFA'DA YAŞAYAN TARİKATLARDA KADININ YERİ

Fatma ZAF

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Askeri KÜÇÜKKAYA

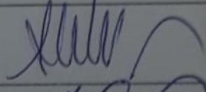
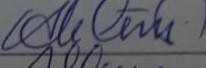
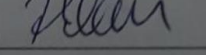
ŞANLIURFA – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Tasavvuf Anabilim Dalı 175230044 numaralı Fatma ZAF'ın hazırladığı "URFA'DA YAŞAYAN TARİKATLARDA KADININ YERİ" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 05/09/ 2019 tarihinde, saat 14:00'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

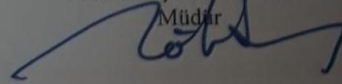
05/09/ 2019

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Askeri KÜÇÜKKAYA	Kabul	
Üye	Doç. Dr. Ali TENİK	Kabul	
Üye	Doç. Dr. Hüseyin KURT	Kabul	

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Tasavvuf Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

26.11.2019

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır *Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı: Fatma ZAF
Öğrenci Numarası : 175230044
Enstitü Anabilim Dalı: Sosyal
Bilimler Enstitüsü
Programı: Temel İslam Bilimleri
Ana Bilim Dalı (Tasavvuf Tarihi)
Başlık (Türkçe) : Urfa'da Yaşayan
Tarikatlarda Kadının Yeri

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Y. Lisans çalışmamın a) Kapak sayfası b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 109 sayfalık kısmına ilişkin, 29/05/2019 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 5'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarım bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

18/11/2019
Hazırlayan Öğrencinin
İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım 18./11/2019

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Dr. Öğr. Üyesi Askeri KÜKKAYA

ÖZET

URFA'DA YAŞAYAN TARİKATLARDA KADININ YERİ

ZAF, Fatma

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Askeri KÜÇÜKKAYA

Mayıs, 2019, 99 sayfa

Bu çalışmada İslam dünyasında en çok yayılmış tarikat müesseselerinden olan, Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Rifâiyye ve Mevlevîyye tarikatları hakkında genel olarak bilgi verilip, bu tarikatların Urfa'daki kollarında kadın konusu araştırıldı. Bu araştırma esnasında Urfa'da yaşayan tarikat kollarına ulaşıldı. Kadınların faal olduğu kollarında, yetkili kişi ile röportajlar yapıldı. Zikir ve sohbet ortamları ziyaret edilerek kadınların tarikat kolu içerisindeki faaliyetleri bizzat gözlemlendi.

Urfa'da yaşayan tarikatlarla ilgili yaptığımız araştırma sonucunda bu tarikatların yaşayan kolları olarak Mahmud Efendi, Şeyh Şükrü Kılınç, Menzil, Şeyh Muhammed Ali Arslan, Osman Nuri Topbaş, Süleyman Hilmi Tunahan ve Şeyh Ahmed Emektar kollarını tespit ettik. Yaptığımız röportajların neticesinde kadınların bu tarikatlarda ne derece aktif bir rol oynadıklarını ve bunun göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmeye çalıştık. Ayrıca, kadınların tarikat içerisindeki konumlarına yönelik yanlış algıları çürütmek amacıyla bu tezi hazırladık.

Tarikatlarda kadınlar da erkekler kadar faaliyet göstermektedir. Onların da kendilerine has zikirleri, hatmeleri, sohbetler ve tarikat prensipleri mevcuttur. Bunu göz ardı etmek, tasavvuf açısından çok önemli bir yere sahip olan Râbiatü'l Adevîyye (ö.185/801), Nuna Fâtıma bint. İbn el- Müsennâ, Âişe bint. Yusûf ed-Dimeşkiyye, Muâze el- Adeviyye, Râbia bint İsmail Şâmiyye gibi isimleri görmemezlikten gelmektir. Bu da kadının tarikatlar içerisindeki konumunun yeterince görülmemesine sebep olmaktadır. Bu sebeple biz de bu tarikat kollarında önemli bir yere sahip olan kadın mürîdlerle görüşmeler gerçekleştirerek, zikirlerine

ve sohbetlerine katılarak ve onlarla röportajlar yaparak kadının önemini ortaya koymaya çalıştık.

Bu kısa çalışma oluşturulurken Şanlıurfa'da tarikat ehli birçok kadınla bire bir röportaj gerçekleştirdik. Bu arada bazı tarikatların kadın müntesipleri bizimle röportaj yapmaktan kaçındılar. Neticede bazı sıkıntılara rağmen böyle bir çalışmaya muvaffak olduk.

Anahtar Kelimeler: Tarîkat, Zikir, Hatme, Şeyh, Mürîd, Tarîkat kolları, Makâ, Tasavvuf.

ABSTRACT

WOMEN'S PLACE IN THE SUFISM CULTS IN URFA

ZAF, Fatma

Master's Thesis

Department of Basic Islamic Studies

Advisor: Asst. Prof. Dr. Mahmut Askeri KÜÇÜKKAYA

May 2019, 99 pages

In this study, general information was given about the Naqshbandiyya, Qadiriyyah, Rifaiyyah, and Mevleviyyah, which are among the most widespread religious institutions in the Islamic world, and the subject of women in Urfa was investigated. During this research, the branches of cults living in Urfa were reached. In the branches where women are active, interviews were conducted with the authorized person. By visiting dhikr and chatting settings, the activities of women within the cult branch were observed.

As a result of our research about the cults living in Urfa, we found Mahmud Efendi, Sheikh Sukru Kilinc, Menzil, Sheikh Muhammad Ali Arslan, Osman Nuri Topbas, Suleyman Hilmi Tunahan and Sheikh Ahmed Emektar branches. Consequently, the interviews we conducted, we tried to state that women play an active role in these cults that this should not be ignored. In addition, we have prepared this thesis in order to refute the misperceptions of women's position in cults.

In the cults, women are as active as men. They also have their own dhikr, marshmallows, conversations and principles of order. To ignore this, Râbiatü'l Adevîyye (d. 185/801), which has a very important place in terms of Sufism, Nuna Fatima bint. Ibn al-Musnaqa, Aisha bint. Yusuf ed-Dimeshkiyye, Muâze al-Adeviyye, Râbia bint İsmail Şamiyye to come to ignore such names. This makes the position of the woman in the sects insufficient. For this reason, we have tried to reveal the importance of women by conducting interviews with women disciples who

have an important place in these branches of cults, participating in their dhikr and chatting, and making interviews with them.

While this short study was being formed, we conducted a one-on-one interview with many sect competent women in Şanlıurfa. In the meantime, followers of women of some sects refused to interview us. As a result, despite some difficulties, we succeeded in such a study.

Key Words: Cult, Dhikr, Epilogue, Shaykh, Murid, Cult Branches, Maqa, Sufism.

**URFA GENELİNDE TASAVVUF TARİKATLARINDA
KADININ YERİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ	HATA! YER İŞARETİ
TANIMLANMAMIŞ.	
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TASAVVUFTA KADININ YERİ VE BAZI SÛFÎ KADINLAR

1.1. TASAVVUFTA KADIN	14
1.2. TARİKATLARDA KADIN	21
1.3. BAZI SÛFÎ KADINLAR	23
1.3.1. Râbiatü'l Âdeviyye	23
1.3.2. Nuna Fâtıma Binti İbn el- Müsennâ	29
1.3.3. Âişe bint. Yusûf ed- Dimeşkiyye el- Bâûniyye	31
1.3.4. Muâze el- Adeviyye	33
1. 3. 5. Şe'vâne	35
1.3.6. Fatımatu'n-Nisâbûrîyye	37
1.3.7. Râbia bint İsmail Şâmiyye	38
1.3.8. Aişe bint Ebû Osman Said b. İsmail Hîrî Nisâbûrî	40

İKİNCİ BÖLÜM

URFA'DA YAŞAYAN TARİKATLARDA KADININ YERİ

2.1. URFA'DA YAŞAYAN NAKŞİBENDİ TARİKATLARI	42
2.1.1. Şeyh İzzeddin Kolu	43
2.1.1.1. Şeyh İzzeddin Kolunda Kadın	44
2.1.2. Mahmut Efendi Kolu	51
2.1.2.1. Mahmud Efendi Kolunda Kadın	52
2.1.3. Şeyh Muhammed Ali Arslan Kolu	57
2.1.3.1. Şeyh Muhammed Ali Arslan Kolunda Kadın	58
2.1.4. Hacı Muhammed Şükrü Kılınç Kolu	64
2.1.4.1. Şeyh Muhammed Şükrü Kılınç Kolunda Kadın	65
2.1.5. Süleyman Hilmi Tunahan Kolu	67
2.1.5.1. Süleyman Hilmi Tunahan Kolunda Kadın	69
2.1.6. Menzil Kolu	73
2.1.6.1. Menzil Kolunda Kadın	75
2.1.7. Osman Nuri Topbaş Kolu	78
2.1.7.1. Osman Nuri Topbaş Kolunda Kadın	79
2.2. URFA'DA YAŞAYAN KÂDİRİ TARİKATI	83
2.2.1. Şeyh Ahmed Emektar Kolu	85
2.2.2. Şeyh Ahmed Emektar Kolunda Kadın	86
2.3. URFA'DA RİFÂİ TARİKATI	91
2.3.1. Mahmud Fehmi Baba Kolu	91
2.3.2. Basralı Ahmed Zeki Hafız	92
2.4. URFA'DA MEVLEVİ TARİKATI	92

2.4.1. Mevlânâ Ali Dede Kolu	93
2.4.2. Haydar Dede ve Abdulhamid Dede Kolu	93
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	96

KISALTMALAR

b.	İbn: bin (Oğlu)
Bkz.	Bakınız.
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	Hazreti
ö.	Ölüm tarihi
r.a.	Radıyallahu anh
r.anhâ.	Radıyallahu anhâ
s.	Sayfa
s.a.s.	Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik eden
t.y.	Basım tarihi yok.
vb.	Ve benzeri, ve benzerleri
vd.	Ve diğerleri
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

Tasavvuftaki Tarîkatlara Genel Bir Bakış

Tarîkat lugat olarak, gidilen yol, izlenilen usûl, gidiş, hâl gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Tasavvuf ilmi literatüründe ise tarîkat, öncelikle insanı, kendisinin ve varlığının hakikatine, bu hakikati en güzel şekilde kendisinde barındıran Hz. Muhammed'e(sav) ve bütün hakikatlerin asıl kaynağı ve yaratıcısı olan Yüce Allah'a götüren yol anlamına gelmektedir. Sûfilere göre, bu yolda yerine getirilecek olan bazı davranışlar, Allah ve Peygamberi tarafından belli bir düzen ile belirlenmiştir. Bundan dolayı bu davranışları hakiki bir aşk ve istek ile yerine getirmiş olan mürîdde çeşitli mânevî ve ahlâkî hallerin oluşabilmesiyle beraber, bu hallerin bir sonucu olarak kişi hakikate ulaşabilmektedir.¹ Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre "Hikmet ve hakikat ilminden kulun ilk muhtaç olduğu şey; eşyayı yaratan yüce yaratıcıyı tanımaktır ve sonra da yaratılan şeylerin nasıl yaratıldığını bilmektir" İşte tarîkatların da asıl amacı kula Allah'ı bildirmektir.²

Sûfiler tarîkat kavramını tanımlamak amacıyla dini, bir ağaca, şeriatı ağacın gövdesine, ağacın dallarını tarîkate, meyvesini ise hakikate benzetmektedirler. Tasavvuf metinlerinde de sıkça karşılaştığımız "Allah'a giden yolların sayısı, yaratıkların nefesleri adedindedir." sözünün gereği olarak tasavvufta tarîkatların çeşitliliği oldukça fazladır.³ Bu durum İslam dünyasına farklılık ve zenginlik kazandırmaktadır.

Hz. Peygambere ve Allah'a vuslat için rehber konumunda olan bir mürşîde bağlı olup, derviş veya mürîdler için varlık bulmuş, sosyal ve ahlaki kuralların bütünü olan ve bu kurallar çerçevesinde teşkilatlanmış bir müessese anlamına gelen tarîkat, hicrî beşinci asırdan itibaren İslam dünyasının birçok bölgesinde yaygınlık kazanmıştır. Halkı Allah'a yakınlaştırmada ve yakîn imana erdirmede önemli hizmetler icrâ etmiştir. Bu müesseselerde tasavvuf eğitimi veren kimseye 'tarîkat pîrî' denilmektedir. Tarîkat pîrî, mürîdlerin sayısını esas alarak tarîkat kurmayı

¹ Semih Ceylan, *Türkiye'de Tarîkatlar Tarih ve Kültür*, 1. bs. (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 28.

² Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, 11. bs. (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014), 44

³ Ceylan, *Türkiye'de Tarîkatlar*, 29.

amaç edinmez. Zaten teşekkül etmiş olan tarîkat, zuhûru itibari ile pîre nispet edilmektedir.⁴ Daha sonraları ise pîrîn halifeleri tarafından devam ettirilmektedir.

İslam dünyasında en çok yaygın olantarîkatmüesseseleri, Nakşîbendîyye, Kâdirîyye, Halvetiyye, Rifâiyye, Şâzeliyye, Sa'diyye, Bayrâmîyye, Mevlevîyye, Kübreviyye, Sühreverdiyye, Yeseviyye gibi tarîkatlarıdır. Bütün tarîkatlar arasında en fazla kola sahip olan tarîkat, Şâzeliyye tarîkatıdır. Takriben doksan kola ayrılmış olan Şâzeliyye'nin ardından, yaklaşık elli kol ile Halvetiyye, bu tarîkattan sonra da kırk küsur kol ile Kâdirîyye, en fazla yaygın olan tarîkatlar arasında yer almaktadır. Tarîkat ve tarîkat kollarında aranan temel prensip, tarîkatın kendisinden zuhur ettiği bir tarîkat pîrîne, tarîkat pîrînden Hz. Peygamber'e ulaştıracak bir silsileye sahip olunması ve hayatta olan bir mürşîdin sülûk âdâbı da denilen zikir, usûl, evrâd gibi uygulamaları barındırmasıdır. Ancak her şeyhin ve ona bağlı olarak her tarîkatın kendi usulüne göre âdâb ve erkân yapısı bulunmaktadır. Bu âdâb ve erkân kuralları; "Adâbü's Sûfiyye, Adâbü'l Mürîdîn, Hurde-i Tarîk, Tarîknâme, Usûl-i Tarîkat, Mîyar-ı Tarîkat, Erkânâme" gibi isimler ile anılan risalelerde ele alınmıştır.⁵

Tasavvuf ve tarîkatlar tarihine baktığımız zaman, en başına Hz. Peygamber'in (sav) konulduğu, ardından ise dört büyük halifenin yerleştirilmiş olduğu silsilelerden oluşantarîkatların Türkler içerisinde yayıldığı görülmektedir. Ayrıca tekkelerin siyasi güçler tarafından tanınması, birçok devlet büyüğünün tarîkat mürşîdlerine bağlanmış olması, tarîkatlara mânevî ve üstün bir güç kazandırmıştır. Bir de Anadolu'nun Türkleşmesinde, Müslümanlaşmasında ve Balkanlar'da İslam'ın yayılmasında tarîkatların önemli bir rol oynadığı, bilinen bir gerçektir.⁶ Biz bu araştırmamızda Türkiye'de yaşayan tarîkatlar olarak önemli bir yere sahip olan bazı tarîkatları incelemeye çalışacağız.

Kâdirîyye Tarîkatı

Altıncı yüzyılda teşekkül etmiş olan İslam tarîkatlarının ilklerinden olan Kâdirîlik tarîkatı, Muhyiddin Abdulkâdir Geylânî'nin tasavvuf anlayışı çerçevesinde vücut bulmuştur. Abdulkâdir Geylânî, İran'ın kuzeybatısında Geylan bölgesindeki

⁴ Ceylan, *Türkiye'de Tarîkatlar*, 30.

⁵ Ceylan, *Türkiye'de Tarîkatlar*, 31.

⁶ Gülsüm Acar, "Tarîkatlarda Kadının Konumu", (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 17.

Neyf kasabasının Büştir köyünde dünyaya gelmiştir. Soyu anne tarafından Hz. Hüseyin'e dayanan Abdulkâdir Geylânî, baba tarafından ise Hz. Hasan'a dayanmaktadır. Divanında yer alan; "Ben Haseniyim mahzadırmakâmım. Ricâlin boyunları üzerindedir makamım." Beyitinden başka, seyyid olduğuna dair herhangi bir yerde bilgiye yer verilmemektedir.⁷ Abdulkâdir Geylânî'nin sahip olduğu üstün vasıflar ve halleri, Ehl-i beyt'in üstün edebine ve ahlakına riayet, kemal vasfına sahip olmak, sâlih amele ve sünneti yerine getirmek gibi hususiyetlere mümâsil görülmüş olduğu için, Ehl-ibeyt'e mensubiyeti mütevatir derecesinde kabul görmektedir.

Kemâl sahibi kişiler olarak bilinen bir ailede yetişmiş olan Abdulkâdir Geylânî, "Ceng-i dost" lakabı ile tanınan babası Ebû Sâlih Mûsa'yı çok küçük yaşta kaybetmesiyle ilk ilmi eğitimini, hamileliği esnasında bazı tecellilere mazhar olmuş olan annesi Emetü'l Cebbâr Fâtıma ve anne tarafından akrabası olan Seyyid Ebû Abdullah Savmaî'den almıştır. Abdulkadir Geylânî, henüz çocukluk yıllarında iken velayet müjdelerini aldığı şu cümlelerle ifâde etmiştir; "On yaşındayken medreseye gittiğimde melekler de benimle birlikte giderlerdi. Ben medrese kapısından içeri girdiğim zaman 'Hakkın velisine yer verin!' derlerdi. Çocuklarla oynadığım zaman, 'Ya mübarek!' şeklinde kulağıma seslenirlerdi. Görmezdim. Ne zaman uyusam, 'Sen uyku için yaratılmış değilsin.' Şeklinde gaipten sesler duyardım. Nasıl yetiştirildiğimi, nasıl terbiye edildiğimi iyi anlayın. Aklımın yettiği zamandan beridir seçkin kullarla beraber Hakkın huzurundayım."⁸

Abdulkâdir Geylânî, ilmi tahsilini gerçekleştirmek amacıyla 488/1087 tarihinde henüz on sekiz yaşındayken Bağdat'a gitmiş, öncelikle Nizâmiye Medresesinde Şâfiî fikhî tahsil etmiştir. Abdulkâdir Geylânî, Zekeriyâ et-Tebrîzî'den edebiyat ilmini, Ca'fer es-Serrâc, Ebû Gâlib el-Bâkîllânî, Hibetullah b. Mübârek gibi hadis âlimlerinden hadis ilmini, Mahfûz el-Kelvezânî, Kâdî Ebû Hüseyin gibi fıkıhçılardan Hanbelî Fikhını öğrenmiştir. Abdulkâdir Geylânî'nin seyr u sülûk aşamasında ise Hammâd ed-Debbâs ve Ebû Sa'd el-Muharrimî olmak üzere iki isim ön plana çıkmaktadır.⁹

⁷ Adalet Çakır, *Kâdiriyye, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür* (İstanbul: İsam, 2015) 159.

⁸ Çakır, "Kâdiriyye", *Türkiye'de Tarikatlar*, 160.

⁹ Çakır, "Kâdiriyye", *Türkiye'de Tarikatlar*, 160, 161.

Abdulkâdir Geylânî, 520/1127 yılında Bâbülezc'deki medresede halka hitap etmeye başlamıştır. İlk başlarda az sayıda halka hitap ederken, hitabetinin etkisiyle gittikçe dinleyici sayısı artmış, rivayetlere göre cemaat sayısının yetmiş bine kadar ulaşmıştır. 528/1133 yılında genişletmiş olduğu medresede, kırk yıl süreyle Çarşamba akşamları ve cuma sabahları, öğleden önce tefsir, hadis, mezhep ve halîfelik dersleri okutmuş, öğleden sonra ise Kur'an-ı Kerîm dersleri okutup fikhî konularda fetvalar vermiştir. Pazar günleri sabah vakitlerinde ise ribâtında vaaz vermiştir. Vaazlarında sabır, kadere rıza, Allah'a teslimiyet ve tevekkül gibi konulara büyük önem vermiştir. Kendi meclisi dışında ise, Nizâmiye Medresesinde kaderle ilgili soruları cevaplamıştır.¹⁰

Abdulkâdir Geylânî'nin silsilesi, Muharrimî(ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir) 'nin vasıtası ile Hz. Peygambere ulaşmaktadır. Peygambere ulaşmış olan tarîkat silsilesi şu şekildedir; Ebû Sa'd el-Muharrimî, Ebû'l Hasan el-Hekkârî, Ebû'l Ferec et-Tarsûsî, Abdülvâhîd et-Temîmî, Şiblî, Cüneyd-i Bağdâdî (ö.207/910), Serî es-Sakatî (ö. 253/867), Ma'rûf Kerhî (ö.200/815), Dâvûd et-Tâî (ö. 165/781), Habîb el- Acemî (ö.130/747), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), İmam Ali (ö. 40/661) ve Hz. Peygamber (ö. 11/632). Abdulkâdir Geylânî, Milâdî 1160 yılında vefat etmiş olup Bağdat'taki medresesinde defnedilmiştir.¹¹

Kâdirî Tarîkatının Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Süreci

Abdulkâdir Geylânî Bağdat'a geldiği ilk günlerde kendisine Ebû'l Vefâ tarafından "Herkesin horozu vaktine kadar öter ve biter. Senin horozun kıyamete kadar ötecektir." müjdesi, verilmiştir. Abdulkâdir Geylânî'den zuhur etmiş olan Kâdirîye tarîkatının ortaya çıkışı ve yayılışı kendi dönemine kadar ulaşmaktadır. Kâdiri tarîkatının oldukça geniş bir alana yayılmış olmasının en büyük sebebi, kendi soyundan gelenler olmuştur. Toplam dört tane evlilik yapmış olan Abdulkâdir Geylânî'nin yirmi yedisi erkek, yirmi ikisi kız olmak üzere kırk dokuz çocuğu olmuştur. Çocukları ve torunları, onun hem medresedeki ilim faaliyetlerini, hem de mânevî yolunu devam ettirmişlerdir. Abdulkâdir Geylânî'nin çocuklarından, özellikle Abdülazîz ve Abdürrezzâk, ilimle uğraşmalarının yanında, ayrıca Kâdirî tarîkatının şeyhidirler ve soyundan gelenler Bağdat'ta meşhurdurlar. Suriye, Orta

¹⁰ Çakır, "Kâdirîye", *Türkiye'de Tarîkatlar*, 162.

¹¹ Çakır, "Kâdirîye", *Türkiye'de Tarîkatlar*, 162.

Asya, Hindistan, Balkan'lar ve Kuzey Irak'ta bulunan Kâdirî kollarının silsilesi, genellikle Abdürrezzak Geylânî'nin vasıtası ile tarîkatın pîrine ulaşmaktadır. Abdulkâdir Geylânî'nin diğer bir oğlu ise İsa'dır. İsa, bir süre Şam'da bulunduktan sonra ardından Mısır'a yerleşmiştir. Kâdirîye tarîkatının Kâsımîye kolu, İsa'ya nispet edilmektedir. İsa'nın soyundan gelenler Karâfe'deki Adî b. Müsâfir Zâviyesi'ne yerleşmişler ve orada tarîkat çalışmalarını sürdürmüşlerdir. İsa, 'Cevâhirü'l Esrâr ve 'Letâifü'l Envâr' adlı bir tasavvuf eseri telif etmiştir. En küçük çocuklarından Yahya, Mısır'a, torunu Abdülaziz b. Abdülkâdir ise Habeşistan'a yerleşmiş olup tarîkatın yayılmasını sağlamışlardır. Şeyh Abdülaziz'in soyundan gelenler ise Kâdirîye tarîkatının Afrika'da yayılmasını sağlamışlardır.¹²

Eşrefiye Kolu

Kâdirîye'yi Anadolu'da şeyh olarak temsil eden ilk sûfî, seyyit bir aileden olan Eşrefoğlu Abdullah Rûmî İznikî (ö.874/1470)'dir. Eşrefoğlu Rûmî, Bursa'da ilmi tahsilini gördüğü medreseden, bir rüya üzerine ayrılmış ve bir pîre bağlanmak isteğiyle Abdal Mehmed'in yanına gitmiş, ardından Emîr Buhârî'ye gidip mürid olmasını niyaz etmesi üzerine Emîr Buhârî kendisini Hacı Bayrâm-ı Velî'ye göndermiştir. Eşrefoğlu Rûmî, dergâhta tuvalet temizliği ile başlayarak tekke imamlığına kadar aralıksız on yıl boyunca Hacı Bayrâm-ı Velî'ye hizmet ettikten sonra Bayrâmî hilâfetine nâil olmuştur. Ardından ise Abdulkâdir Geylânî'nin beşinci torunu Şeyh Hüseyin el-Hamevî'ye gitmiş, Hamevî ise kendisini erbaîne sokmuş ve erbaîni tamamlandıktan sonra Eşrefoğlu Rûmî'ye Kâdirî hilâfeti vererek İznik'e göndermiştir. Anadolu'da Kâdirîler arasında Abdulkâdir Geylânî'den sonra pîrî sâni olarak kabul gören Eşrefoğlu Rûmî, Dîvân, Müzekki'n-nüfûs, Şerh-i Kasîde-i Seyyid Safî ve Tarîkatnâme isimlerinde eserler telif etmiştir.¹³

Rûmiye Kolu

Hicrî 945 yılındaÇankırı'nın Badiğin köyünde dünyaya gelen İsmâil Rûmî'ye nispet edilen Kâdirîye koludur. Babası, kerâmetleri ile meşhur olan Çoban Ali adında bir zattır. Şeyh Rûmî, gençlik dönemlerinde ilim tahsili için Tosya'ya, oradan Kastamonu'ya gitmiş ve orada Şeyh Ahmed Efendi'ye intisâb etmiştir. Seyr u sülûkü

¹² Çakır, "Kâdirîye", *Türkiye'de Tarîkatlar*, 169.

¹³ Çakır, "Kâdirîye", *Türkiye'de Tarîkatlar*, 172.

tamamlayıp icâzet alacağı bir vakitte rüyasında Abdulkâdir Geylânî'nin kendisini Bağdat'a davet ettiğini görmüştür. Bunun üzerine Bağdat'a giden Şeyh Rûmî, Geylânî ahfadından/torun Feyzullah Efendiye intisap etmiş olup kırk günlük halveti tamamlamasının ardından Feyzullah Efendi'den Kâdirî icâzetini almıştır. Şeyh İsmail Rûmî'nin silsilesi, biri Mısır'da Kâdirî Şeyhi Ahmed b. Mustafa'dan, diğeri de Bağdat Kâdirî Şeyhi olan Seyyid Feyzullah'tan olmak üzere iki yol ile Abdulkâdir Geylânî'ye ulaşmaktadır.¹⁴

Nakşibendiyye Tarîkatı

Nakşibendiyye tarîkatı, adını on dördüncü asırda Orta Asya'nın Buhâra şehrinde yaşamış Bahâeddin Nakşibend (ö. 791/1389)'den almıştır. Bu tarîkat on ikinci yüzyılda Buhara civarlarında teşekkül etmiş olan Hâcegân tarîkatının devamı niteliğindedir.¹⁵ Diğer tarîkatların çoğunluğu, silsilelerinin Hz. Ali'ye dayandığını ifade ederlerken Nakşibendiyye tarîkatı silsilelerinin Hz. Ebûbekr'e dayandığını ifade etmişlerdir. Diğer tarîkatlar çoğunlukla halvet, cehrî zikir, semâ ve riyâzet gibi uygulamalara olumlu yaklaşım gösterirken Nakşî tarîkatı çoğunlukla bu uygulamaları kabul etmemektedir.¹⁶

Genel olarak kabul edilen Nakşî silsilesi; Hz. Ebû Bekr (ö. 12/634), Selmân-ı Fârîsî (ö. 36/656), Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekr (ö. 37/658), Ca'fer-î Sâdık (ö. 148/765), Bâyezîd-i Bistâmî ((ö, 250/874) Ebü'l Hasan Harakânî (ö. 424/1033), Ebû Ali Fârmedî (ö. 477/1085), Yusuf el-Hamedânî (ö. 534/1140) ve Abdülhâlik Gucdüvânî (ö. 574/1179) şeklindedir. Abdülhâlik Güduvânî'nin ardından tarîkat, Buhara'da Ârif Rîvgerî, Mahmûd Encîrfağnevî, Ali Râmitenî, Muhammed Bâbâ Semâsî ve Emir Külâl ile devam etmektedir.¹⁷

Gençlik dönemlerinde baba mesleği olan nakışçılık ile ilgilendiği için "Nakşibend" lakabı alan Hâce Bahâeddin Nakşibend, kendisine intisâb edenlere dini kurallara uymayı, ruhsat ile değil azimet ile amel etmeyi ve takvâyı ısrar ile tavsiye etmekte olup, velî olma seviyesine bu yolla ulaşabileceğini söylemiştir. Nakşibendî'ye göre ashabın sözlerine ve Peygamberin sünnetine uymak tarîkatın

¹⁴ Ceylan, *Türkiye'de Tarîkatlar*, 176.

¹⁵ Itzcchak Weismann, *Nakşibendîlik 1. Bs*, (İstanbul: Litera Yayınları, 2015), 205.

¹⁶ Necdet Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarîkatlar Tarih ve Kültür* (İstanbul: İsam, 2015) 611.

¹⁷ Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarîkatlar*, 612.

temel kuralıdır. Hicrî 791 yılında vefat eden Bahâeddin Nakşibend Buhara'nın Kasr-ı Ârifân köyünde defnedilmiştir.¹⁸

Nakşibendiyye tarikatının Milâdî 15. yy.'dan sonra Anadolu'da etkinleşmesinin ve hızlıca yayılmasını sağlayanlar, Ubeydullah Ahrâr'ın devamı niteliğinde olan Ahrârîlerdir. Zamanla bu Ahrârîlere; Urmeviyye, Hâlidîyye, Kâssâniyye ve Müceddidiyye kollarının mensubu olan sûfiler de dâhil olmuştur.¹⁹

Ahrârîler

Nakşibendî tarikatının bir kolu olan Ahrârîlerin Anadolu'daki ilk temsilcilerinden biri Abdullah İlâhî'dir. Abdullah İlâhî, Kütahya'ya bağlı Simav ilçesinde doğmuş, İstanbul'da eğitimini tamamladıktan sonra Semerkand'a gitmiş, Ubeydullah Ahrâr'dan tasavvuf eğitimi almış ve icâzet alıp tekrardan Simav'a dönüp burada irşâd hareketlerinde bulunmuş, ardından İstanbul'a, ömrünün sonlarına doğru da Yunanistan'a gitmiş ve 1491 yılında Yunanistan'da vefat etmiştir. Tarikatın yayılmasında en çok katkısı bulunan mürîdi ise Emîr Ahmed Buhârî'dir. Emîr Buhârî başlarda Fâtih Camii yakınlarındaki evinde mürîdlerinin eğitimi ile meşgulken daha sonraları burası yetmediği için II. Bayezid'in desteğiyle kendisine Fatih'te bir tekke tahsis edilmiştir. Ardından Aksaray'da ikinci bir tekke kurmuş olan Emîr Buhârî, Milâdî 1516 yılında vefat etmiş ve Fâtih semtindeki tekkesine defnedilmiştir. Ondan sonra ise irşâd hareketlerini, Nakşiliğin İstanbul'da kökleşmesinde ve yaygınlaşmasında önemli rol üstlenen Emir Buhârî Tekkesini inşa eden Mahmûd Çelebi devam ettirmiştir.²⁰

Hâlidîler

Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî (ö.1242/1827)'nin takipçilerine ithaf edilen tarikat koludur. Hâlid-i Bağdâdî, Irak'ta dünyaya gelmiş, müderrisliğini Bağdat'ta yapmış, Delhi'de Abdullah ed-Dihlevî'nin mürîdi olmuş, ondan hilafet aldıktan sonra Bağdat'ta dönüp birçok mürîd yetiştirmiş ancak Irak'ta bazı Kâdirî şeyhlerinin eleştirmesi üzerine 1823 yılında Şam'a gitmiş ve hayatının geri kalanını orada geçirmiştir. Hâlid-i Bağdâdî'nin ardından, onun halifelerinin devam ettirdiği kola Hâlidîyye kolu denilmektedir. 19. Yüzyıldan sonra Hâlid-i Bağdâdî'nin Anadolu'ya

¹⁸ Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar*, 613.

¹⁹ Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar*, 628.

²⁰ Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar*, 629.

göndermiş olduğu halifeleri aracılığı ile Hâlidîyye kolu Anadolu'da hızlıca yayılmıştır. Bu halifeler aracılığı ile Osmanlı'nın devlet bürokrasisinden birçok kişi Nakşibendîyye'nin Hâlidîyye koluna bağlanmıştır. Hâlid-î Bağdâdî'nin halifeleri arasında tarîkatın Anadolu'da yayılmasında; Ahmed el-Ervâsî, Seyyid Tâhâ el-Hakkârî, Tâhâ el-Harîrî, Muhammed Küfrevî, Seyyid Fehîm Arvâsî, Sıbgatullah Arvâsî, Abdullah Mekkî, Terzi Baba, Yanyalı Mustafa İsmet Efendi, Yahya Dağıştânî, Muhammed Kudsî Bozkırî, İsmâil Şîrvânî gibi isimler en çok rol oynamışlardır.²¹

Cüryânîler

Cüryânîler, İmâm-ı Rabbânî'nin oğullarından olan Muhammed Ma'sûm Sirhindî'nin Mekke'de yaşayan halifesi Yekdest Ahmed Cüryânî (ö.1119/1707)'nin Anadolu'daki takipçileri ve halifeleridir. Cüryânî kolunun Anadolu'da önde gelen halife ve müridlerinden bazıları; Tatar Ahmed Efendi(ö. 1156/1743), Ebû Abdullah Veliyyüddin b. Mustafa (ö. 1151/1738), Kımıl Muhammed Bey (ö. 1132/1719), Ziyâüddin Muhammed (ö. 1149/1736) Akovalızâde Ahmed Hatem (ö. 1168/1755) gibi isimlerdir. Ancak Cüryânî kolunun Anadolu'da yayılmasına daha çok katkı sağlayanlar ise Ebû Abdullah Muhammed Semerkandî ve Mehmed Emin Tokadî olmuştur. Ebû Abdullah Muhammed Semerkandî, Semerkant'da doğmuş, Mekke'de Yekdest Ahmed Efendi'den halifelik icâzeti almış, ardından İstanbul'a gidip Üsküdar Şemsipaşa'da irşâd görevini sürdürmüştür. Farsça Muhtasarü'l-velâye adlı bir tasavvuf eseri kaleme alan Semerkandî, 1116 (1704) yılında vefat etmiştir.²²

Mehmed Emin Tokadî ise 1075 yılında Tokat'ta dünyaya gelmiştir. Dini ilimlerini İstanbul'da tahsil ettikten sonra bazı devlet görevleri almış olup Edirne'de görevli olduğu bir dönemde Hacca gidip oradan Mekke'de bulunan Yekdest Ahmed Cüryânî'ye intisâb etmiştir.²³

Rifâiyye Tarîkatı

Henüz pîrinin sağlığında kurulup teşkilatlanmaya başlamış olan Rifâiyye tarîkatı Seyyid Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182)'ye nispet edilmiş olup İslam dünyasında kurulan ilk tarîkatlardan birisidir. Ahmed er-Rifâî, 512 (1118) yılında

²¹ Abdulcebbar Kavak, *MevlânaHâlid-i Nakşibendî ve Halîdîlik* (İstanbul; Nizamiye Akademi, 2016),193

²² Tosun, "Nakşibendîyye", *Türkiye'de Tarîkatlar* 643.

²³ Tosun, "Nakşibendîyye", *Türkiye'de Tarîkatlar* , 645.

Basra ile Bağdat arasındaki Ümmüâbîde’de doğmuştur. Daha yedi yaşındayken babasının vefatı üzerine dayısı Şeyh Mansûr, onu kendi köyü olan Daklî’ye götürmüştür. Tasavvufî eğitimini ve öğrenimini orada yapmış olup hocası Ali Ebü’l-Fazl el-Vâsıtî’den icâzet almış ve hırka giymiştir. Şeyh Vâsıtî, Ahmed er-Rifâî’ye; “zâhirî ve bâtinî ilimlere vakıf” olduğunu düşünmesine binaen “Ebû’l alemeyn”(iki bayrak sahibi) lakabını vermiştir. Rifâî, şeyhi Ebü’l-Fazl el-Vâsıtî’nin vefatının ardından dayısı Şeyh Mansûr’un irşâd halkasına katılmıştır. Şeyh Mansur ona “meşâyih’ş-şüyûh” (şeyhlerin şeyhi) unvanını verip kendisine bağlı tüm tekkelerin şeyhliğine tayin etmiştir. Bu şekilde Ahmed er- Rifâî, hem tekkelerin idaresini hem müridlerin irşâd vazifesini üstlenmiştir. Rifâîyye kaynaklarında geçtiği kadarıyla kendisine intisâb edenlerin sayısının yüz bini aştığı söylenmektedir.²⁴

Rifâîyye tarîkatının, kurucusunun yaşamış olduğu bölge olan Batâih’e binaen ‘Batâhiyye’, kendi adına nispeten de ‘Ahmediyye’ şeklinde isimlendirdiği bilinmektedir. Ancak daha sonraları Bedeviyye tarîkatının da Ahmediyye ismi ile anılmasından dolayı karışıklılığın oluşmaması için Rifâîyye ismi daha çok kullanılmaya başlanmış ve bu isim ile yaygınlık kazanmıştır. Kaynaklara bakıldığı zaman, 12. yy. da kurulmuş olan tarîkatlar içerisinde, kuruluşunu tam bir şekilde tamamlayıp teşkilatlanmış ilk tarîkat olduğunu söylememiz mümkündür.²⁵

Rifâîyye Tarîkatının Anadolu’da Yayılışı ve Bazı Kolları

Rifâîlik, Anadolu’da, özellikle de İstanbul’da 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanmış ve yaygınlaşmış olup bilhassa 18. yüzyılda Üsküdar’da kurulmuş olan Rifâî Âsitânesi ile başlamıştır. 18. Yüzyılda İstanbul’da altı büyük tarîkattan biri olarak zikredilmektedir. 19. Yüzyılın sonlarına doğru yalnızca İstanbul’da kırkı aşkın Rifâî Tekkesi bulunmaktadır.

Rifâîyye’nin kolları olarak zikredilen isimlerin birbirlerinden hangi sebeplerle farklı olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Müelliflerin çok sayıda tarîkat kollarından bahsetmeleri, yalnızca farklı bölgelerde Rifâîyye tarîkatını temsil eden veya yaygınlık kazanmasını sağlayan ilk şahsiyetler olmalarından kaynaklanmaktadır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Ebû’l Hüdâ Efendi

²⁴ Mustafa Tahralı, “Rifâîyye” *Türkiye’de Tarîkatlar Tarih ve Kültür* (İstanbul: İsam, 2015) 285-286.

²⁵ Tahralı, “Rifâîyye” *Türkiye’de Tarîkatlar*, 290.

(ö.1909/1326)'nin kendisi de Sayyâdî koluna mensup olarak, Rifâiyye'ye dair çokça eser yazmış ve daha önceki yazılmış olan eserlerin yayımlanmasına vesile olması Rifâiyye'nin en yaygın olan kolunun veya ana kolunun Sayyâdiyye olduğu izlenimini öne sürmektedir²⁶

Sayyâdiyye kolu, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin kızı tarafından torunu olan İzzeddin Ahmed es-Sayyâd (ö.670/1271) aracılığı ile kurulmuştur. Mısır, Suriye, Yemen ve Hicaz'a yolculuklar yapmış ve burada çok sayıda halifeler yetiştirmiştir. Bu şekilde yaygın olmasından dolayı kendisine intisâb edenlerin kaleme almış olduğu eserlerden dolayı en yaygın kol olarak bilinmektedir. Ahmed es-Sayyâd'ın dedesi Ahmed er-Rifâî ve onun tarîkatını konu alarak kaleme almış olduğu "Maârifü'l-Muhammediyye fi'l-vezâifi'l-Ahmediyye" eseri Rifâiyye ve tarîkatın kurucusu hakkında kaleme alınmış en önemli kaynaklar arasındadır. Sayyâdiyye kolu, Ahmed İzzeddin es-Sayyâd'ın soyundan gelmiş olan Ebû'l Hüdâ es-Sayyâdî tarafından İstanbul'a gelmiştir.²⁷

Harîriyye kolu, Ahmed er-Rifâî'nin kızı tarafından torunu olan Ebû'l-Hasan Ali el- Harîri(ö.620/1223) tarafından kurulmuştur. Kendisi, Suriye'de Rifâiyye'yi başlatıp yayan ilk şeyh olarak bilinmektedir. Keyyâliyye kolu, İsmâil el-Meczûp el-Keyyâl er-Rifâî tarafından kurulmuştur. 600 yıllarında Ümmüabîde'de dünyaya gelmiş 650 yıllarına kadar orada yaşamış daha sonraları ise Halep'e hicret edip orada vefat etmiştir. Fennâriyye kolu ise, Osmanlı'nın ilk şeyhülişlâmı olan meşhur âlim ve sûfîlerden Şemseddin Muhammed b. Hamza el-Fenârî'ye nispet edilen koldur.

Rifaiyye tarîkatının Şanlıurfa'ya ne zaman ve kim tarafından getirildiği bilinmemekle beraber, ancak türbesi Harran kapı mezarlığında bulunan Ali b. Ca'dan'ın Rifaiyye tarîkatını ilk olarak Şanlıurfa'ya getiren kişi olduğu savunulur. Seyyâdî ve Râvî olmak üzere Urfa'da iki kolu bulunmaktadır.²⁸

Mevlevîyye Tarîkatı

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmi (ö.672/1739)'e nispet edilen tarîkattir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmi, Hicrî 604 yılında Afganistan'da bulunan Belh şehrinde dünyaya

²⁶ Tahralı, "Rifâiyye" Türkiye'de Tarikatlar, 294.

²⁷ Tahralı, "Rifâiyye" Türkiye'de Tarikatlar, 295.

²⁸ Mahmut Karakaş, Urfa'da Tasavvuf İzleri, 1. bs. (Ankara: Şurkav, 2017), 304.

gelmiştir. Babası Bahâettin Veled (ö.628/1231) “Sultânü’l ülemâ” lakabıyla bilinen ve şöhreti bütün İslam dünyasına yayılmış bir sûfidir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmi, babası Bahâettin Veled ile beraber Anadolu’ya gelmiş 617 yıllarında daha on dört yaşında iken Konya’da ki Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad (ö.634/1236)’ın davet etmesi üzerine babası ile birlikte Konya’ya gelmiş ve kendileri için tahsis edilmiş olan medreseye yerleşmişlerdir. Sûfî bir ailede dünyaya gelmiş olan, beş yaşlarındayken Belh’ten göç eden, yolculuk boyunca konak yerlerinde babası aracılığı ile dönemin pek çok sûfî ve ulemâsı ile tanışmış olan Mevlânâ, başta babası olmak üzere, babasının halifesi olan Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî ‘nin müridi olmuş ve yaklaşık dokuz yıl boyunca onun himayesinde seyr u sülûküne devam etmiş, tasavvufî ve dini ilimlerini tamamlamaya çalışmıştır. Şeyhi Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî’nin vefat etmesi üzerine, onun risâle ve kitaplarını Konya’ya getiren Mevlânâ, Konya’da müderrislik görevine başlamıştır. Medresede fıkıh ve diğer şer’î ilimlerin derslerini veren Mevlânâ, ayrıca Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî’den intikal etmiş olan tasavvuf yolunda müritler yetiştirmiştir.²⁹

Yalnızca birkaç yıl sürmüş olan bu dönemden sonra Hicrî 642 yılında Mevlânâ’nın hayatı için dönüm noktası olarak nitelenen, Şems-i Tebrîzî ile tanışma safhası başlamıştır. Mevlânâ’dan bahseden kaynaklar, onun yaşamının ikinci yarısı olarak nitelenen, Şems ve Mevlânâ arasındaki diyalogları, Mevlânâ’nın Şems ile münasebeti sonucunda ortaya çıkmış olan coşkunu ve cezbeli halini, vaaz meclislerini bırakıp semâa girdiğini, raksa, çarha başladığını, medresedeki ilmî tartışmalar yerine rebap ve ney nağmelerine kulak verdiğini bildirmektedirler.³⁰

Şems’in ardından aşk ve cezbeyle dayanmış olan, semâ, mûsiki ve şiir ile yoğrulmuş bir tasavvuf anlayışı sergileyen Mevlânâ, yaşadığı dönemde ortaya koyduğu tasavvufî anlayışını ve yaşantısını bir tarikat tesis etmek amacıyla yapmamışsa da kendisinden sonraki halifeleri tarafından tesis edilecek olan Mevlevîyye, Mevlânâ’nın ortaya koymuş olduğu bu esaslar doğrultusunda yapılanmış, adabıyla ve erkânıyla bir tarikat halini almıştır. Mevlânâ, o dönemlerde

²⁹ Sezai Küçük, “Mevlevîyye” *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür* (İstanbul: İsam, 2015), 491.

³⁰ Küçük, “Mevlevîyye” *Türkiye’de Tarikatlar*, 493.

Anadolu'ya hâkim olan İbnü'l Arabî'nin etkisi, Melâmîlik, Kübrevelik ve Kalenderîlik gibi tasavvufî tarîkatları kendisinde mezcetmiştir.³¹

Mevlevîlik tarîkatı, Mevlânâ'nın vefatından sonra Konya'da gelişmiş ve Anadolu'da beylikler dönemi ve altı yüzyıllık Osmanlı Devleti boyunca, toplumu yakından etkilemiş tarîkatlardan biri olmuştur. Mevlânâ'dan sonra gelen Hüsâmeddin Çelebi (ö. 683/1284) Mevlânâ'yı sevip ona bağlı olanları bir arada tutmuşsa da bir tarîkat ihdas edememiştir. Daha sonra Sultan Veled (ö. 712/1312)'in, babası Mevlânâ'nın makamına gelmesiyle birlikte, Mevlevîyye, tarîkat olarak kurulma sürecine girmiştir. Teşkilatçı bir kişiliğe sahip olan Sultan Veled, Erzincan'a, Amasya'ya ve Kırşehir'e halife göndermiş olup oralarda Mevlevî Tekkesi açtırmıştır.³²

Mevlevîlik anlayışı, Mevlânâ'nın henüz hayattayken ortaya koymuş olduğu anlayış ve yaşam biçimi çerçevesinde tertip edip düzenlediği özel meclisler, zikir ve sema toplantıları, dinî sohbetler, vefatının ardından kendisine tâbi olanların çabasıyla, oğlu Sultan Veled tarafından sistemli bir şekilde yaşatılmaya çalışılmıştır. Mevlevî tarîkatı, Konya'da yer alan Mevlânâ Dergâhı merkez kabul edilmekle birlikte, kısa bir sürede Çelebilerin önderliğinde, gerek Mevlevî halifeleri, gerekse Mevlevî tarîkatına intisâb etmiş zengin kişiler, paşalar, beyler ve sultanlar vasıtası ile Anadolu'da ve diğer İslam bölgelerinde yayılmış ve bu yerlerde Mevlevîliğin temsilcilikleri konumunda olan "Mevlevîhâne"ler tesis edilmiştir.³³

Mevlevîlik tarihinde, Şems-i Tebrîzî'ye ve Bahâeddin Veled'e nispeten Mevlevîler arasında Şemsî ve Veledî kol diye bilinen iki farklı tasavvuf disiplini ortaya çıkmıştır. Şemsî olanlar, Mevlevîliği daha çok Alevî silsilesi sayılan ve imamlar yolu ile Cüneyd-i Bağdâdî'den Hz. Ali'ye ulaştırırken, Veledî olanlar ve Bahâeddin Veled'i Necmeddîn-i Kübrâ'nın halifesi saymış olanlar da bu silsileyi Halvetî silsilesi kabul edilen Cüneyd-i Bağdâdî'den Hz. Ali'ye ulaştırmışlardır. Her iki kol da dikkate alındığı zaman, genel olarak Mevlevî silsilesi Cüneyd-i Bağdâdî yolu ile Hz. Ali'ye ulaşan silsiledir. Mevlevî silsilesini şu şekildedir; Hz. Peygamber, Hz. Ali (ö. 48/668), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Habîb-i Acemî (ö. 130/747), Dâvûd-i

³¹ Küçük, "Mevlevîyye" *Türkiye'de Tarîkatlar*, 494.

³² Küçük, "Mevlevîyye" *Türkiye'de Tarîkatlar*, 497.

³³ Küçük, "Mevlevîyye" *Türkiye'de Tarîkatlar*, 499.

Tâî (ö. 165/781) Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/816), Serî es-Sakatî (ö.257/870) Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) Ebû Bekr Şiblî (ö. 334/945) Muhammed Zeccâc (ö. 487/1094), Ahmed Gazâlî (ö. 520/1126) Sultânülulemâ'nın babası Ahmed Hatibî (ö. 528/1133), Mevlânâ'nın babası Sultanülulemâ Bahâeddin Veled (ö. 629/1231), Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî (ö. 642/1244), Mevlânâ Celâleddîn-î Rûmî (ö. 672/1273).³⁴

18. yy.'ın ortalarında mevlevîye tarîkatı Urfa'ya Haydar dede ve Abdulhamit isimli Mevlevî şeyhleri tarafından getirildiği tahmin edilmekte olup buradaki Mevlevîhane de bu tarihlerde yaptırıldığı savunulmuştur. Bir rivayete göre ise, milâdî 1705 tarihinde Urfa'da bir Mevlevîhane olup bu Mevlevîhane'nin başına Abdulkerim adında bir zatın tayin edildiği kayıtlarda bulunmaktadır.³⁵

³⁴ Seyyid Fâzıl Mehmet Paşa, *Mevlevîlik Silsilesi*1. Bs, (İzmir: İnsan Yayınları, 2011), 13.

³⁵ Karakaş, Urfa'da Tasavvuf İzleri, 169.

BİRİNCİ BÖLÜM

TASAVVUFTA KADININ YERİ VE BAZI SÛFÎ KADINLAR

1. 1. TASAVVUFTA KADIN

Yirminci yüzyıldan itibaren, özellikle yirmi birinci yüzyılın son dönemlerinde Batı ülkelerinde olduğu gibi İslam ülkelerinde ve Türkiye’de kadın konusu esas alınarak araştırma yapmak ve eserler ortaya koymak yaygın hale gelmiştir.³⁶ Mısır’da ilk defa kadın konusu ile ilgili problemlerin modern bir problem şeklinde ele alınışı 1888 yılına dayanmaktadır. “*Kadının Özgürlüğü*” şeklinde Türkçeye çevrilen, Kasım Emin tarafından yazılmış olan “*Tahrir*” eseri, yeterince modern ve kadın konusunun ele alınışı bakımından önemli bir kaynaktır. Bu kitap neşredildiği zaman çok kısa bir süre içerisinde yirmi-otuz civarında kitap ve yüzden fazla makale ile önemli derecede bir mukabele görmüştür.³⁷ Birçok yazar, birçok farklı alanın bakış açısıyla kadın konusunu ele almaya çalışmıştır. Ancak biz araştırmamızın bu bölümünde farklı bir bakış açısı ile tasavvufta kadının yerine değinmeye çalışacağız.

Tasavvuf ve tarikat mensuplarının “Kadın” konusuna yaklaşımları, onların yaşadıkları bölgelere, çağlara, kavimlere, mensubu oldukları tarikatlara ve sūfî düşünürlerin konuya eğilimlerine göre farklılık göstermektedir. Kadın ile ilgili tasavvufta öne sürülen görüş ve düşünceler farklılık gösterdiği kadar, bazı durumlarda çelişkiler de göstermektedir.³⁸ Bu sebeple sūfîlerin kadın ile ilgili görüşlerini net bir dil ile ifade etmek mümkün değildir.

Mutasavvıfların kadın ile ilgili düşünce ve yorumlarının, mutasavvıf olmayan İslam âlimlerinin görüşleriyle büyük oranda örtüştüğü dikkat çekmektedir. Tasavvuf ve diğer İslami alanların tamamı da, özünde Kur’an-i Kerîm ve sünnete dayandığı için konuların temelde örtüşmesi olağandır. Kelam ve Akâid âlimleri kadın-erkek farkını veya faziletini, çözülmesi gereken bir mesele olarak gördüklerinden dolayı üzerinde çokça durmuşlardır. Kadınların peygamber yada devlet başkanı olup olamayacağı gibi mevzular kadın konusunun önemle ele alınmasını sağlamıştır. Yine

³⁶ Süleyman Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın* (İstanbul: İnsan Yayınevi, 1998) 14.

³⁷ Mehmet Aydın, *İslam Işığında Kadın, Kadın Kolları Konferans Panelleri*, (Ankara: TDV Yayınları, 1996) 286.

³⁸ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 14.

aynı tartışmalarda Hz. Musa'nın annesi ya da Hz. Meryem gibi şahsiyetler göz önüne alınarak kadının peygamber olabileceğini savunan tarikat âlimleri, bu görüşleri ile sûfi âlimlerin bu mevzudaki temayüllerine uygun düşmektedir.³⁹ Ancak, tasavvufun kadın konusunda kendine has ve daha yapıcı bir bakış açısı bulunmaktadır

Bunun yanında hicri birinci yüzyılda toplumda kadınının değerini göz ardı eden, kadınlardan uzakta yaşamayı zühd hayatı için bir gereklilik olarak gören zâhid insanlar da mevcuttur. Örneğin kadına bakış açısını ifade etmek için “*Önüme çıkan şeyin kadın mı ya da duvar mı olduğunu fark etmem.*” diyen Amir b. Abdullah (ö.55/675) bekâr olarak kalmayı dinin gereği olarak gördüğü için bu davranışı toplum tarafından yadırganmış ve Şam'da ikamet etmeye mecbur edilmiştir. Yine aynı şekilde tasavvufta çok önemli bir yere sahip olan Hasan Basri(ö. 110/728) “*Allah bir kul için iyilik dilerse onu kadın ve mal ile meşgul etmez.*” diyerek kadına bakış açısını ortaya koymuştur. Yine aynı şekilde Emevî dönemi şairlerinde olan Cerîr(ö.653/733) karısının mezarını ziyaret etmek istediği halde ayıplanma korkusu ile ziyaret edemediğine dair şu beyitleri yazmıştır; “*Eğer utanmasaydım, senin mezarını ziyaret edip gözyaşı dökerdim. Sevgili ziyaret edilir.*”⁴⁰ Bu beyitten hareketle kadına bakış açılarını anlamak mümkündür.

Bu anlayış, hicrî ikinci yüzyıldan sonra Irak, Horasan ve Suriye'deki bazı meşhur zâhidlerin zihninde yer edinmiş, hatta bekâr bir şekilde yaşamaları halkın nazarında yücelmelerine sebep olmuştur. Bu isimler arasında İbrahim b. Edhem, Mâlik b. Dinar, Ebu Süleyman Dârânî gibi âlimleri de sayabiliriz.⁴¹

Zâhid ve sûfilerin büyük çoğunluğu ise kadına olumlu bir bakış açısıyla bakarlar. İbn. Abbas'a göre bir genç ancak evlendiği zaman zühdünü tamamlamış olur. Muaz b. Cebel'in eşi vefat ettiği zaman, hasta olduğu halde tekrardan evlenmek istemiş ve “Rabbimin huzuruna bekâr bir şekilde çıkmaktan çekinirim.” demiştir.⁴² Aynı şekilde İbn. Mesud da “On gün sonra bana ölümün geleceğini bilsem dâhi yine de evlenirim. Zira Allah'ın huzuruna bekâr olarak çıkmak istemem demiştir.

³⁹ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 16.

⁴⁰ Bedrettin Aytaç, Ebu'l Alâ el-Ma'rri'nin el-Luzûmiyyat'ında Kadın, *Nüsha Dergisi*, 3, (2011) 14

⁴¹ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 17.

⁴² Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 22.

Tasavvufta, Allah'ın ilmiyle "Allah dostu" insan olmak sadece erkeklere ait bir durum olmayıp aynı şekilde kadının da ulaşacağı bir makamdır . Tasavvuf tarihinde bunun birçok örneği de vardır. Abdullah b. Vâsıt, Arafat dağında karşılaştığı bir kadının Allah'ın kelâmından başka bir şey telaffuz etmediğini, ifade ettiği her şeyi ancak Kur'an ayetleri ile anlattığını naklederek şöyle buyurmuştur; "Arafat'ta vakfe yaparken 'Kim Allah'ı rehber olarak seçerse, Allah onu doğru yoldan şaşdırtmaz. Allah kimin yolunu şaşdırtırsa da hiç kimse ona rehber olamaz.'(Gâfir 49/33) Diyen bir kadın işittim ve kaybolduğunu anlayınca; 'Ey hanım ne oldu?' diye sordum. Bana; 'Bilmediğin şeylerin peşine düşme. Zira göz, kulak ve kalp bunların her biri sorumludur.' (İsra 17/36) Şeklinde cevap verdi. Ben tekrardan; 'Nerelisin?' diye sordum. 'Ne yücedir O Allah ki kulunu Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Haram'a bir gecede götürdü.' (İsra 17/1) şeklinde cevap verdi. Bu cevaba karşılık onu atıma bindirip Kudüs'e götürdüm. Ardından tekrardan sordum; 'Şimdi ben burada kime sesleneceğim?' 'Ey Davud biz seni yeryüzüne halife kıldık.(Sad 38/27) Ey Zekeriyya, müjde! İsmi Yahya olan bir oğlun olacak.(Meryem 19/7) Şeklinde cevap verdi. Ben de buna binaen 'Ey Davud. Ey Yahya, Ey Zekeriyya!' şeklinde seslendim ve üç genç oradan çıkıverdi ve "Annemiz kayıptı ve üç gündür biz onu arıyorduk. Otuz yıldır ki günah bir şey ağzından çıkar korkusuyla Allah'ın ayetleri dışında başka bir şey konuşmuyor."⁴³ Bu örnek, Allah ile bütünleşmenin, Allah ile fenâ olup Allah ile bir olmanın bir erkek kadar bir kadının da yaşayabileceğinin kanıtıdır. .

Peygamber efendimizin hanımları başta olmak üzere, özellikle de Hz. Aişe, Hz. Hatice ve Hz. Fâtıma gibi sahabiye hanımların birer veli olabilecekleri konusunda görüş birliği vardır. Daha sonraları da ermişlik seviyesini elde etmiş olan kadınların var olduğunu kabul eden ulema, kendisine veliye denilen bu kadınların mürşide veya şeyhe olup olamayacakları, yani Allah yolunda, rehberlik edip edemeyecekleri, Müslümanlara terbiye verip veremeyecekleri mevzusunda tartışmışlardır.⁴⁴

İlk dönem sûfîlerinin, "Kadınlar veliyye, şeyhe, mürşide olamaz." dedikleri duyulmamıştır. Tam da aksine hicri ikinci ve üçüncü yüzyılda birçok veliye kadına

⁴³ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 38.

⁴⁴ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 38.

rastlamak mümkündür. Bunların birçoğundan Zünnûn, Şiblî, Bâyezid-î Bistâmî gibi o dönemin önde gelen sûfileri feyz almışlardır. Hatta onları kendilerine Şeyh ve Mürşide kabul etmişlerdir.

Ebu Ali Farmedî(ö. 477/1084); “Peygamberlik makamı onurun ve ululuğun ta kendisidir. Büyüğü küçüğü olmaz.” demesiyle Attar da şunu ekler; “Velayet deyledir.” Yani kadın veli ve erkek veli arasında herhangi bir fark gözetilemez.

Tasavvufta ariflerin başı olarak da bilinen Bâyezid-î Bistâmî(ö. 234/848); “Benim pîrîm bir kadındır.” diyor ve şöyle anlatıyor; “Bir defasında bir kadının yükünü bir aslana taşıtmak istedim de kadın bunun hem zulüm hem de aptallık olduğunu söyleyerek uyarıda bulundu. O kadın, bu sözüyle benim pîrîm oldu.” diyerek kadının tasavvuftaki yerini ortaya koymaktadır.

Bu dönemdeki sûfiler, bir kadın sûfî tarafından uyarılmaktan memnun olmuşlardır. Kadın sûfî tarafından irşâd edilmekten şeref duyarlar ve bunu iftihar ile ifade ederlerdi. Ünlü sûfilerden olan Zünnûn el-Mısırî (ö. 245/859) , Suriye’de görmüş olduğu bir kadına sorar; “Nerden geliyorsun?” kadın şu şekilde cevap verir; “Ümit ve kaygı ile hep Allah’a sığınıp dua ettikleri için, sırtları yatak yüzü görmeyen bir grup insanın yanından.” Tekrar sorar; “Nereye girmek istiyorsun?” kadın şöyle cevap verir; “Ne ticari işlerin, ne de alışverişin Allah’ı zikirden kendilerini alıkoyamadığı er insanların yanına.” Zünnûn, kadının kendisini, verdiği bu cevap ile irşâd ettiğini söyler.

Oğlunu irşâd eden bir kadın olan, “Ümm-i Muhammed” diye meşhur sûfî İbn Hafîf’in annesidir. İbn Hafîf(ö. 371/982), Ramazan ayının son on gününde evinin damına çıkıp sabaha kadar ibadet eder ve kadir gecesini bulmak için çabalar. Annesi de aynı amaç ile evin içerisinde ibadet ederdi. Bir gece bir renk cümbüşü içinde aydınlığın her tarafa nur saçtığını göründe oğluna seslenerek; “Oğlum in aşağıya, damda aradığın şey burada zuhur etti. Dışarıda zannettiğin içeriye tecelli etti.” Bunun üzerine İbn Hafîf içeri girer ve durumu görünce de annesinin ayaklarına kapanır ve “Annemin ne kadar kıymetli olduğunu bir kere daha anladım.” der.⁴⁵

Yine evinden hiç dışarı çıkmayıp sadece zikir ile meşgul olan Râbia’ya hizmetçisi; “Çık dışarı da İlahi sanatı seyret.” demesi üzerine Râbia’nın; “İçeri gir de

⁴⁵ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 39.

sen sanatkârı temâşa et.” şeklinde verdiği cevap kadının tasavvuftaki yerine bir açıklık getirmektedir.⁴⁶

Kocasının şeyhi olan sûfî kadınlar da vardır. Bunlar arasında Fidda Hatun’u sayabiliriz. Kendisinden süt ve bal sağdığı bir koyunu vardı ve derdi ki; “Bu süt ve bal sağdığım koyun, mürîdlerin gönlünde otlar. Mürîdlerin gönlü hoş olduğu vakit süt de hoş olur. Onların gönlü bozuk olduğunda süt de bozuk olur. İmam Yafii bunu şöyle yorumlamaktadır; “Fidda, mürîd sözü ile aslında kocasını kastetmektedir. Ancak halini saklamak, mürîdleri gönül sahibi olmaya sevk etmek için merâmını ima ile anlatmıştır. Bu şu anlama gelmektedir; bizim gönüllerimiz hoş olduğu vakit, yanımızdaki her şey hoş olur. Bu sebeple gönlünüzü hoş tutun ki yanımızdaki her şey hoş olsun. Mutluluk kişinin gönlündedir.”

Ebû Bekir Verrâk(ö. 280/893), Mekke’de bir kadına rastlar. Kadın kendisine “Sen kimsin?” diye sorunca, Verrak, “ Garibin biriyim.” cevabını verir. Kadın ona; “Hem Allah ile olduğunu iddia ediyorsun. Hem de garib olduğunu söylüyorsun. Bu olur şey değil.” der ve yoluna devam eder. Bunun üzerine Verrak, kendisinden feyz alabilmek için kadını izlemeye başlar, yorgun düşer, ama yine de ufuklarda yürümekte olan kadına ulaşamaz. Bu seyr ve sülukte kadınların izinden gidip de onlara yetişemeyen pek çok erkek vardır.

Tasavvuf yolunda erkek-kadın şeklinde bir ayrım söz konusu değildir. Bildiğimiz ve bilemediğimiz pek çok kadın sûfî mevcut olup, birçok meşhur erkek sûfî ile aynı seviyededirler. Ziyâeddin Nahşebî (ö. 751/1350) şöyle demektedir; “Bu seyrde mertçe giden kadınlar vardır ki onları anlatmaya kalksam erkek olarak utancınızdan başınızı kaldırmazsınız. İbn Sîrîn (ö. 110/729)’in kız kardeşi elli yıl namaz kıldığı mekândan ayrılmamıştır. ‘Rüyada bile olsam ve bir nâmahrem görsem kendisine dönüp de bakmam.’ derdi. Bir ermiş onun bu haline imrenince; ‘Keşke onun uykusunda yaşadığı hali, biz uyanık iken yaşayabilseydik.’ derdi”⁴⁷ Yani bu yolda erkek ve kadın diye bir ayrım yapılmadan yalnızca kişinin iç durumuna önem verilmelidir.

⁴⁶ Margaret Smith, “*Râbia Bir Kadın Sûfî*”, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016) 41.

⁴⁷ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 48.

Sûfî kadınlardan Yemenli bir kadın hakkında Ebu Hişam adlı Kureyş'li bir adam şöyle demektedir; “Biz Yemen'deyken beldemize ermiş bir hanım gelmişti. Ben geceleri onun bazen hıçkırarak, bazen de ince ince ağlayarak Allah'ı zikretmekte olduğunu duyardım. Bir gün bir cariyeme; ‘Git de şu hanımı bir gözlemler, bakayım geceleri ne yapıyor.’ dedim. Cariyem gitti, onu gözlemledi ve geldi. Daha sonra kadını tarif ederken ayağa kalktı, başını arkaya doğru atıp gözlerini göğe doğru dikti. Ben cariyenin bu tarifine şaşım ve ‘ne yapmaktasın sen?’ diye sordum. Cariye bana; o kadının gözlerini göklerden hiç ayırmadan hep öyle yaptığını söyledi. Benim merakım daha çok arttı ve kadının ne söylediğini dinlemesi için cariyeyi tekrardan gönderdim. Yemenli kadını gözleyen cariyeye sonrasında yanıma geldi ve durumu açıkladı; ‘Kadının ne dediğini tam anlamıyorum. Ancak şöyle söylediğini duyabildim; ‘Ey Rabbim! Beni yapışkan olan bir çamur parçasından yarattın. Beni nimetlerin ile donattın. Beni hallerden hallere koydun. Senin bela olarak gönderdiklerin, benim nezdimde ancak şifadır. Fakat ben, günahlara yanaşmakta ısrarcı olup hala Senin gazabını çekmek için çabalıyorum. Sanki Sen, yaptığım günahları görmüyormuşsun gibi kayıtsızım. Günah işlemekte devam ediyorum. Oysaki Sen her şeyi görensın. Sen'in her şeye gücün yeter.’ Cariye Yemenli kadının bu sözleri söyledikten sonra düşüp bayıldığını nakleder. Sabah gidip baktıklarında Yemenli Hanımsûfî vefat etmiştir.⁴⁸

Kadınlr konusunda en olumlu ve en önemli görüşleri ileri süren isim İbnü'l Arabî(ö. 637/1240) olmuştur. İbn Arabî kendi ifadesiyle, başta kadından uzak durduğunu ve kadını mânevî yolculuk esnasında bir ayak bağı olarak gördüğünü söylemektedir. Tasavvufa yeni intisap etmiş bazı zahidlerde de bu düşünceye rastlamak mümkündür ancak İbnü'l Arabî bu düşünceye saplanıp kalmıştır. Daha sonraları Allah ile insan ilişkileri konusunda kadının ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu idrak etmekte gecikmemiştir. Peygamberimizin; “Bana dünyada üç şey sevdirdi. Kadın, hoş koku ve göz aydınlığım namaz.” Hadisini öğrenince kadın konusunda düşünce yapısını değiştirmeye başlıyor ve gerçeği kavıyor. İbn Arabî bu hadisi şu şekilde değerlendiriyor; “Hz. Peygamber kadınları sevdiğini söylemiyor, kadınların kendisine sevdirdiğini söylüyor. Kadınları ona sevdiren de ancak Allah'tır. Allah peygamberine onu kendisinden uzaklaştıracak bir şeyi sevdirmesi

⁴⁸ Sait Aykut, vd. *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, (İstanbul: Sebat) 144.

mümkün değildir. Allah ancak onu kendisine yakınlaştıracak şeyleri severdir. Buna binaen diyebiliriz ki kadın, insanı Allah'tan uzaklaştırmaz, aksine ancak yakınlaştırır. İnsanın kendisini Allah'a yakınlaştıran kadından uzak durması da mümkün değildir.”

Kadın, Hakka giden yolda engel değil ancak destektir. Hz. Peygamberin hem eşlerine hem kız çocuklarına verdiği değer, kadının İslam'daki yerini en güzel şekilde ortaya koymaktadır. Kadına, peygamberimizin baktığı gibi bakabilmek insanı ancak Allah'a yaklaştırır.

İbn'ül-Arabî'nin tasavvuf hayatında ve terbiyesinde kadının mühim bir yeri vardır. İbn Arabî'nin müşîdleri arasında Kurtubalı, Fatımâ binti (ö. 595/1198) Müsennâ adında bir müşîde de vardı. Bu müşîde kamışlıklarda ve viranelerde yaşayan biriydi. Yıllarca kendisine hizmet etmiş olan İbnü'lArabî, ona küçükçe bir kulübe yapmıştır. Müşîde ve şeyhe olarak tanıdığı bu kadının birçok keşf haline ve kerametine şahit olduğunu söylemiştir ve buna şu örneği eklemiştir; “Bu müşîde doksan yaşında olmasına rağmen o kadar güzel bir kadındı ki ona bakmaktan ben hayâ ederdim. Onu görenler on dört yaşında sanırdı.⁴⁹

Yine İbn'ül-Arabî, Endülüslü olan eşi Meryem'in ermiş bir kadın olduğunu ve kerametlerine rastladığını söyler. Kızı Zeynep ise daha iki yaşlarında fıkıh ile ilgili kendisine sorulan sorulara, herkesi şaşırtan cevaplar vermiştir.

Tasavvufun en ileri derecesi olan vecd ve istiğrak hallerini dahi yaşayan birçok kadın sûfiden bahsedilmektedir. Bunlardan biri de Ümm-i Hârûn'dur. Bir gün iki çocuktan birinin diğerine hitaben “Yakalayın şunu.” dediğini işiten Ümm-i Hârûn, bunu kendisine gelen ilahi bir hitap zannetmiş ve olduğu yerde düşüp kan içinde kalmıştır. Ebu Süleyman Dârânî ise; “Kim gerçek bir vecd halini görmek isterse Ümm-i Hârûn'a baksın.” demiştir. Ve tekrar; “Bu kadın, gün doğduğunda üzüldü. Geceleri ise sürekli ibadete yönelirdi. Her ay yürüyerek Kudüs'ü ziyarete giderdi. ‘Ölümü istiyor musun?’ diye sorduklarında ise, ‘Hayır! İnsan asi olduğu bir zâtın huzurunda olmak ister mi?’ cevabını verirdi.” şeklinde eklemiştir.⁵⁰

⁴⁹ Hülya Küçük, “Anne Nûr el-Ensâriyye'den Âlime-i Hicâz Fâhru'n Nisâ Bint Rüstem'e: Muhyiddîn İbn Arabî'nin Çevresindeki Hanımlar” *Tasavvuf Dergisi* (İbn Arabî Özel Sayısı-2)2009, sayı: 23, s. 195-219

⁵⁰ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 70.

Kadın sūflilerin en önemlilerinden birisi de, Fâtıma en-Nîsabûriyye'dir. Fâtıma, Horasanlı Hanım velilerin ilklerindedir. Beyâzid-i Bistâmî kendisine gelmiş, Zünnûn-ı Mısrî bazı meselelerde ona danışmıştır. Ebu Yezîd el-Bestâmî, onun hakkında şöyle demiştir; “Ben ömrümde kâmil olan yalnızca bir kadın gördüm ki, o da Fâtıma en-Nîsabûriyye(ö. 223/837)'dir. Muhammed b. el-Hasan, Fâtıma en-Nîsabûriyye hakkında şunları aktarmaktadır; “Ben İbn Mulûk'e, ‘Tanıdığın Allah dostları içinde en çok takdire şayan olanı kimdir?’ şeklinde sordum. Bana; ‘Mekke'de Fâtıma isminde bir kadın var ki, ondan daha yüce birini görmedim. Fâtıma, Kur'ân-ı Kerîm'i anlama konusunda konuşuyordu ki ben ona hayret ettim. Dostum olan Zünnûn'a bu kadını tanıyıp tanımadığını sordum. Zünnûn bana şu cevabı verdi; “Bu kadın Allah dostlarından biridir ki benim de hocamdır.” Zünnûn'un hocası olan kadını dinledim, şunları söylüyordu; “Allah tarafından değer verilmeyen insan, her konuda cesaret sahibidir, o her şekilde konuşur. Ancak kim Allah katında itibar sahibi ise, Allah ona sadece doğruları söyler, o samimiyet ve hayâ ile donatılır.” Fâtıma bir defasında da şunları söylemiştir; Allah'a yakın olan kul, dalgaları üzerine gelen fırtınalı bir denizdedir. O, boğulmakta olan bir çaresiz gibi Allah'tan kurtuluş isteyerek dua eder.”⁵¹

1. 2. TARİKATLARDA KADIN

Günümüzde yaşayan tarikatların tedvîn dönemi, XIII. yüzyıla dayanır. Bunlardan bazıları olan Rifaîlik, Kadirîlik, Mevlevîlik, Halvetîlik, Nakşbendîlik, Şâzelîlik, Sühreverdîlik gibi birçok mensubu bulunan bu tarikatlar, kadın hakkında genel olarak olumsuz düşüncelere sahip değillerdir. Bu tarikat mensuplarının kadın ile ilgili görüşleri genel olarak birbirlerine yakın olmakla beraber, daha sonraları oluşan tarikatların görüşleri, ele aldığımız tarikatlara nispeten daha olumlu olmuştur. İbn Arabî gibi bazı tasavvufçuların görüşü ise günümüzdeki kadın ile ilgili görüşlere daha yakındır.⁵²

Tarîkata mensup erkek mürîdlere ‘ihvan’, kadın olan mürîdlere ise ‘ehâvat’ adı verilmektedir. Tarîkat mensubu olmak isteyen kadın, genel olarak daha önce tarîkata girmiş olan, tecrübeli bir kadın vasıtası ile şeyhle tanışarak el alır ya da şeyh ile hiç buluşmadan aracı olan kadın vasıtası ile tarîkata alınır. Tarîkatta ilerlemiş olan

⁵¹ Sait Aykut, vd, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, 147, 148.

⁵² Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 91.

bir kadına, mukaddeme veya halife denildiği de olmuştur. Bu kadın sūfler bazı dönemlerde zikir meclisleri dahi kurabilmişler ve zahid, gönül ehli olanların katıldığı mescitlerde vaaz etmişlerdir.

Pîrî Türkistan adı ile bilinen Ahmed Yesevî(ö.562/1166)'ye nisbet edilmiş olan Yesevîlikte, kadınlar şeyhlere mürîd olabiliyor, onlardan el alıp zikir meclislerine katılabiliyorlardı.Ancak Yesevî tarîkatında, kadınların mürîd olarak alınması, Horosan âlimleri ve çevredeki ulemâtarafından çok da güzel karşılanmamış, zikir meclislerinde şeri'at dışı hareket edildiğine dair eleştirilere tabi tutulmuştur. Ancak Yesevî tarîkatına göre erkek ile kadın Allah için bir meliste bir araya gelip, zikir ve ibadet ile meşgul olacak olsalar, Allah onların kalplerindeki kin, düşmanlık ve tüm kötü düşünceleri ortadan kaldırmaya muktedirdir.

Nakşîbendî tarîkatı ise diğer tarîkatlar kadar kadın konusuna sıcak bakmamaktadırlar. Tarîkatın önemli isimlerinden biri olan Hoca Abdulhâlik Gucdûvânî(ö. 617/1220), tarîkate intisap edenlerden güçleri yettiği kadar evlenmemeleri için çaba sarfetmelerini ve kadınlardan uzak durmalarını istemiştir. Bu ve benzeri tavsiyelere neredeyse bütün dönemlerde ve tüm tasavvufî zümrelerde rastlanmaktadır. Ancak kesin bir evlenme yasağı bulunmayıp, Nakşîbendî tarîkatının en başından beri kadın mürîdeleri var olup bunlar zikir meclislerine de katılmışlardır.

Bektâşî tarîkatının kadın konusuna, diğer tarîkatlardan daha fazla değer verdiği sıkça ifade edilmektedir. Ancak bu görüş sahih değildir. Bektâşî tarîkatında, kadın erkekten sonra gelir. Cem 'ayinleri icra edildiğinde ön tarafta erkekler, arkada ise kadınlar oturur. Bir kadının tarîkate intisâb edebilmesi için eşinden veya velisi olan kişiden izin alması gerekir. Tarîkatta kadın ve erkekler hiçbir zaman eşit olmamışlardır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'da kadın haklarından bahsedilmeye başlanınca, batının da etkisiyle Bektâşîler, kadınların haklarının tam olarak yerine getirdiklerini ileri sürmüşlerdir.⁵³

Yesevîlikte görülen kadınların şeyh ve tarîkate ilgileri Mevlevî tarîkatında da görülmektedir. Mevlana'nın; "İlk düşüşüm de sonraki düşüşüm de kadın yüzündendir." gibi sözleri hasebiyle kadını önemsemediği ileri sürülse de "Kadın

⁵³ Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, 94.

Hak nurudur, sevgili değil. Mahlûk değil âdetâ Hâlıktır.” ve “Gök erkek, yer ise dişidir.” gibi sözleriyle kadına verilmesi gereken öneme dikkat çekmiştir.⁵⁴

Muineddin Pervane'nin karısı olan Gücü Hatun, Sultan Rükneddin'in karısı olan Gömeç Hatun, Selahaddin Zerkûb'un kızı, Sultan Veledin karısı ve Ârif Çelebi'nin annesi Fatıma Hatun Mevlana'ya gönülden bağlı mürîdeler idi.⁵⁵

Hayatlarını incelediğimiz zaman, tasavvufta kadının ne derece önemli bir yeri olduğunu kavradığımız çok sayıda kadın sûfî mevcuttur. Biz bunlardan yalnızca birkaçına değineceğiz.

1. 3. BAZI SÛFÎ KADINLAR

Tasavvuf tarihinde kadınların önemine binaen burada meşhur bazı sûfî kadınların hayatına kısaca değinilecektir.

1. 3. 1. Râbiatü'l Âdeviyye

Kadın sûfî denildiği zaman akla ilk gelen isim Kays bin Âdi'nin kabilesi olarak bilinen el Atik'ten azat edilmiş köle Râbia'dır. Kendisine el- Adeviyye, el- Kaysiyye, Basriye de denilmiştir. Asıl adı Râbia binti İsmail el- Adeviyye el- Basriyye el- Kaysiyyedir(ö. 185/801).⁵⁶ Tasavvufta yeni bir dönem başlatmış olan Râbia, ilmi, dindarlığı, tefekkürü ve tezekkürüyle kadın sûfîlerin başında yer almış, tasavvuf Râbiatü'l Adeviyye ve Ata b. Rabbah ile yeni bir şekil kazanmıştır.

Hayatının ilk dönemleriyle ilgili bilgiye, ancak ondan yaklaşık dört yüz yıl sonra yaşayan Feridüddin Attar'ın Tezkiretü'l Evliya adlı eserinde ulaşabiliyoruz. Attar'ın bize aktardığı bilgiler de kesin olmayıp rivayetlerden ibarettir. Özellikle menkıbelerinin geneli olağanüstü olaylardan ibaret olduğu için tarihi bilgilere uymamış olsa da, onun kişiliğiyle ilgili az çok fikir sahibi olmamızı sağlamıştır.

Râbia, tahmini bilgilere göre hicri 90'lı yıllarda (M. 710) uzun süre yaşamış olduğu Basra şehrinde doğmuştur. Doğduktan birkaç yıl sonra annesini ve babasını kaybetmiştir. Basra'da yaşanan kıtlık sebebiyle bütün ailesi dağılmış olan Râbia, daha sonra köle olarak Uteyk Oğullarına satılmıştır. Köle olarak satıldığı yerde bütün

⁵⁴ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, 98.

⁵⁵ Ahmet Eflâkî, “Âriflerin Menkıbeleri 1”, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1964) 64,377,393,448.

⁵⁶ Ebu'l Vefâ el- Ğuneymî et- Taftazânî, 'Zühd Hareketinin Tasavvufa Dönüşüm Süreci – Râbiatü'l Adeviyye Örneği', *Ekev Akademi Dergisi*, 1 (2001) 108.

günü efendisinin verdiği işleri yapmakla beraber gününü oruç tutarak geçiren Râbia, geceleri sabahlara kadar Allah'ı zikir etmekle meşgul olurdu.⁵⁷

Bir gün Râbia, efendisinin verdiği emri yerine getirirken kaza ile düşer ve kolu kırılır. Kolu kırılmış halde yüzünü secdeye koyar ve Allah'a yalvarmaya başlar; “ Ey Rabbim; benim senden başka kimsem yoktur. Benim tek varlığım sensin ve benim başıma ne gelirse senden gelir ve Senden gelen her şeye razıyım. Beni köle ettin şikâyetçi olmadım. Ancak şimdi sakat oldum. Sana ibadet etmekten uzak kaldım. Tek şikâyetim budur, sen bilirsin ya Rab. Tek isteğim senin benden razı olmandır. Beni rızandan mahrum etme. Beni nefsimin ve kulun eline bırakma.” Diyerek çok ağladı ve o an orada kolu iyileşti ve bir ses işitti; “Ya Râbia! Gökyüzünde melekleri bile ağlattın. Yeter ağladığın.”⁵⁸

Bir gece yine aynı şekilde Rabbini zikretmekle meşgul olan Râbia, başını secdeye koyar ve şöyle der: “ Ey Rabbim, Sen kalbimde sadece Sana kulluk etme isteği, gözümde sadece Senin hizmetinde olma arzusu olduğunu biliyorsun. Eğer mümkün olsaydı Sana hizmet etmekten bir an bile geri durmazdım.” Râbia dua ederken, üzerinde hiçbir yere temas etmeden duran lambayı efendisi görür. Bu tuhaf görüntü karşısında efendisi korkarak odasına çekilir ve günün doğmasıyla Râbia'yı yanına çağırır. Râbia'nın âzâd olma isteği üzerine onu âzâd eder. Önce çöle giden Râbia daha sonra her anını Allah'a itaatle geçireceği bir inziva yeri bulur ve orada yaşamına devam eder.

Her türlü durumda sadece Allah'a sığınan ve Allah ile bir olan Râbia, hiç kimseden hiçbir şey istemeyerek, hiç kimseye el açmadan hayatını devam ettirmeye çalışmıştır. İhtiyaçlarını karşılamayı teklif eden dostlarını ”Dünyanın sahibi olan Allah'tan dünyaya dair şeyler istemeye utanırken, dünyanın sahibi olmayan birisinden ben nasıl bir şey isterim.” diyerek reddetmiştir. O hiçbir zaman kalbinde ne cennet arzusunu ne de cehennem korkusunu barındırmamıştır. Onun arzu ettiği tek şey her zaman yalnızca Allah rızası olmuştur.

⁵⁷ Margaret Smith, “*Râbia Bir Kadın Sûfi*”, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016) 41.

⁵⁸ Mustafa Aşkar, “Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbname”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 13 (2004) 82.

Râbia, tasavvuf ilminde sıkça kullanılan “havf ve reca” kavramları yerine “el-Hubbu’l İlâhî” (ilahi aşk) kavramını getirtmiştir.⁵⁹Rabîâtü’l Âdeviye’nin ilâhî aşkla yanıp tutuşurken,“Seni iki sevgiyle seviyorum hevâ sevgisi ve bir sevgi ki Sen bu sevgiye ehilsin. Hevâ olan sevgi bir zikirdir ki Senden başkasıyla beni meşgul etti. Senin ehil olduğun sevgi ise, perdeleri açıp tâ ki Seni görmemedir. Hamd, ne bunda (hevâ sevgisi) ne de onda (ehil olunan sevgi) benim içindir. Ancak hamd hem bunda (hevâ sevgisi) hem de onda (ehil olunan sevgi) Senin içindir.” şeklinde dile getirdiği mısraları İlâhi aşkı ortaya koymaktadır.⁶⁰

Râbia, ilmi ile hem bir hoca hem de bir rehber statüsünde olmuştur. Kendisinden sonra gelen mutasavvıflar, onun görüşlerine başvurmuş ve onun fikirlerini en yüksek derecede kabul etmişlerdir. Tasavvuf ile ilgili ilk sistematik eseri yazmış olan Ebû Tâlib el- Mekkî(ö. 386/996), yine Risâle adlı eserinde Kuşeyrî(ö.466/1074), aynı şekilde islâm âleminde hem tasavvufi hem felsefi açıdan çok büyük bir öneme sahip olan Gazâlî (ö. 555/1111), Sühreverdî (ö.586/1191, tasavvufun esas konuları hakkındaki görüşlerini, Râbia’nın görüşleri çerçevesinde şekillendirmişlerdir.⁶¹

Râbia, Allah’a karşı olan mahcubiyetinden dolayı çok ağlayan mahzun bir yapıya sahipti. Ateşten söz edildiği an çok etkilenir, namaz kıldığı yer gözyaşlarıyla dolup taşardı. Ona göre Allah’tan bağışlanma dilediğimiz için de ayrıca Allah’tan bağışlanma dilememiz gerekir. Onun işlemiş olduğu günahlar dolayısıyla ağlıyor olması cehennem korkusundan değil; işlenen günahların kendisi ile Allah arasına mesafe koyma ihtimalidir. Râbia’ya göre tevbe, günah işleyen kimsenin çabasıyla oluşan bir durum değildir. Tevbe, ancak Allah’ın insana bahsettiği bir durumdur. Kişinin kalbini yumuşatan, onu kendisine döndüren ve ona tevbe ettiren güç yalnızca Allah’tandır.⁶²

Râbia’nın biyografisini incelediğimiz zaman, onun tasavvuf anlayışının temelinde “sabır” kavramının yer aldığını görmekteyiz. Gençliğinde, kölelik döneminde birçok zorlukla karşılaşmış ve bu hayatının geri kalanında da devam

⁵⁹ Sait Aykut, vd, *Allah Dostları*, 449.

⁶⁰ M. Nurullah Aydın, *Ebû Tâlib el-Mekkî’nin Kûtü’l-Kulûb Adlı Eserinde Makâmılar*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2018, 57.

⁶¹ Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfi*, 84.

⁶² Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfi*, 93.

etmiştir. O, karşılaşmış olduğu yoksulluğu, acıları, zorlukları, sıkıntıları Allah'tan bir hediye olarak görmüş, nefis terbiyesine vesile saymış ve her durumda hamd etmeyi bilmiştir.

Râbia'nın görüş ve düşüncelerine biyografisinden ziyade genellikle menkıbelerinden ulaştığımızı daha önce bildirmiştik. Günümüze ulaşan birçok menkıbesi mevcuttur. Örneğin bir tanesinde Râbia'tül Adeviyye'den şu şekilde rivayet edilir: "Allah'a bir gece duâ ettikten sonra uykuya daldım. Dile getirilemeyecek kadar güzel, yemyeşil ve parıl parıl parlayan bir ağaç gördüm. Ağaçta, dünyada hiç görmediğim kırmızı, beyaz ve sarı, üç çeşit meyve vardı. Onlara bakakaldım ve o kadar beğendim ki 'Bu meyveler kimin?' diye sordum. Oradan biri seslenerek; 'Bunlar senin dualarına karşılık senindir.' dedi. Bunun üzerine ağacın etrafında dönmeye başladım. On sekiz tane altın renginde meyveyi yerde gördüm. Yerdeki meyveleri görünce 'Keşke bunlar da ağaçta olsaydı.' dedim. Oradaki zât 'O meyveler ağaçta olacaktı. Ancak sen dua esnasında hamur mayalandı mı diye düşündüğün için meyveler düştü.' dedi."⁶³

Yine bir başka menkıbede şöyle geçmektedir; "Râbia bir gün hacca gitmek ister. Binik olarak sadece bir eşeği vardır. Ne kadar araç ve gereci varsa merkebine yükleyip yüzünü Hakka dönerek arkadaşlarıyla beraber yola çıkar. Yolda merkebi ölür. Arkadaşları derler ki; 'Ya Râbia, istersen eşyalarını biz götürebiliriz.' Râbia şu şekilde cevap verir; 'Ben size mi güvenip yollara çıktım. Beni yollara çıkaran Rabbim elbette hakkımı verecektir.' Böyle demesi üzerine arkadaşları yollarına giderler. Râbia orada yalnız kalır. Başını secdeye koyarak yalvarmaya başlar, 'Ya Rab, bütün âlemin yaratıcısı da, rızık vereni de sensin. Önce beni evine çağırдын sonra da merkebimi aldın. Ben şimdi ne yapacağım?' dediği gibi merkebi ayağa kalkar. Râbia yükünü tekrar merkebine yükler ve yola devam eder. Yolculuğa devam ederken bir gün tekrardan yalvarmaya başlar. 'Ya İlâhi! Senin aşkından gönlüm tutuşur oldu. Artık gidemiyorum. Sen evini buraya gönder ne olur.' Demesiyle bir görür ki Kâbe-i Mükerrreme huzurunda zahir olur. Orda Râbia der ki; 'Bu beytini ben sensiz istemem. Lazım değildir.' ve tekrardan yalvarmaya devam eder.⁶⁴

⁶³ Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfi*, 117.

⁶⁴ Mustafa Aşkar, *KadınSûfileri Anlatan Bir Menâkıbname, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 13 (2004), 84.

Yine bir gün Râbia evinde uyurken, evine hırsız girer. Hırsız evde çalacak hiçbir şey bulamaz. Odada bir çanak gören hırsız, onu çalmaya kalkar. Çanağı eline aldığı an çıkmak için bir kapı bulamaz. Elindekini yere bırakınca kapı tekrardan açılır. Eline aldığı gibi tekrar kapıların kapandığını görür. Bu durum karşısında aciz kalan hırsız bir ses işitir; “ Ey hırsız hiç zahmete girme. Râbia bize teslim olmuş bir zattır. Bizim dostlarımızdandır. O uyur ise dostları uyanıktır. Gazaba uğramadan git yoluna. Hırsız bu sesi duyunca pişmanlık duyar ve velilerden olur.”⁶⁵

Hayatı boyunca Râbia ile evlenmek isteyen çok sayıda kişi olmuştur. Ancak kalbi tamamen Allah aşkı ile dolmuş olan Râbia, hepsini reddetmekten başka bir tercihte bulunmamıştır. Basra civarında bulunan tekkelerden birinin kurucusu olan Abdülvâhid b. Zeyd bunlardan birisidir.

Yine aynı şekilde bunlardan birisi de Basra'nın emîri olan Muhammed b. Süleyman el-Hâşimî idi. Mehir olarak yüz bin dinar, aylık on bin dinar teklif etmesine rağmen, Râbia'dan “Bunları Allah ile olan tek bir dakikaya bile değişmem.” cevabını alarak reddedilmiştir.

Râbiatü'l Adeviyye ile ilgili menkıbelere baktığımız zaman birçok yerde geçen ve aralarında ısrarla bir ilişki kurulan Hasan-ı Basrî ile karşılaşırız. Birçok menkıbede Hasan-ı Basri'nin Râbia ile evlenmek istediği yer almaktadır. Örneğin bir gün Hasan Basri, Râbia'ya evlenmek istediğini söylediğinde Râbia'dan şu cevabı almıştır: “ Nikâh bu dünya ile işi olanlar için geçerlidir. Ben nefsimden geçtim. Bende vücûd kalmadı. Benim varlığım O'nda. O'nunlayım. O'nun gölgesinin buyruğuyum. Nikâh benden değil, O'ndan sorulmalı.”

Râbia'nın yakın arkadaşı ve kendisine sık sık misafir olduğu bilinen Süfyân-ı Sevrî (Ö.160-778), Râbia'nın biyografilerinin neredeyse hepsinde görülür. Süfyân-ı Sevrî, Râbia'nın çağdaşı olup onunla karşılaşmış büyük bir hadis âlimidir. Hadislere çokça bağlı olduğu için Râbia tarafından birçok kez azarlanmıştır.

Râbiatü'l Adeviyye uzun bir ömür yaşamış ve öldüğünde tahmini doksan yaşlarında olduğu bilinmektedir. Râbia'nın görüş ve yaşantısı incelendiği zaman, ölümden herhangi bir şekilde korkanlar arasında sayamayacağımız gibi bundan

⁶⁵ Aşkar, Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbname, 85.

ziyade ölümü; sevgili ile bir araya gelmeyi simgeleyen bir sembol olarak görmüştür. Onun imanı Rabbi ile dostluğa ve yâkîn ilme dayanan samimi bir imandı. Râbia'ya göre ölüm; âşıkı mâşuka ulaştıran bir köprüdür.

Allah'a vuslat aşkı ile yanıp tutuştuğu için hiçbir şeyin acısını kendisinde göremeyen Râbia, "Ateşi kendisinde hisseden yanar ancak kendisi ateş olan yanar mı hiç?" diyerek Allah ateşi ile yananın hesaptan, azaptan, ceza gününden herhangi bir korkusu olamayacağını bildirmiştir.

Aralıksız ibadet ettiğinden dolayı ya da gençlik yıllarının zorluklar içerisinde geçmesi sebebiyledir ki vücudu çok da kuvvetli değildi. Hastalık ve zayıflığından ötürü sürekli rahatsız olduğu kaynaklarda geçse de bu hastalıkların kaynağının iç âleminde duyduğu mânevî rahatsızlıklar olduğu şüphesizdir. Bir gün yine hastalıklarından dolayı kıvranırken arkadaşları ona "Ey Râbia! Görünen herhangi bir hastalığın yok ve sen acılar içinde kıvranıp ağlıyorsun." diye sorduklarında Râbia onlara "Benim hastalığım benim içimde. Dünyada bulunan bütün hekimler bir araya gelseler de çare bulamazlar. Benim hastalığımın devası ancak Rabbim ile bir olmaktır. Ben sadece bu şekilde şifa bulurum." cevabını vermiştir.

Hayatının sonlarına doğru geçirdiği hastalık dolayısıyla arkadaşlarından Hasan-ı Basrî, Mâlik Dinar ve Şakîk Belhî,Râbia'yı ziyaret eder. Ziyaret esnasında bu yakın dostlarından Hasan-ı Basrî "Rabbinin vermiş olduğu sıkıntılara sabretmeyen, ileri sürdüğü iddialarda ihlâslı değildir." der. Râbia, Hasan'ın söylediğine şöyle bir cevap verir; "Bu söylediğin sözde bir bencillik mevcuttur." Söz hakkı Şakîk Belhî'ye geçince şöyle der; "Rabbinin verdiği sıkıntılara minnet duygusu hissetmeyen, ileri sürdüğü iddiada ihlâslı değildir." Râbia, "Bundan çok daha fazlası gerekir." cevabını verir. Bu sefer sözü alan Malîk Dinar şöyle dedi; "Rabbinin verdiği sıkıntılara sevinmeyen, ileri sürdüğü iddiada samimi değildir." Râbia; "Bu dahi yetersiz kaldı." cevabını verir. Bunun üzerine "Öyleyse sen cevap ver." dediler hep beraber. Râbia cevap verir; "Rabbinin tasavvurunda acısını unutmayan ileri sürdüğü iddiada ihlâslı değildir." ⁶⁶ der. İnsanın mahlûku seyre dalarken acısını unutması mümkün iken, Hâlık'ı düşünürken aynı durum nasıl

⁶⁶ Smith, Râbia Bir Kadın Sûfi, 79.

mümkün olmaz ki. Râbia'nın şu mısralarından, onun Allah aşkı net bir şekilde anlaşılabilir;

Tamamıyla bir gönül bekçisi olarak donatıldım.

Bu nedenledir ki, içimde olanların dışarı çıkmasına

Dışarıdakilerin de içimde yer etmesine izin vermem.

Eğer bir şey girecek olursa, o an dışarıya çıkar.

Çünkü onunla yapacağım bir şey yoktur benim.

Ben bir gönül bekçisiyim,

Çamurdan bir parça değilim.

Allah'ı o kadar çok seviyorum ki,

Şeytandan nefret etmeye hiç zamanım yok.⁶⁷

Râbia'nın ölümü ile ilgili şunlar aktarılır; “ Vefat üzere iken etrafında çok sayıda mü'min bulunuyordu. Bir süre sonra Râbia onların gitmelerini talep etti. “Bir dakikalığına Allah'ın elçilerine yol verin.” dedi. Bu sözü üzerine orda bulunanlar dışarı çıktı. Dışarı çıktıklarında kapıdan, Râbia'nın kelime-i şehâdet getirdiğini ve bir sesin; “ Ey mutmâin olan nefis! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön. Haydi cennetlik kullarımın içerisine gir.”(Fecr 89/27-28) dediğini duydular.⁶⁸

Bunun ardından herhangi bir ses duyulmadı. Odaya geri girdiklerinde Râbia'nın ruhunu orada teslim ettiğini gördüler. Râbiatü'l Adeviyye (ö. 185/801) yılında vefat etti ve uzun süre yaşamış olduğu Basra'da defnedildi.

1. 3. 2. Nuna Fâtıma Binti İbn el- Müsennâ

İbn Arabî'nin Hanım şeyhlerinden olan Nuna Fâtıma Bint el- Müsennâ (ö. 595/1198) hakkındaki bilgiler en geniş şekilde İbn Arabî'nin el- Fütuhât adlı eserinde yer almaktadır. İbn Arabî'nin aktarmış olduğu bilgilere göre, Nuna Fâtıma Bint el- Müsennâ cüzzâm hastalığına yakalanmış olan bir Allah dostu ile evlidir. Fâtıma Bint el- Müsennâ, İbn Arabî ile İşbiliye denilen yerde, yani Endülüs'te

⁶⁷ Tülay Tokmak, *Mevlana Düşüncesinde Kadın*, (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006) 52.

⁶⁸ Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfi*, 80.

karşılaşmışlardır. İbn Arabî ile karşılaştıklarında doksan yaşlarında olduğu rivayet edilir. İbn Arabî onun için “Allah’ın sâlih dostları içerisinde en yüksek derecede olanlardandır.” tabirini kullanmıştır.

Biyografisi incelendiği zaman yaşamının ilk dönemlerinde iş satışı yaparak geçimini sağlamaya çalışan Fâtıma Bint el- Müsennâ, daha sonraları ip eğirerek hayatını devam ettirmeye çalışır ancak parmaklarının eğilmesi ile işi bırakır ve insanların Allah rızası için verdiği yiyecek ve içeceklerle hayatını devam ettirir.

Sürekli Allah için ağlayan, az yiyen, az tüketen, Allah’tan gayrısını istemeyen bir Allah dostuydu. İbn Arâbî, kendi elleri ile ona bir kulübe yapmış ve yıllarını ona hizmet ederek geçirmiştir.

İbn Arabî el- Fütûhat’ta bu durumu şu şekilde izah eder; “Ben İşbiliyye’de doğmuş, Allah aşkı ile yaşamış, arife bir Allah dostuna hizmette bulundum. Onun adı Fâtıma Bint el- Müsennâ’dır. O bana ‘Ben senin ümmüke’l ilâhiye (ilahi anne)nim. Senin tabii annenin ancak nuruyum.’ derdi.”⁶⁹

el- Fütuh adlı eserde “âlemlere rahmet” olarak vasıflandırılan Fâtıma Bint el- Müsennâ merhamet ve şefkatiyle her zaman önde gelenlerden olmuştur. Onunla ilgili şöyle bir hikâye aktarılır; “Bir bayram gecesinde müezzin olarak görev yapan Ebû Âmir, bulunduğu camide, Fâtıma Bint el- Müsennâ’ya sert davranır ve bastonu ile ona vurur. Fâtıma Bint el- Müsennâ, Ebû Âmir’e sert bir şekilde baktıktan sonra camiden çıkar. Sabaha karşı müezzinin ezan okuduğunu duyunca şunları söyler; “Ey Rabbim! İşlemiş olduğum günahıtan ötürü beni yargılama. Herkesin uykuda olduğu şu vakitte, seni zikreden birisine öfkelenim. Oysa onun zikrettiği, benim en sevdiğimdir. Benim öfkem nedeniyle de onu yargılama.” Sabah vakitlerinde şehrin önde gelen fakihleri sultanı ziyarete giderler. Müezzin de makam sevgisinden onlarla beraber gider. Sultan görevini sorunca müezzin olduğunu söylemesi üzerine Sultan, onun fukuha ile beraber içeri girmesine sinirlenerek onu dışarı attırır. Çevredekiler bu durumu Fâtıma Bint el- Müsennâ’ya anlatınca şu cevabı verir; “Durumu biliyorum ve eğer cezasının hafiflemesi için gecedan dua etmeseydim, şüphe yok ki

⁶⁹ Hülya Küçük, “Anne Nûr el- Ensâriyye’den Âlime-i Hicaz Fahru’n Nisa Bint Rüsteme: Muhyiddin İbn Arabî’nin Çevresindeki Hanımlar” *Tasavvuf Araştırma Dergisi*, s. 23 (2009) 204.

onun başı vurulurdu. ⁷⁰ Fâtıma Bint el- Müsennâ, kendisini azarlayıp baston ile vuran müezzin için dahi önceden dua ederek şefkat ve merhamet derecesini göstermiştir.

Zünnûn Mısırî'den şu şekilde rivayet edilmiştir; “Bana ârife olan bir cariye den bahsettiler. Nerede olduğunu sordum. Bir harabede yaşadığını söylediler. Yanına vardım ve ne kadar zayıf düştüğünü gördüm. Ona selam verdim, selamımı aldı. Ona sordum; “Ey cariye! Bu şekilde yapayalnız ne yapmaktasın.” Bana şu şekilde cevap verdi; “Hakk mevcuttur.” Tekrar sordum; “Hiç bu yalnızlıktan korkmaz mısın?” Şöyle cevap verdi; “Benden uzak dur ya Mısırî! Senin benim durumundan haberin yok. Hakkın muhabbeti beni sarmıştır. Onun aşkı beni öyle bir sarmıştır ki, başka bir şeyin girmesine sebep gönlümde boş bir yer yoktur.” Dedim ki; “Ey cariye! Beni kurtar bu sıkıntıdan. Doğruyu göster bana.” Bana dedi ki; “Ey Allah dostu! Takvayı kendine azık eyle. Zühdü ise kendine târik eyle. Bunları kendine sülük eyle ki Hakka eresin.”⁷¹

İbn Arabî'den rivayetle Fâtıma Bint el- Müsennâ hakkında şöyle bir menâkıbe aktarılıyor; Bir gece lambadaki gazyağının bitmesi üzerine Fâtıma Bint el- Müsennâ, kapıyı açar ve İbn Arabî'den ona yağ getirmesini ister. Yağın bulunmadığını fark etmesi üzerine elini yanındaki su kovasının koyar ve söylenmeye başlar. O esnada kovadaki su yağa dönüşür. İbn Arabî, testiye alır ve yağ ile doldurur. Geriye dönüp kovaya baktığında yağdan bir eser göremez ve bunun Fâtıma Bint el- Müsennâ'nın kerameti olduğunu anlar.⁷²

Dürretü'l Fahire ve el- Fütihat'ta geçen bilgiler incelendiğinde İbn Arabî'nin hayatının sonuna kadar Fâtıma Bint el- Müsennâ'ya hizmet ettiği rivayet edilmektedir. Fâtıma Bint el- Müsennâ, 595 (1198) tarihinde vefat etmiştir.

1. 3. 3. Âişe bint. Yusûf ed- Dimeşkiyye el- Bâûniyye

Âişe bt. Yusûf ed- Dimeşkiyye (ö. 595/1198), şiir alanında, Arap edebiyatında çok büyük bir üne sahiptir. Kendisiyle aynı üslubu yansıtacak veya aynı üne

⁷⁰ Hülya Küçük, Anne Nûr el- Ensâriyye'den Âlime-i Hicaz Fâhru'n Nisa Bint Rüsteme: Muhyiddin İbn Arabî'nin Çevresindeki Hanımlar, 205.

⁷¹ Mustafa Aşkar, Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbname, 87.

⁷² Hülya Küçük, Anne Nûr el- Ensâriyye'den Âlime-i Hicaz Fâhru'n Nisa Bint Rüsteme: Muhyiddin İbn Arabî'nin Çevresindeki Hanımlar, 209.

ulaşabilecek herhangi biri şair, kendisinden daha önce gelmediği gibi kendisinden sonra da gelmemiştir. Birçok Arapça ve İngilizce kitap ve makalelerde Âişe bt. Yusûf ed- Dimeşkiyye'den bahsedilmektedir. Tam adı, Âişe bt. Yusûf b. Ahmed b. Nâsır b. Halife el- Bâûniyye'dir. Âişe bt. Yusûf, ilim sahibi olmakla bilinen bir aileden gelmektedir. Dedesi, Nâsır b. Halife, babası Yusûf b. Ahmet el- Bâûni ve kardeşi Muhammed b. Yusuf ilim sahibi olarak bilinen ârif kimselerdir.⁷³

Âişe bt. Yusûf'un doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak doğum yeri, günümüzde Ürdün sınırları içerisinde bulunan Aclûn kasabasındaki Bâûn köyüdür.

Kendisinin şu şekilde söylediği rivayet edilir; “Allah bana mübarek kitabını okumamı nasip etti. Beni hâfız olma gibi bir nimetle nîmetlendirdi. Allah daha sonrasında bana lütfetmeye devam etti. Öyle ki Kur'an-ı Kerim dışındaki başka kelimelerde de teklif gibi bir dereceye ulaştım.” Kaynaklarda, yaşadığı dönemin farklı ilim ve bilgisini kendisinde topladığı, kendisine âlime, sâliha, âmile, sûfi denildiği geçmektedir.

Hocalarından en önde geleni, şüphesiz babası Yusûf b. Nasır'dır. Âişe bt. Yusûf, ilk başta es- Seyyid el- Celil İsmail el- Hârezmi'ye, daha sonraları ise Halîfetü'l Muhyevî Yahya Urmevî'ye bağlanmıştır. Bu saydığımız iki isim Kâdirî tarîkatının şeyhleri arasındadırlar.

Âişe bt. Yusûf'un kaleme almış olduğu birçok eseri vardır. Hem mansur tarzda yazmış hem de manzum eserleri mevcuttur. Divanı dışındaki bütün eserleri basılmıştır. Tasavvufî tarzda ele aldığı konularda en çok Rasulullah bahsi üzerinde durmuştur. Tasavvuf, edebiyat, fıkıh gibi birçok konuda eser kaleme almıştır. Âişe bt. Yusûf, tasavvufun en önemli isimlerinden biri olan Abdullah e Herevi'nin, tasavvufun temel kaynaklarından olan en meşhur eseri Menâzilü's Sâirîn eserini şerh etmiştir. En önemli eserlerinden biri olan “el- Müntehab fi Usûli'r Rutab” adlı eserinde tevbe, zikir, muhabbet, yakaza hali, Allah ve peygambere aşk ile bağlılık, kendisinden önceki sûfilerin hayatları gibi konuları esas almaktadır.

“Feyzu'l Fadl ve Cem' eş-Şem” adlı eserinde ise üç yüzden fazla şiir yer almaktadır. Âişe bt. Yusûf'un en meşhur eseri ise “ el-Fethü'l Mübin fi Medhi'l

⁷³ Hülya Küçük, Hz. Mevlâna'da Peygamber Sevgisi Sempozyumu, 2016, 8-13.

Emin” adlı eseridir. Bu esere “Kasidetün mimiyye” de denilmiştir. Toplam yüz otuz beyitten oluşan bir kasidedir.

E min tezekkürî cîrânin bi –zi –selem

Mezectü dem’an cerâ min muğlati bi-dem

Medehtü mecdeke ve’l ihlâs u mültezimi

Fîhi ve hüsnü recâî fike muhretimî

Âişe bt. Yusûf, eserlerinde genellikle Allah ve Rasulü üzerinde dururken özellikle de peygambere olan aşkını vurgular. “Allah bir bedene iki kalp koymamıştır.”(Ahzap 33/44) Ayetine istisna olarak Allah ve Rasulü için ayrı iki kalp taşır gibi Muhabbetullahı ve Muhabbetü’r Rasûl konularını büyük bir aşk ile ele almıştır.⁷⁴

Âişe bt. Yusûf, daha sonraları Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr ile evlenmiş ve bereket isminde kızı, Abdûlvahhab isminde bir oğlu olmuştur. Âişe bt. Yusûf, 922/1516 tarihinde vefat etmiştir.

1. 3. 4. Muâze el- Adeviyye

Hiz. Âişe’ye kadar ulaşır, Hiz. Âişe’den rivayetlerde bulunmuş olduğu kaynaklarda ifade edilir. Hiz. Âişe’nin hâricinde Muâze el- Adeviyye’nin, Ümmü Amr bint Abdullah bin Zübeyr ve Hîşam bin Âmir’den de rivayetlerde bulunmuş olduğu bize ulaşmıştır. Muâze el Adeviyye, tâbiilerin meşhur isimlerinden biri olan Sıla bin Eşyem Adeviyye’nin karısıdır. Rivayetlere göre eşi Sıla bin Eşyem, savaş esnasında oğlundan ileri atılmasını ve bunun mükâfatını da ancak Allah’tan istemesini söyledi. İleriye atılan oğlu savaşta şehit düşer ve ardından Sıla bin Eşyem öne atılarak o da şehit olur. Civardaki kadınlar Muâze el Adeviyye’yi ziyarete geldiklerinde “Beni kutlayıp tebrik etmek için gelmişseniz buyurun. Eğer amacınız başkaysa dönün. “ cevabını vermiştir. Yine aktarılan bilgilere göre Sıla bin Eşyem’in vefat etmesinden sonra Muâze el Adeviyye’nin öldüğü güne kadar yatak sermeyip, hiç uyumadığı rivayet edilir.⁷⁵

⁷⁴ Hülya Küçük, Hiz. Mevlâna’da Peygamber Sevgisi Sempozyumu, 2016, 8-13.

⁷⁵ Nafize Vildan Güloğlu, “*Tasavvufta Kadın ve Ebû Abdurrahman Sülemî’nin Zikru’n Nisveti’l Müteabbidâti’s- Sûfiyyâ Adlı Eseri*”, (yüsek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007) 69.

Muâze el Adeviyye'nin stkızı olan Ümmü'l Esved bint Zeyd Adeviyye, Muâze el Adeviyye'nin oğlu ve kocası Şehit olduktan sonra kendisine Şu Şekilde söylediğini aktarmıştır: "Ey evladım! Şu yeryüzünde, ne hayattan herhangi bir tat almak için, ne de baharın güzelliği için kalmaya isteğim yok. Ancak belki bazı sebeplerle Allah'a biraz daha yaklaŐırım diye yaŐayım gidiyorum. Umut edilir ki O beni, eŐimle ve oğlumla cennette bir araya getirir."⁷⁶

Sülemi, Basra'lı olan Muâze el Adeviyye'nin, Râbia ile ünsiyet ettiğini ve onunla aynı dönemde yaşadığını aktarıyor.⁷⁷ Ancak adı geçen Râbia'nın hangi Râbia olduğunu tam olarak açıklamıyor. Hem mutasavvıf hem muhaddıs olan Muâze el Adeviyye, hem zühd konusunda hem de itaatte Râbia'tl Adeviyye'yi aratmayan bir konumda olduğu için Sülemi'nin kastettiği Râbia'nın, Râbia'tl Adeviyye olduğu büyük ihtimaldir.

Muâze el Adeviyye'nin gündüzleri yemek yemediği, geceleri de uyuyamadığı kaynaklarda geçmektedir. "Kendine niçin bu kadar eziyet ediyorsun?" diye soranlara ise "Uyumayı geceden gündüze, yiyip içmeyi de gündüzden geceye erteliyorum." cevabını vermiştir.

Elimizdeki kaynaklar incelendiği zaman, ibadetlere düŐkün, mücahid bir mutasavvıf olduğu anlaŐılmaktadır. O, hem zühd anlayıŐıyla hem de hem de takvasıyla etrafındakileri etkilemiş, etrafında olanları da zühd ve takvaya yönlendirmiŐtir.

Sülemi'den Şu Şekilde rivayet edilir. Muâze el Adeviyye'ye hizmetçilik eden bir kadın vardı. O, gecelerini sabahlara kadar namaz kılmakla geçirirdi. İbadetlerini ihya ettiği esnada uykusu ađırlaŐınca "Ey nefsim! Uyku Şu an senin önünde. ldğm zaman bu uyku ya sevinç olarak ya da üzüntü olarak uzayıp gidecektir." deyip evde dolaŐmaya baŐlardı. Sabaha kadar uykusu geldiğinde bu Şekilde davranmaya devam ederdi.⁷⁸

Muâze el Adeviyye, özellikle zühd konusunda çevresindeki ehil kadınlara stادlık etmiştir. Onun arkadaşlarından olan Ğufeyre Âbide'nin Allah aşkı ile

⁷⁶Glođlu, "Tasavvufta Kadın ve Ebû Abdurrahman Sülemi'nin Zikru'n Nisveti'l Mteabbidâti's-Sûfiyyâ Adlı Eseri" 70.

⁷⁷es-Sülemi, "Kendini İbadete Adayan Sûfi Kadınlar" 39.

⁷⁸es-Sülemi, "Kendini İbadete Adayan Sûfi Kadınlar" 39.

ağlaması sebebiyle gözlerini kaybettiği rivayet edilir. Kendisine “Körlük ne kadar da korkunç.” diyenlere “Allah ile aranızda perde olması daha korkunç. Allah’ın emrettiği şeylerden maksadını anlamaya kalbinin kör olması daha da korkunç.” cevabını vermiştir. Muâze el Adeviyye’nin talebelerinden olup ona hizmet eden Üneys bint Amr Adeviyye ise “ Amellerle birlikte üç şey daha olmalı ki onlar ancak doğruluk ihlâs ve sünnettir.” buyurmuştur. Kaynaklarda Üneys bint Amr Adeviyye’nin kırk yıl boyunca gözlerini gökyüzüne çevirmediği ifade edilir.⁷⁹

1. 3. 5. Şe’vâne

Basra yakınlarındaki Dicle nehri kenarında bulunan Übülle beldesinde yaşardı. Şe’vâne’nin Fudayl bin İlyas ile görüşmüş olduğu rivayet edilir. Bu bilgiler çerçevesinde, onun II. yüzyılın ünlü mutasavvıflarından olduğu söylenebilir. Sesinin güzel olduğu ve güzel nağmeli olup insanlara Kur’an-ı Kerim okuduğu ve vaazlar verdiği kaynaklarda yer almaktadır. Zâhid, âbid, mücâhade erbabı insanlar tarafından ziyaret edildiği bilgisi esas alınır Şe’vâne’nin bir mürşid konumunda olduğu ileri sürülebilir.⁸⁰

Sülemi’den şu şekilde rivayet edilir; Fudayl bin İlyas bir ziyareti esnasında Şe’vâne’den dua istediğinde Şe’vâne “Ya Fudayl! Allah ile aranda, dualarını kabul etmesine vesile bir şey var mı ki, senin için dua ettiğimde Allah kabul etsin.” Bu cevap üzerine Fudeyl baygın bir şekilde yere düşer.⁸¹ Basra halkından olan Kürdiyye bint Amr Şe’vâne’ye hizmet ederdi. Kürdiye bint Amr’ın anlattığına göre bir gece uykuya daldığında Şe’vâne kendisini dürtmüş ve “Ey Kürdiyye, uyan! Biz uyku için gelmedik bu diyara. Kabirler uyku içindir.” demiştir. Yine Kürdiyye’den şu şekilde rivayet edilir; “Kendimi ona hizmete adadığımdan beri dünyaya bağlılık ve sevgim gitti, rızık endişesi duymadım. Tamah nedeniyle dünya erbabından biri gözümde büyümediği gibi bir Müslüman’ı da asla küçümsemedim.⁸²

⁷⁹ Güloğlu, “Tasavvufta Kadın ve Ebû Abdurrahman Sülemî’nin Zikru’n Nisveti’l Müteabbidâti’s-Sûfiyyâ Adlı Eseri” 70.

⁸⁰ es-Sülemi, “Kendini İbadete Adayan Sûfî Kadınlar” 48.

⁸¹ Güloğlu, “Tasavvufta Kadın ve Ebû Abdurrahman Sülemî’nin Zikru’n Nisveti’l Müteabbidâti’s-Sûfiyyâ Adlı Eseri” 72.

⁸² Güloğlu, “Tasavvufta Kadın ve Ebû Abdurrahman Sülemî’nin Zikru’n Nisveti’l Müteabbidâti’s-Sûfiyyâ Adlı Eseri” 72.

Müsedded bin Katan'dan şu şekilde rivayet edilir; “ Şe’vâne Allah için sürekli ağlayan bir müşîd idi ve onun bu hali bizi korkuturdu. Ona şöyle söyledik ‘ Ağlamaktan kör olursun diye korkuyoruz ya Şe’vâne.’ Bunu duyan Şe’vâne ağlayarak şunları söyledi; ‘ Korkmayın! Allah’ a yemin ederim ki bu dünyada ağlayarak kör olmak, ahîrette ateşle yanarak kör olmaktan çok daha evlâdır.⁸³

Birinci ve ikinci yüzyılda yaşayan zahidlere, çokça ağlamaları nedeniyle ‘Bekkâûn’ da deniliyordu. Bekkâûn özelliği Şe’vâne’nin en belirgin özelliklerinden biriydi. Sülemi, onun çokça ağlayan ve etrafındakileri de ağlatan mücâhid bir kadın olduğunu aktarır. Yine Kur’an-ı Kerim’i dinlediği zaman ağlamaya başladığı ve ‘Kalbim korku ile yanmıştır.’ dediği rivayet edilir.

Yahya bin Bistâm, Şe’vâne’nin olduğu ortamlarda çokça bulunduğunu ve onun kendi nefesine yapmış olduklarını gördüğünü ileri sürüyor. Bir ziyaretinde ona, “Biraz daha az ağlarsan, daha dirençli olursun. Gücün yerinde olur.” dediklerini Şe’vâne’nin de “ Allah’a yemin olsun ki gözyaşımın kuruduğu ana kadar durmadan ağlamak isterim.” cevabını verdiğini aktarır. Kendisini Allah’tan alıkoymasın diye özlemiş olduğu kardeşi ile dahi görüşmeyi reddeden Şe’vâne’nin; “Şe’vâne kimdir, nedir ki! O sadece siyahî bir köledir.” dediği rivayet edilmiştir.⁸⁴ Yine aynı şekilde Sülemî’den, Şe’vâne’nin şu şekilde söylediği rivayet edilir; “Sevgilisinde ayrı düştüğü için ağlayıp duran iki iki çift göz, ağlamadan sevgiliye kavuşmayı mı arzuluyor? Bu hiç de yakışık almayan bir şeydir.”⁸⁵

Aktarılan rivayetlere göre eşini de mücahid ve zühd sahibi biri olduğu ileri sürülmektedir. Eşiyle beraber Mekke’ye gittikleri, her tavaf tamamlandığında beraber oturdukları ve eşinin; “Susuzluğum senin sevgindendir. Kanmıyorum.” dediği ve Şe’vâne’nin de “ Her derde şifa veren bitkiler biter de dağlarda, sevenlerin şifası olan bitkiler bitmez.” cevabını verdiği rivayet edilir.⁸⁶

⁸³es-Sülemi, “Kendini İbadete Adayan Sûfi Kadınlar” 48.

⁸⁴Güloğlu, “Tasavvufta Kadın ve Ebû Abdurrahman Sülemî’nin Zikru’n Nisveti’l Müteabbidâti’s-Sûfiyyâ Adlı Eseri” 73.

⁸⁵es-Sülemi, “Kendini İbadete Adayan Sûfi Kadınlar” 48.

⁸⁶Güloğlu, “Tasavvufta Kadın ve Ebû Abdurrahman Sülemî’nin Zikru’n Nisveti’l Müteabbidâti’s-Sûfiyyâ Adlı Eseri” 73.

1. 3. 6. Fatımatu'n-Nisâbûrîyye

Fâtımatu'n Nisâbûrîyye (ö. 223/837), Horasan'nın en kadim ailelerinden gelmekte olup, en yüksek derece ilim sahibi kadınlarından. Horasan şeyhi olan Ahmet bin Hadreveyh'in karısıdır. Ahmet bin Hadreveyh, bir sabah Yahya bin Muaz'ı kendi evine davet etmek ister. Fatımatu'n Nisâbûrîyye'ye bu davet için ne gibi hazırlıklar yapmak gerektiğini sorar. Fatımatu'n Nisâbûrîyye, "Koyun ve sığır kesmek, miskler, şamdanlar temin etmek ve hepsine ilave olarak birkaç tane de eşek kesmek gerekir." der. Buna şaşırarak Ahmet bin Hadreveyh eşek kesmekten maksadını sorar ve Fatımatu'n Nisâbûrîyye şu cevabı verir; "Bu derece kerem sahibi biri, aynı şekilde kerem sahibi birinin evine davet edilince, sokakta aç kalan köpekler de bundan nasiplenmelidir." Fatımatu'n Nisâbûrîyye'nin bu tavrı ne kadar merhamet sahibi olduğunu apaçık ortaya koymaktadır.⁸⁷

Beyâzıd-î Bistâmî, Fatımatu'n Nisâbûrîyye'yi çokça övmüştür. Zunnûn-i Mısri de birçok konuda ona danışmıştır. Birgün Fatımatu'n Nisâbûrîyye, Zunnûn-i Mısri'ye yardım amacıyla bir takım hediyeler gönderir. Zunnûn-i Mısri hediyeleri reddederek geri iade etmek üzere gönderir ve ona bir de "Sûfi bir kadından hediye kabul etmek benim için küçüklüktür, zayıflıktır." mesajını gönderir. Bunun üzerine Fatımatu'n Nisâbûrîyye şu cevabı verir; "Başkası ne der kaygısında olan, başkalarının düşüncelerini bu derece önemseyen bir sûfiden daha aşağı derecesi yoktur."⁸⁸

Ahmed bin Hadreveyh, bir gün Beyâzıd-î Bestâmî'yi ziyaret etmeye karar verir. Onunla beraber Fatımatu'n Nisâbûrîyye de gider. Huzuruna vardıkları zaman Fatımatu'n Nisâbûrîyye yüzündeki peçeyi kaldırır ve Beyâzıd-î Bistâmî ile cesaretle konuşmaya başlar. Bunu gören Ahmed bin Hadreveyh'in kalbini kıskançlık duyguları istila eder ve "Ya Fatıma! Beyâzıd'da karşı bu muamelen niçin böyle." dediğinde Fatımatu'n Nisâbûrîyye; "Çünkü bedenime ve tâbiyatıma sen, ruhuma ve yoluma ise Beyâzıd mahremdir. Ben senden nefsimi erişiyorum. Beyâzıd'dan ise Rabbime ulaşıyorum. Buna delil istersen şöyle ki; sen benimle olmaya muhtaçken, o buna muhtaç değil." demiştir. Yine Beyâzıd'ın Fâtımatu'n Nisâbûrîyye hakkında

⁸⁷ Tokmak, *Mevlana Düşüncesinde Kadın*, 52.

⁸⁸ es-Sülemi, "Kendini İbadete Adayan Sûfi Kadınlar" 67.

şöyle söylediği rivayet edilir; “Fâtıma’ya her kim baksa, kadın elbisesi içinde bir er görür.”⁸⁹

es-Sülemi’den rivayetle Beyâzıd-î Bistâmî şöyle buyurmaktadır; “ Ben bu güne kadar bir erkek ve bir kadından başkasını tanımadım. Tanıdığım kadın ise Fatımatu’n Nisâbûrîyye’dir. Kendisine hangi makamdan bahsettiysem o makamlara aşınaydı. Zunnûn-î Mısırî ile Kâbe’de karşılaşan Fâtımatu’n Nisâbûrîyye’ye, Zunnûn şöyle demiştir; “Ya Fâtıma! Bana vaaz et.” Fatıma şu şekilde vaaz eder; “Doğru olmaktan vazgeçme. Nefsin ile cihaddan geri durma. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur; ‘İş ciddiye bindiği zaman, Allah’ a verdikleri söze sadık kalırlarsa, elbette ki kendileri için daha iyi olur.’ (Muhammed 47/21)

İbni Melûl’un, Zunnûn-î Mısırî’ye şu şekilde sorduğu rivayet edilir; “Tanıdığın insanlardan en yücesi kimdir.” Zunnûn şu cevabı verir; “Mekke’de bir kadın gördüm ki ondan daha yücesini tanımadım. O kadın Fâtımatu’n Nisâbûrîyye’dir. O, Kur’an-ı Kerîm’i öyle bir tefsir ederdi ki hayrete düşüyorduk. Zunnûn’nun Fâtıma hakkında ; “O evliyalardan bir evliyadır. Üstadımdır.” dediği rivayet edilir. Sülemi’den rivayetle Fâtımatu’n Nisâbûrîyye şöyle demiştir. “Bu yeryüzü ancak sadık olan dalgalı deniz gibidir. Boğulan insanın duası gibi rabbine dua et. Kurtuluşu ondan iste.”⁹⁰

Yine Fâtıma’nın şöyle söylediği rivayet edilir; “Her kimse ki Allah’ı müşâhede etmek için yürürse, o her meydanda yürür ve her dilde konuşur. Ve kim müşahede üzere amel ederse, Allah onu dilsiz kılar, her zaman hayâ ve ihlâs üzere olup hakkı söyler. Haktan gayrısını da bilmez.”⁹¹ Fatımatu’n Nisâbûrîyye, Mekke’de umre yolundayken 223/823 tarihinde vefat etmiştir.

1. 3. 7. Râbia bint İsmail Şâmiyye

Şam’da doğmuş olan Râbia bint İsmail, Şam’ın ileri gelen büyüklerindedir. Mal varlığı oldukça fazla olan Râbia bint İsmail, ebu Süleyman ed- Dârânî’nin talebeliğini yapmış ve Şam’ın ileri gelenlerinden olan Ahmed bin ebû’l Havârî’nin eşidir. Daha önceki eşinden kendisine çok yüklü miktarda mal varlığı kalmış fakat o,

⁸⁹ Tokmak, *Mevlana Düşüncesinde Kadın*, 53.

⁹⁰ Aşkar, “*Kadın Sûfileri Anlatan Bir Menâkıbname*” 93.

⁹¹ Tokmak, *Mevlana Düşüncesinde Kadın*, 53.

hepsini Allah yolunda harcamıştır. Râbia bint İsmail'in Ahmed bin ebû'l Havârî'ye ; “Mal varlığımı senin gibi birisine harcamak için Allah'a çokça dua etmişim.” şeklinde söylediği rivayet edilir.⁹²

Râbia bint İsmail ve Ahmed bin ebû'l Havârî'nin evlilikleri hakkında şu rivayet edilmektedir; Süleyman ed- Dârânî arkadaşlarına sürekli “ Evlenen bütün dostlarımız değişti. Allah'tan uzaklaştılar.” diyerek Ahmed bin ebû'l Havârî'yi evlilikten soğutmuş ve uzaklaştırmıştır. Râbia bint İsmail, Ahmed bin ebû'l Havârî'ye evlenmek istediğini söyleyince Ahmed bin ebû'l Havârî bu teklifi reddetmiştir. Râbia bint İsmail tekrar ısrar edince de Ahmed bin ebû'l Havârî, “Benim kendimle uğraşmakta kadınlara ayıracak vaktim yok.” cevabını verir. Bunun üzerine Râbia da “Ey Allah'ın dostu! Benim kendimle uğraşım seninkinden fazladır. Benim eski eşimden bana kalan bin üç yüz dinar mirasım var. Senin salihlerden olduğunu biliyorum. Allah'ın rızasını kazanmak için, bu varlığı Allah dostlarından birine harcamak isterim. Dilerim ki buna sen vesile olasın.” Râbia bint İsmail'in bu söylediklerini Ahmed bin ebû'l Havârî, Süleyman ed- Dârânî'ye bildirir. Süleyman ed- Dârânî de “ Ey Ahmet! O, Allah'ın veli kullarındandır. Söylediği bu söz ise siddik insanların sözlerindedir.” demesi üzerinde Ahmed bin ebû'l Havârî evlilik teklifini kabul eder.⁹³

Şam ehlinin ileri gelenlerinden Hukeyme ed- Dimeşkiyye, Râbia bint İsmail'in beraber sohbet etmiş olduğu hocalarındandır. Birgün Hukeyme ed- Dimeşkiyye Kur'an-ı Kerîm okurken yanına Râbia bint İsmail gider. Hukeyme, Râbia bint İsmail'le birkaç nasihatte bulunur ve bunun üzerine Râbia sarhoş gibi olur ve yola çıkar. Yola çıktığı zaman bu sarhoş halde adamların beni görmesinden hayâ ederim dediğini bilinmektedir. Ahmed bin ebû'l Havârî, Râbia'nın bu durumunun sekr hali olduğu rivayet edilmiştir. Râbia bint İsmail'in sekr halini yaşadığı halde bu derece hayâ duyması dikkate değerdir.⁹⁴

⁹²es-Sülemi, “Kendini İbadete Adayan Sûfî Kadınlar” 65.

⁹³Güloğlu, “Tasavvufta Kadın ve Ebû Abdurrahman Sülemî'nin Zikru'n Nisveti'l Müteabbidâti's-Sûfiyyâ Adlı Eseri” 75.

⁹⁴Güloğlu, “Tasavvufta Kadın ve Ebû Abdurrahman Sülemî'nin Zikru'n Nisveti'l Müteabbidâti's-Sûfiyyâ Adlı Eseri” 76.

“Kar yağdığı zaman sahifelerin uçtuğunu hatırlarım, çekirge gördüğümde haşr gününü hatırlarım, bir müezzin sesi duyduğumda kıyamet gününü hatırlarım.” diyen Râbia, zikir ve tefekkür anlayışını ortaya koymaktadır.⁹⁵

Sülemi’den rivayetle Ahmed bin ebû’l Havârî şöyle demiştir; “Bir defasında Râbia’ya seslendim. Hiçbir tepki vermedi. Yaklaşık bir saat sonra bana ‘Ben Allah ile meşgulüm ve kalbim Allah ile dolu olduğu için o an sana cevap veremedim.’ dedi.

Ahmed bin ebû’l Havârî, Râbia’dan şunları bildirir; Râbia’ya su bardağı uzattım ve şöyle dedi; “Bu su bardağını buradan uzaklaştırınız. Bardağın üzerinde ‘Harun Reşit öldü.’ yazıyor. Daha sonra Ahmed bin ebû’l Havârî, Harun Reşit’in o gün öldüğünü bildirir.

Râbia bint İsmail’in bu şekilde Harun’nun öldüğünü haber vermesi, cin ve daha başka şeylerle irtibatlı olması gibi kerametler, onda bazen havf halinin, bazen muhabbet, bazen de ünsiyet halinin galip geldiğini bize göstermektedir. Rivayetlere göre Râbia, Dimeşk’te vefat etmiş, Kudüs’te ise gömülmüştür.⁹⁶

1. 3. 8. Aişe bint Ebû Osman Said b. İsmail Hîrî Nîsâbûrî

Ebû Osman Said, aslen Rey doğumludur. Daha sonraları ise Nişabur’a göç ettiği bilinir. Gitmiş olduğu yerde Ebû Hafs’ın tarikatına bağlanıp, onun sohbetlerinde yer almıştır. Ebû Osman Said b. İsmail, Nisabur’un genelinde tasavvufun daha da yaygınlaşmasını sağlamıştır. Çocuklarından en zâhid olan ve en çok vera sahibi olan kızı Aişe bint Osman’dır. Aişe hem çokça güzel, hali vakti yerinde, hem de duası makbul birisiydi.⁹⁷

Kızı Ümmü Ahmed bint Aişe, annesinden şunları aktarmıştır; “Ey Ümmü Ahmed! Fani olana sevinme. Gidenle üzüntüye kapılma, ancak Allah için sevin ve Allah’ın mağfiretine nail olmamaya üzü.”⁹⁸ Bu sözden Aişe bint Osman’ın kızına hem bir önder hem de bir hoca niteliği taşıdığını görmekteyiz. Ümmü Ahmed’in elli

⁹⁵es-Sülemi, “Kendini İbadete Adayan Sûfî Kadınlar” 65.

⁹⁶Güloğlu, “Tasavvufta Kadın ve Ebû Abdurrahman Sülemî’nin Zikru’n Nisveti’l Mûteabbidâti’s-Sûfiyyâ Adlı Eseri” 76.

⁹⁷Hülya Küçük, “Kadın Mutasavvıfların Hz. Fahr-i Kainat’a Muhabbet ve Övgüleri; Âişe Binti Yûsuf el-Bâuniyye ed-Dimeşkiyye’nin el- Fethu’l Mübîn fi Medhi’l Emîn Adlı Eseri Örneği”, *Hz. Mevlânâ’da Peygamber Sevgisi Sempozyumu*, (Konya, 15 Aralık 2016) Necmeddin Erbakan Üniversitesi, 1-24.

⁹⁸es-Sülemi, “Kendini İbadete Adayan Sûfî Kadınlar” 93.

yıla yakın dışarıya dahi çıkmadığı, takva, zühd ve hayâsıyla döneminin en önde gelenlerinden olduğu rivayet edilmiştir.⁹⁹

Annesi Aişe bint Osman'ın kızı Ümmü Ahmed'de; "Ey Kızım! Gizli olan da da aşikâr olanda da edeb ile hareket et. Bir kimse ki zahir olanda edeb ile muamele etmez ise zahirde cezalandırılır. Bâtın olanda edeb ile muamele etmez ise bâtında cezalandırılır." dediği rivayet edilmiştir.¹⁰⁰

Aişe bint Osman'ın; "Kim bir insanı küçük görürse, bu efendisi hakkında az bilgiye sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Kim sanatkârı severse, sanatını da yüceltir." dediği nakledilmiştir. Yine aynı şekilde Aişe bint Osman'ın; "Kim yalnızlıktan korkuyorsa, bu onun Allah ile olan samimiyetinin ve iletişiminin azlığındandır." dediği rivayet edilir.¹⁰¹ Aişe bint Osman, 346 yılında vefat etmiştir.¹⁰²

⁹⁹ Küçük, "Kadın Mutasavvıfların Hz. Fahr-i Kainat'a Muhabbet ve Övgüleri; Âişe Binti Yûsuf el-Bâuniyye ed-Dimeşkiyye'nin el- Fethu'l Mübîn fi Medhi'l Emîn Adlı Eseri Örneği",6.

¹⁰⁰ Güloğlu, "Tasavvufta Kadın ve Ebû Abdurrahman Süleimî'nin Zikru'n Nisveti'l Mûteabbidâti's-Sûfiyyâ Adlı Eseri" 77.

¹⁰¹ es-Süleimî, "Kendini İbadete Adayan Sûfi Kadınlar" 93.

¹⁰² Küçük, "Kadın Mutasavvıfların Hz. Fahr-i Kainat'a Muhabbet ve Övgüleri; Âişe Binti Yûsuf el-Bâuniyye ed-Dimeşkiyye'nin el- Fethu'l Mübîn fi Medhi'l Emîn Adlı Eseri Örneği",15.

İKİNCİ BÖLÜM

URFA'DA YAŞAYAN TARİKATLARDA KADININ YERİ

2. 1. URFA'DA YAŞAYAN NAKŞİBENDİ TARİKATLARI

Nakşibendiye tarikatının kurucusu, Buhara yakınlarında yer alan Kars-ı Arifan şehrinde dünyaya gelmiş olan Bahauddin Nakşibend (ö.791/1389)'dir. Meşhur müridlerinden olan Muhammed Parsa (ö.822/1419) tarikatın kurulmasında ve yaygınlaştırılmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Nakşibendiye tarikatı Hindistan ve çevresinde, özellikle de İmâm-ı Rabbânî (ö.1034/1624)'nin vefatından sonra en yaygın tarikat özelliğine sahip olmuştur.

Nakşibendiye tarikatını Anadolu'ya getiren ilk isim Simavlı Molla Abdullah-ı İlahî(ö.896/1491)'dir. Daha sonraki zamanlarda ise Hâlid-i Bağdâdî (ö.1242/1826) tarafından kurulmuş olan tarikatın Halîdiye kolu yayılmaya başlamıştır.¹⁰³ Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî'den sonra Hakkârî'de dünyaya gelip Süleymaniye, Kerkük, Irak, Erbil, Bağdat gibi ilim merkezlerinde ilim tahsil ederek tarikatın yayılmasını sağlayan ve şöhreti Kafkaslar, Mısır, İran, Anadolu ve Balkanlar'a ulaşmış olan Seyyid Tâhâ(ö. 1269/1853)'nin ardından, Seyyid Sıbgatullahi Arvâsî(1870) ile yayılma hareketleri devam etmiştir.¹⁰⁴

Seyyid Sıbgatullahi Arvâsî'nin hocalığını yaptığı ve himayesi altına almış olduğu Abdurrahman-ı Tâğî(ö.1304/1886), küçük yaşta eğitimini anne ve babasının yanında almış, ileriki yaşlarda ise ilim dersleri almak için öncelikle Molla Abdüssamed, ardından da Molla Ziyâüddîn Arvâsî'nin yanında yer almıştır. Özellikle Güneydoğuda ve Doğuda İslam dininin batıl düşüncelerden arındırılmış olarak Müslümanların kalplerinde yer alması için çokça çaba sarf etmiştir. Ders aldığı hocalardan icâzet aldıktan sonra Isparta'da bulunan medreselerde ders vererek ve talebe yetiştirerek tarikatın yayılmasına katkıda bulunmuştur. Daha sonra da Bitlis'in Nurşin ilçesinde irşâd görevine devam etmiştir. Bütün hayatını ilim ile geçirmiş olan Abdurrahman-ı Tâğî 1886 tarihinde Güroymak (Nurşin) de hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁵

¹⁰³ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, (İstanbul: Dergah Yayınları,2017).233

¹⁰⁴ Ali Tenik, *Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, 1. bs. (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2015) 121

¹⁰⁵ Kara, vd.,*Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, 214-221.

Tarîkatın yayılma faaliyetleri Şeyh Fethullahi Verkânîsî(ö.1317/1899), ardından da Muhammed Ziyâuddîn(ö.1342/1923) ile devam ederken daha sonrasında ise birçok kimseyi etrafına toplayarak şöhreti hızlıca yayılan, Suriye'nin Hazne köyünde doğduğu için kendisine Haznevî denilen büyük mürşîd Ahmed el-Haznevî(ö.1369/1949), öncelikle Diyarbakır, Silvan, Nurşin ve Hizan medreselerinde ilmi tahsilini tamamladıktan sonra icâzetini alarak irşâd hareketlerinde bulunmuştur.¹⁰⁶

İrşad hareketleri, daha yermi dört yaşındayken babası tarafından kendisine halifelik verilmiş olan Ahmed el- Haznevî'nin en büyük oğlu Şeyh Masum Haznevî (ö. 1377/1958) ile devam etmiştir. Sekiz yıllık irşâd hayatında birçok âlim, veli ve sâlik yetiştiren Şeyh Masum'a "Seyyid es- Sûfiyyeh"(Sûfilerin Seyyidi) ünvanı verilmiştir. Şeyh Masum da tıpkı kendisinden halifeliği almış olduğu babası Şeyh Ahmed Haznevî gibi, ilmi olgunluğa ulaşmış, muhabbetullahı sahip, hizmet ehli bir mürşîd idi. Şeyh Masum zamanında tarîkat gittikçe daha da büyümeye başlamış ve insanlar tarafında daha çok tanınmaya başlanmıştır.

Şeyh Masum'un vefatından sonra irşâd vazifesini, Resullullah'a karşı aşırı muhabbeti ile bilinen, ayrıca Şeyh Masum'un kardeşi ve halifesi olan Şeyh Alâaddin el- Haznevî (ö.1388/1969) devam ettirmiştir. Şeyh Alâaddin'den sonra ise bu vazifeyi yerine getiren isim Şeyh Alâaddin'in halifelerinden olan Şeyh İzzeddin Aksan'dır.

2. 1. 1. Şeyh İzzeddin Kolu

Şeyh İzzedin Aksan 1935 tarihinde Mardin'in Nusaybin ilçesine bağlı Nebili köyünde dünyaya gelmiştir. Evin en büyük çocuğu oldu için küçük yaşta çobanlık yaparak geçimini sağlamaya çalışan Şeyh İzzeddin Aksan bir gün rüyasında, Şeyh Alâaddin'in gülümseyerek kendisini çağırdığını görür. Bunun üzerine arayış içerisine düşen Şeyh İzzeddin Aksan, babası Molla Yusuf'tan da izin alarak ilim tahsili için Suriye'ye gider. İlk başta Ahmed el-Haznevî'nin yanına giderek ilim tahsil eden Şeyh İzzeddin, Ahmed el-Haznevî'nin de yönlendirmesiyle Şeyh Alâaddin'e intisâbeder. İلمي tahsilini ilerlettikten sonra Mardin'e geri döner ve orada evlenir. Bir süre kaldıktan sonra tekrar Suriye'ye gider ve ilmi tahsilini tamamlar. Şeyh İzzeddin

¹⁰⁶ Kara, vd.,*Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, 444.

Aksan, Mardin'e geri döndüğünde tek odalı bir evde irşâd hareketlerine başlar. Tekrar Suriye'ye gittiğinde şeyhi Alâadin kendisini çevre köylere, irşâd faaliyetleri için gönderir. Yine tekrar Şeyh Alâaddin'in isteği üzerine Urfa'ya gelir ve oraya yerleşir. Halen Urfa'da ikamet etmekte olan Şeyh İzzeddin Aksan, Urfa'da ilmi hareketlere devam ederken, sadece Urfa ile sınırlı kalmayıp Mersin, İstanbul, Antalya gibi birçok yerde irşâd hareketlerine devam eder.¹⁰⁷

2. 1. 1. 1. Şeyh İzzeddin Kolunda Kadın

Şeyh İzzeddin kolunda, kadına gereken değerin verildiği görülmektedir. Kadınların ilim tahsili üzerinde dikkatle durulur. Kadınların eğitimi Şeyh İzzeddin Aksan'ın üzerinde en çok durduğu konulardan biridir. Urfa şehrinin genelinde, birçok yerde kadın medresesi açmakla kalmamış birçok farklı yerde haftanın belli gün ve saatlerinde kadınlara sohbet verme faaliyetlerinde bulunur. Şeyh İzzeddin el-Urfavî, kendi evini dahi medrese ortamına benzeterek herhangi bir bayram, kandil veya özel günlerde özellikle mahremi olan kadınlarla bir araya gelerek ilim dersi vermektedir.¹⁰⁸

Şeyh İzzeddin el-Urfavî, bulunduğu her sohbet ortamında özellikle kadınların eğitilmesi, kız çocuklarının eğitimden mahrum bırakıldıkları takdirde kıyamet günü davacı olma hakkına sahip oldukları ve kadınların eğitiminden anne ve babasının sorumlu olduğu konusu üzerinde durması sebebiyle kadın medresesi ilk açıldığında sayısı sadece sekiz öğrenciden ibaretken, günümüzde binlerce kız talebesi yetiştirilmekte olup bunların dört yüzden fazlası yatılı öğrencidir.

Şeyh İzzettin kolunda eğitime çokça önem verilmektedir. Çünkü insan denilen varlığın en temel hak ve özgürlüklerinden birisi de eğitim- öğretim hakkıdır. İnsanın eğitimini tamamlaması için okul ve kitap bilgilerinin yanında ruhunu tatmin edecek bilgilere de ihtiyacı vardır ki bunlarda İslami ilimlerdir.¹⁰⁹ Şeyh İzzettin kolunda da kız çocuklarının hem okul eğitimi hem de aynı zamanda İslâmî ilimleri bir arada görmesine müsaade edilmiştir.

¹⁰⁷ Ravza Aksan, Röportaj, 2018.

¹⁰⁸ Zeynep Aksan, Röportaj, 2018.

¹⁰⁹ Göktaş, *Tasavvufi Terbiyenin Günümüz Din Eğitim-Öğretimine Sunabileceği İmkânlar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 138.

Kadın medreselerinde kadınların kendilerine özel hatme, sohbet, zikir ve râbîta şekli mevcuttur. Tarîkat koluna giren kimselere, bir kâğıda yazılı olarak bir silsile listesi verilmekte ve her hatmede bu silsile okunmaktadır. Silsilenin en son dayandığı isim ise günümüzde halen Urfa'da yaşamakta olan Şeyh İzzeddin Aksan'dır. Tarîkat kolunun silsilesi, Nakşîbendî tarîkatına dayandığı için diğer bütün Nakşîbendî tarîkatlarında olduğu gibi Şeyh İzzeddin tarîkat kolunda da gizli zikir yapılmaktadır. Nakşîbendî tarîkatında gizli zikir anlayışı "serhalka, serdefter" olarak da anılan Abdülhâlik Gucdüvânî tarafından başlatılmıştır. Hafî zikir, Nakşîliği diğer tarîkatlardan ayıran en önemli ibadetlerden biridir. Nakşîlere göre hafî zikir, Peygamberimizden Hz. Ebû Bekir yolu ile bize ulaşmıştır. Bu düşünce hafî zikri ayrıca değerli kılmıştır. Hafî zikirde amaç, bizzat kalbe geçmektir.¹¹⁰

Her gün ikinci namazından sonra tevbe alıp tarîkat koluna intisâb etmiş ve "Nakşîyim" diyen herkesin katılabildiği, beraber halka kurup yerine getirdikleri bir hatmeleri mevcuttur. Bu hatmeye katılacak olan tüm tarîkat mensuplarına, öncelikle hatmenin adabı bildirilir ve ardından hatmeye alınır. Nakşî Tarîkatına mensub olmayanların bu hatmeye katılmaları mümkün değildir. Hatmenin, ikinci namazından sonra yetiştirilemiyorsa yatsı namazından sonra da yerine getirilmesi mümkündür. Tarîkatın bu koluna özgü her hangi bir namaz mevcut değildir. Ancak sadece tarîkatın bu koluna ilk defa girecek olanların kıldığı iki rekâtlık bir tevbe namazı kılınır ki zaten bu namaz da bütün fıkıh kitaplarında mevcuttur.¹¹¹ Hadisi şerifte peygamberimiz; "Bir kul bir günah işler, akabinde güzelce abdest alır, sonra da hemen kalkar iki rekât namaz kılar ve Allah'tan bağışlanma dilerse, Allah mutlaka onu bağışlar." buyurmaktadır.

Zikir içeriğinde, tamamen Kur'an-ı Kerime ve sünnete uygun, hadislerde özellikle peygamberimizin üzerinde durduğu dua ve salâvatlar esas alınır. Zikirde olduğu gibi söz ve fiilde de Kur'an-ı Kerîm'e ve peygamberimizin sünnetine kesinlikle uyulmak zorunludur. Şeyh İzzeddin Aksan, Peygamber sünnetinden bir kıl misali sapmayı yoldan çıkmak olarak görmektedir.

Zikirler, şahsi dersler şeklinde yapılmaktadır. Herkesin zikir sayısı farklı olup derece derecedir. Yapılan zikre riya ve gösteriş karışmasın diye, Nakşîlerde zikrin bu

¹¹⁰ Ali Tenik, *Zikir*, 172.

¹¹¹ Zeynep Aksan, Röportaj, 2018.

şekilde yalnız yapılması tavsiye edilmektedir. Şahsi zikirleri, günün her saatinde yapmak mümkündür. Sadece akşam ve yatsı namazları arasında, râbîta dediğimiz tarîkate özgü farklı bir zikir gerçekleştirildiği için, şahsi zikirlerin akşam ve yatsı namazları arasında yapılması mümkün değildir. Günün her saatinde yapılabildiği gibi özellikle bazı belli vakitlerde yapılması daha efdaldır. Bu vakitler, sünnette tavsiye edilmiş olan sabah ve ikindi namazından sonraki vakitlerdir.¹¹²

Akşam ile yatsı namazı arasında yapılan râbîta da aynı şekilde şahsi olarak yapılmaktadır. Nakşîbendilikte toplu olarak yapılan zikirlerle “hatm-i hâcegân”denir.Hatm-i hâcegânNakşîlerde genellikle “7 Fatiha sûresi, 100 salavat-ı şerife, 79 İnşirahsûresi, 1000 veya 1001 İhlâssûresi, sonra tekrar 7 Fatiha sûresi, 100 salavat ve dua” şeklinde yapılmaktadır.¹¹³ Şeyh İzzettin kolunda ise toplu olarak yapılan zikir, sadece ikindiden sonra yapılan, hatme dediğimiz zikirdir. Hatmeler tamamen Kur’an-ı Kerîm ve sünnet içerikli olur. Örneğin eğer hatme, ikindi namazından sonra yapılacaksa, sünnet olduğu için Nebe sûresi okunur. Yine aynı şekilde eğer yatsı namazından sonra yapılacaksa mutlaka Mülk sûresi okunmaktadır. Yapılan zikirlerde okunan dualar genellikle İhlâs, İnşirah, Fatiha sureleri ve salavatlardır.¹¹⁴

Nakşîbendi tarîkatında genel olarak sohbet kavramına çok önem verilmektedir. Müntesipler mutlaka haftada bir gün tarîkat içerisinde sohbet düzenlemektedirler. Sohbete tarîkat mensubu herkesin katılması mümkündür ancak bu zorunlu bir durum değildir. Sohbete katılım gönül işi olduğu için katılım göstermeyenler de tarîkattan çıkmış sayılmamaktadırlar. Sohbetlerde, haftalık takip edilen konular esas alınmaktadır. Örneğin bir hafta “Kur’an-ı Kerîm’de gıybet” konusu ele alınırken, tamamen Kur’an-ı Kerîm ve sünnet esas alınarak gıybet konusu anlatılır.

Urfa genelinde yirmi beş yerde haftanın belli bir gününde ve belli bir saatinde kadınlara sohbet verilmektedir. Sohbet verilen yirmi beş yerde de aynı konu ele alınır. Sohbet konuları, sohbete katılanlara göre değişiklik arz etmektedir. Örneğin ilim sahibi olmayan, âvam bir gruba sohbet verilirken önce farzlardan

¹¹² Zeynep Aksan, Röportaj,2018.

¹¹³ Tenik, *Zikir*, 173.

¹¹⁴ Zeynep Aksan, Röportaj, 2018.

bahsedilmektedir. Tarıkata yeni katılanlara ise sohbet verilirken, ilk önce tarikat kurallarından bahsetmek yerine, öncelikle itikadi konular esas alınmaktadır. Çünkü esas öncelik inancın sağlamlaştırılmasıdır. İtikadi konular sağlamlaştırıldıktan sonra bu sefer farzlar ele alınmaktadır. Örneğin guslün alınması, abdest, namaz gibi konular önceliklidir. Bu gibi konuların geçilip öncelikle tarikat hakkında bilgi verilmesine, Şeyh İzzeddin Aksan karşı çıkmaktadır. Sohbet verilen kesim için herhangi bir yaş aralığı şartı yoktur. Sohbet konuları, çocuk, genç, yaşlı her kesime hitap etmektedir.

Medrese eğitim sistemi ile genel halka dönük olan eğitim sistemi birbirinden farklıdır. Yaşı ilerlemiş olan kadınların medreselerde kalmaları mümkün değildir, yalnızca çocuk ya da genç kesimin medreselerde kalmalarına müsaade edilmektedir. Medrese dışında toplam yirmi beş farklı yerde sohbet verilmektedir. Bu sohbet yerleri, evinin bir odasını halka açmak isteyen bir hayırseverin, evinde sohbet verilmesine izin vermesiyle açılıyor. Bu evlerde sohbet verebilmek için sohbe katılacakların sayısının en az on olması gerekmektedir.

Sohbetleri veren kimselerin, mutlaka bir nebze de olsa ilim tahsil etmiş olmaları gerekmektedir. Sohbet verebilecek konumda olmak için tarıkata girmiş olmak yeterli değildir. İlim sahibi olması gerekir ki bunlar da medreselerde yetişmiş kimselerdir.

Sohbetlerde özellikle; kadınların eşlerle arasındaki muhabbet, kadınların kocalarına itaat etmesi gerektiği gibi hususlar üzerinde durulur. Yuva kadın üzerine temellendiği için kadınlara sürekli tavsiyelerde bulunulur. Eşine asi olmaması gerektiği, eşi tarafından haksızlığa da uğrasa zulme de uğrasa bunun hesabının zaten Allah tarafından sorulacağı, bunun bir yuvayı dağıtma sebebi olmadığı, yuvayı ayakta tutma konusunda kendisine büyük bir sorumluluk düştüğü gibi mevzularda çokça nasihatlerde bulunulmaktadır.¹¹⁵

Şeyh İzzeddin Aksan, Urfa dışındaki davetlere ve sohbetlere katılırken, bayanlara da hitap etmesi amacıyla muhakkak kendisiyle beraber hanımını, kızını veya torununu da götürmektedir. Şeyh İzzeddin Aksan erkekler bölümünde sohbet

¹¹⁵ Zeynep Aksan, Röportaj, 2018.

verirken, hanımı, kızı ya da torunu da kadınlara hizmet için orada bulunurdu. Bazen de ses sistemiyle sohbet kadınlara da iletilirdi.

Şeyh İzzettin kolunun başında olan şeyhin karısına “yadê” diye hitap edilmektedir. Yadê “anne” anlamına gelmekte olup Kürtçe bir kelimedir. Dinimizde, peygamber eşlerine de anne denilmektedir. Bu durum “Nebî, mü’minler için kendi nefislerinden daha evladır. Ve O’nun zevceleri, onların anneleridir.”(Ahzab 33/6) ayeti ile sabittir. Şeyh İzzettin kolunda da şeyh eşine anne denmesi bize bu durumu anımsatmaktadır.

Şeyh İzzeddin Aksan, kadınların eğitimine çokça önem veren bir şahıstır. Kendi evini dahi medrese görevi görmektedir. Şeyh İzzeddin’in kadınlara bizzat kendisinin verdiği dersler, Sarf ve Nahiv’den Fıkıh’a kadar her türlü konuyu içermektedir. Şeyh İzzeddin Aksan’ın kızları ve torunları, birçok farklı yerde medrese eğitimi vermektedirler. Şeyh İzzeddin’in kızlarına ve torunlarına öğrettiği konuları, onlar aynı şekilde kadın mürîdlere aktarmaktadırlar.

Tarîkatta esas alınan, talebenin tarîkate bağlanması değil, ilim öğrenmesidir. İlim öğrenmek için gelen talebelerin tarîkate katılmaları şart değildir.

Kadın mürîdler asla Şeyh İzzeddin Aksan ile aynı ortamda bulunup ilim tahsil edemez ya da konuşamaz. Tarîkat dersleri, Şeyh İzzeddin’in hanımı, kızları ya da torunları tarafından kadın mürîdlere aktarılmaktadır. Bazen ise Şeyh İzzeddin camide sohbet verirken ses sistemi çekilir ve ses sistemi ile kadın mürîdlere bazı durumlarda dersler verilmektedir. Bazı acil durumlarda ise Şeyh İzzeddin’in yanında kızı veya torunu olması şartıyla herhangi bir derdi olan kadın ile kapı arkasından konuşması mümkündür. Yada acil durumlarda kızları veyahut torunları aracı olurlar.¹¹⁶ Bu durumda tarîkatın “Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz vakit hicâb arkasından isteyin. Böylesi hem sizin kalpleriniz, hem onların kalpleri için daha nezihdir.”(Ahzâb 33/53) ayetinden esinlendiğini ileri sürebiliriz.

Tarîkatta herhangi bir örtünme şekli yoktur. Ancak Nur sûresindeki “ Mümin kadınlara söyle, örtülerini elbiselerinin üstüne örtünler ve süslerini açıkça göstermesinler.”(Nur 24/30) Ayete binaen örtünün omuzlar üzerine bırakılması esastır.

¹¹⁶ Zeynep Aksan, Röportaj, 2018.

Evlilik konusunda, muhakkak kendi tarikatından biriyle evlenmesi gibi herhangi bir şart öne sürülmektedir. Kadın mürîdlerin evleneceği kimsenin hizmet ehli olması yeterlidir. Medresedeki kadın mürîdin, evleneceği zaman tarikat büyüklerine danışması efdaldır. Tarikat için esas olan, hizmet için izin verecek ve görüşlerine saygı duyacak birinin olması yeterlidir. Evlilikler Şeyh İzzeddin Aksan'ın emri ve yönetimi ile olmamaktadır, ancak Şeyh İzzeddin Aksan kendi görüşünü bildirmektedir. Şeyh İzzeddin Aksan'a göre ilim sahibi bir erkek ile ilim sahibi bir kadının evlenmesi çok önemlidir. İlim sahibi bir erkek cahil bir kadın ile evlenirse bu, erkek için büyük bir kayıptır. Aynı şekilde ilim sahibi bir kadın cahil bir erkek ile evlenirse bu da o kadın için büyük bir kayıptır.

Şeyh İzzeddin Aksan'a göre, kadınların da mürîd için temel esaslardan olan tarikatlardan en az erkekler kadar faydalanmaları şarttır. Şeyh İzzeddin'e göre bir erkeğin okuması ve zikir ehli olması iyidir ancak bir kadının bunu yapması her zaman daha iyidir. Örneğin Nakşîbend; Allah'ın zikrini, aşkını, muhabbetini kalbe nakşetmek demektir. Düşünüldüğü zaman bir erkeğin bunu becermesi ile bir kadının bunu becermesi birbirinden çok farklıdır. Bir kadının bunu becermesi çok daha önemlidir. Çünkü kadın annedir, yetiştirendir, kadın eşini karşılayandır, kadın yemek pişiren, aş indirendir. O nedenledir ki kadın zikir ehli olursa aş da, yemeği de, yuvası da, çocukları da bereketli olur.

Şeyh İzzeddin'e göre zikir ehli olan kadının, dili hep zikir ile meşgul olduğu için o yuva da fitne fesat az olur, Allah aşkı daha baskın olur ve pişirilen yemek dahi zikir ile pişirilir. Yine Şeyh İzzeddin Aksan derki;“Bir erkek okur ve okuduğuyla amel ederse bir insan kurtulur, ancak bir kadın okur ve okuduğuyla amel ederse bir toplum kurtulur. Çünkü bir âlimi yetiştiren de yine bir kadındır.” Bu nedenledir ki Şeyh İzzeddin Aksan her zaman kadının eğitime, ilmüne ve yetiştirilmesine çokça önem vermektedir.¹¹⁷

Şeyh İzzeddin Aksan'a âlimlerden biri gelir ve kadınlar için bir medrese açmak istediğini, ancak ayette '(Ey kadınlar) evlerinizde oturun.' buyurduğu için bunu yapamadıklarını bildirir. Bunun üzerine Şeyh İzzeddin kızar ve “ Kadınların medreselerde okuyor olması, evlerinde oturmadıkları anlamına gelmez.

¹¹⁷ Zeynep Aksan, Röportaj, 2018.

Oturacaklarsa eğer medreselerinde oturup orada okusunlar. Ayetin maksadı kadınların çarşılarda, eğlence yerlerinde boşa vakit öldürmeyip Hakkın çizgisinden ayrılmalarına engel olmaktır. Bir kadın adabı ile medresede otursa, peygamberin hadisini, Kur'an-ı Kerim tefsirini anlayıp okumaya çalışsa bu medrese o kadın için daha hayırlıdır ve bir nimettir.” buyurur.

Şeyh İzzeddin, her gittiği medresede âlimlere hitaben, kadın medreseleri açmalarını ister. Ve şöyle buyurur; “ Hiç kimse kadınlara sarf ve nahiv gibi ilimlerin verilmesine gerek olmadığını düşünmesin. Kadının erkekten hiçbir eksikliği yoktur ve bazı kadınlar bu konuları daha iyi anlamaktadırlar. Bir kadına öğrenmek istediği ne varsa onu öğretin.”

Yazın açılan kadın medreselerinde mahrec, tecvid, Kur'an-ı Kerim, esmaların öğretilmesi gibi konular üzerinde durulmaktadır. Âdab dersi verilmekte, peygamberimizin yeme, içme, konuşma gibi adab kuralları öğretilmektedir. Peygamberimizin hayatı, itikad dersleri, toplu hadis dersleri verilmektedir. Yaz medreselerine öğrenci kabul edilirken belli yaş aralıklarına dikkat edilmektedir. Yaz medreselerine genelde on ile on beş yaş aralığına dikkat edilmeye çalışılırken daimi medreselerde bu yaş sınırı daha da düşmektedir.

Şeyh İzzeddin Aksan'ın üzerinde en çok durduğu üç temel konu; 1- Kadınların okuması 2-Milliyetçilik, ırkçılık 3-Bid'atlar. Şeyh İzzeddin Aksan oturduğu her mecliste muhakkak bu konulara değinmektedir. Şeyh İzzeddin Aksan, Ramazan ayına özel namaz ya da aşure gibi sünnette olmayan bazı şeylerin yapılmasına kesinlikle karşı çıkmakta ve bid'at şeklinde nitelendirmektedir. Eğer yapılması gerekilseydi Resulullah'ın yapacağını, Resulullah yapmadığına göre bizim de yapmamıza gerek olmadığını ileri sürer.¹¹⁸

Şeyh İzzeddin Aksan, siyaset konusunda ise kadınların da oy kullanmasının gerektiği, bunun bir sorumluluk olduğu fikrindedir. Yine aynı şekilde kadınların eğitimi konusuna da karşı değildir. Kız çocuklarının eğitiminin desteklenmesi konusunda uyarılarda bulunur. Sadece kadın ve erkeklerin aynı ortamda olmasından

¹¹⁸ Zeynep Aksan, Röportaj, 2018.

oluşacak sıkıntılar sebebiyle karma olmayan okulları önerip sonuna kadar desteklemektedir.¹¹⁹

Şeyh İzzeddin Aksan'ın üzerinde en çok durduğu konulardan birisi de misafirperverliktir. Kadınlara özellikle bu konuda çok titiz olmaları gerektiğini tavsiye eder. Misafire hizmeti, Allah'a hizmet olarak görüp her ne olursa olsun her şeyden önce hizmetin geldiğini vurgular.

2. 1. 2. Mahmut Efendi Kolu

Mahmud Efendi tarîkâtı otuz altı halkayla Peygamber Efendimize ulaşmakta olup, Nakşîbendi tarîkâtının önemli isimlerinden biri olan Hâlid-i Bağdâdî(ö.1242/1827)'nin müridleri tarafından oluşturulmuş olan Halîdiye koluna dayanmaktadır. Hâlid-i Bağdâdî'nin birçok önemli talebesi vardır, ancak Mahmud Efendi kolunun dayandığı en önemli isim, doğum ve vefat tarihleri tam olarak bilinmeyen Abdullah Mekkî'dir.

Tasavvufu, Maveraünnehir bölgesine yayan Hâlid-i Bağdâdî, hem müsbet, hem riyazî ilimde zirveye ulaştıktan sonra şer'î, akli ve nakli ilimde de zirveye ulaşıp Hindistan'a Abdullah ed-Dihlevî'nin (ö. 1240/1824) huzuruna gider ve ondan icâzet alır. Hâlid-i Bağdâdî, İbn Abidin, Nablûsî gibi nice büyük âlimlere hocalık yapmıştır. Urfa'ya ve Anadolu'ya, Muhammed Salim Hartavi, Abdurrahman Kerkukî gibi birçok mürid göndermiştir.

Erzincanlı Terzi Babanın şeyhi Abdullah Mekki ile devam eden silsile, daha sonra İsmet Habibullah, ondan sonra Ali Rızâ el- Bezâz, ardından da Ali Haydar efendi ile devam edip, en son günümüzde yaşayan isim olan Şeyh Mahmut Efendi'ye ulaşmıştır. Günümüzde birçok tarîkât, Hâlid-i Bağdâdî'ye dayanmaktadır. Ancak Mahmud Efendi kolu, Hâlid-i Bağdâdî'den sonra gelen Abdullah Mekki'ye dayandığı için diğerlerinden ayrılmaktadır. Mahmud Efendi tarîkâtının ismi eskiden Halîdiye iken, günümüzde Mahmudiye şeklinde değişmiştir.¹²⁰

Mahmud Efendi, 1929 yılında Trabzon'un Of kazasında dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mahmud Ustaosmanoğlu'dur. Müridleri kendisine Hazret Mevlânâ Eş-Şeyh Mahmud en-Nakşîbendî el-Müceddidî el-Hâlidî el-Ûfî ismini de vermişlerdir.

¹¹⁹ Zeynep Aksan, Röportaj, 2018.

¹²⁰ Nurullah Gündoğdi, Röportaj, 2018.

Mahmud Efendi annesi ve babasından hafızlığı aldıktan sonra Kayseri'ye gidip orada Tezbihcizade Ahmed Efendi'den Farsça, Sarf ve Nahiv ilimlerini okumuştur. Daha sonraları Mehmed Rüştü Aşikkutlu, Çalekli Hacı Dursun Fevzi Efendi gibi âlimlerden ilim tahsil ederek henüz on altı yaşında iken ilimde icâzet almıştır. Askerlik döneminde Şeyhi Ali Haydar Efendi ile tanışmış olup onun vefatından sonra İsmailağa cemaatinin başında geçmiştir.¹²¹

2. 1. 2. 1. Mahmud Efendi Kolunda Kadın

Mahmud Efendi kolunda kadın, önemli bir yere sahip olmakla beraber özellikle kadınların eğitimine çok önem verilmektedir. Henüz beş yaşındaki çocuklara ilim olarak, Kur'an-ı Kerim, hafızlık ve bunların yanında bir de okul eğitiminin verildiği "sıbyan" eğitim kurumları mevcuttur. Sıbyanlarda eğitime başlayan on yaşından küçük kız çocuklarının yatılı kalmasına izin verilmemektedir. Ancak on yaş ve üzeri kız çocuklarının medreselerde yatılı kalmasına müsaade edilmektedir. Tarikat koluna müdîd olan kimse, On yaşından on beş yaşına kadar Kur'an-ı Kerim, Arapça, tefsir, hafızlık, hadis gibi ilimleri tamamladıktan sonra, ana merkez olan İstanbul'da ilmi eğitimini devam ettirmektedir. Yurt içi ve yurt dışı her yerde medreseleri mevcut olmakla beraber ana yer İstanbul olduğu için belli bir eğitimden sonra İstanbul'da eğitime devam edilmektedir.

Şu an Urfa'daki medreselere beş yaş alımları mevcut değildir. Minimum on yaşındaki kız çocukları alınmakta olup onun haricinde de kreşler mevcuttur. On yaşındaki bir kız çocuğu bulunduğu şehirde medrese eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a yönlendirilmektedir. İstanbul'da da eğitimini tamamladıktan sonra Şeyhin de onayından geçerse şayet, tekrar ya eski yerine hoca olarak geri dönmekte, ya da nerede hoca ihtiyacı varsa orada ikinci bir şube açılmakta ve oraya yönlendirilmektedir.¹²²

Yatılı kız medreseleri Urfa'da toplam üç tane olup bir tanesi de yeni açılmaktadır. Yatılı kalma yaşı genellikle on olup bazı yerlerde yaş sınırları hocaların inisiyatifine bırakılabilmektedir. Üst sınır olarak bir yaş belirlenmemiştir. Urfa'daki her üç medresede de kırk civarı yatılı kız talebesi mevcuttur.

¹²¹ Nurullah Gündoğdi, Röportaj, 2018.

¹²² Büşra Gündoğdi, Röportaj, 2018.

Kadınlarda eğitim, toplamda dört yıl sürmektedir. İlk yıl tecvid, mahreç, hadis, fıkıh, siyer, ahlak gibi ilimlerin eğitimi verilmekte olup, bu ilimler tamamen verildikten sonra bir yıllık bir sürecin ardından ikinci sisteme geçilmektedir. Bu iki sürecin arasında genellikle üç aylık bir tatil verilirken Urfa'da bu sadece bir ay ile sınırlandırılmıştır. İkinci süreçte Arapça gramer eğitimine, emsile, bina, maksuda ağırlık verilerek ilim tahsili devam etmektedir. Arapça ilminde ciddi bir ilerleme gerçekleştiikten sonra ayrıntı bir şekilde tefsir ve tasavvuf ilmi verilmeye başlanmakta ve bu dört yıl boyunca devam etmektedir. Dört yıl tamamlandıktan sonra talebe İstanbul'a gönderilmekte ve orada tefsir ilminin farklı kitapları daha detaylı bir şekilde öğrenilmektedir. Bununla beraber fıkıh ilmi tamamlanıp Arapçanın da tekrarı yapıldıktan sonra hepsi genel olarak değerlendirilip, Şeyhin onayı da alındığında ilim talebesi, hocalık vasfı ile vasıflandırılmaktadır.¹²³

Medresede verilen eğitimde asıl olan şeri'attır. Tarîkâtın normal kurallarına göre her yıl bir latifeye çalışmak suretiyle çelhane(erbain)ye girilmekteydi. Osmanlı döneminde dahi, adalet bakanlığı yapmış olan, hem resmi hem mânevî çok büyük makamlara sahip, âlimler nezdinde çok önemli ve etkin eserler yazmış, bir kumaş tüccarı olan Ali Rızâ el-Bezzâz'dan mânevî eğitimini almış olan Ali Haydar Efendi, Mahmud Efendi kolunun çelhaneye girmiş önemli isimlerindedir. Ali Haydar Efendiden sonra çelhaneye girme kuralı kaldırılmıştır. Günümüzde şartların değişmesi, talebin azalması sebebiyle kırk yılda elde edilen makamlar birkaç yıllık eğitime sığdırılabilmektedir. Pazartesi, Perşembe orucu gibi nafîle oruçlarla, az yemek, az uyumak gibi fiillerle erbainden kaynaklanan açıklar kapatılmaya çalışılmaktadır.¹²⁴

Mahmud Efendi Kolunun ritüelleri; râbîta, zikir ve murakabeden meydana gelmektedir. Bu zikirlerin dereceleri her yıl farklılık göstermektedir. Hicri takvim esas alındığından, herhangi bir hicri ayda zikre başlayan kadın tam bir yıl sonra aynı hicri ayda genel bir tekrar yaparak bir makam ilerlemektedir.¹²⁵

Tarîkâta girecek olan kadına istihâre verilmesi şarttır. Tarîkâta giren kadının kendisi tarafından kılınan istihârenin yedi gün üst üste yatılması müstehaptır. Yedi

¹²³ Büşra Gündoğdı, Röportaj, 2018.

¹²⁴ Nurullah Gündoğdı, Röportaj, 2018.

¹²⁵ Büşra Gündoğdı, Röportaj, 2018.

gün istihâre namazı kılındıktan sonra bu rüyalar İstanbul'daki yetkililere devredilmektedir. İstanbul'da rüyaları yorumlayan kişiler onay verdikten sonra tarîkâta girecek kadının annesinin ismi verilmektedir. İstanbul'da yetkili olan üst makamdaki erkek hocaların bu defa kendileri, tarîkâta girmek isteyen kişinin adına istihâre namazı kılmaktadırlar. Eğer onlar da istihâreyi olumlu yorumlarsa kişiye tekrar geri dönüş yapıp kabul edildiği bildirilmektedir. İstihare, bu tarîkât kolunun en esas şartlarından birisidir ve önemli bir derecede itibar edilmektedir. Kişi istihâresiz asla tarîkâta alınmamaktadır.

İstihâre namazı sünnet bir namazdır ve Hz. Peygamber tarafından tavsiye edilmiştir. İstihâre namazının meşru oluşu, Câbir b. Abdullah'tan rivayetle şu hadise dayandırılmaktadır; “Resûlullah, Kur'an'dan bir sure öğretir gibi işlerimizin tamamında bize istihâreyi öğretiyor ve şöyle buyuruyordu; ‘Biriniz bir şey yapmaya niyet edince farz dışında iki rekât namaz kılsın ve arkasından şu duayı yapsın’ deyip istihâre duasını okurdu.” Bu rivâyet esas alındığı zaman istihâre namazının İslam'da var olduğundan söz edebiliriz. İstihare namazı kılan kimsenin olumlu ya da olumsuz bir sonuca varmaması üzerine itikat âlimleri, yedi güne kadar da tekrarlanabileceğini ileri sürmüşlerdir.¹²⁶ Ancak istihâre namazının tarîkâta dâhil edilmenin temel şartı olarak görülmesi ve bu rüyaların olumsuz çıkması sonucu tarîkâta girmek isteyen kişinin, tarîkâta kabul edilmemesi, katı bir şart olup üzerinde tartışılması gereken bir konudur.

İstihâre namazından onay alan kişi tarîkâta kabul edilmekte ve kendisine râbîta ve zikir verilmektedir. Tarîkâta katılan kişinin silsile ezberlemesi zorunlu değildir ancak her ders başlamadan önce ya da dersten hemen sonra okunması tavsiye edilmektedir.

Bütün Nakşî tarîkatlarda olduğu gibi Mahmud Efendi'de de zikri hâfi yapılmaktadır. Nakşîbendi'ye kadar zikir gizli de sesli de yapılabilmekteydi. Nakşîbendî, Buhara âlimlerini toplayarak yüksek sesle zikir yapmanın bid'at olduğunu ve Peygamberimizin, zikri bu şekilde sesli yaptırmadığını söylemesi üzerine Nakşîbendi'den sonra gizli zikir yapılmaya başlanmıştır. Zikir genellikle

¹²⁶ Buhârî, Teheccüd, Daavât48, Tevhîd 10.

şahsi yapılmaktadır. Çok nadiren toplu yapıldığı zaman, zikir yapanların aynı safta durulmasına önem verilmektedir.¹²⁷

Sohbetler, İstanbul'da eğitiminin son aşamalarını da bitirdikten sonra üst derecedeki hocalar tarafından onay alan kimseler tarafında verilmektedir. İstanbul ise ana merkez olduğu için, İstanbul'da bulunan bütün hocalar sohbet verebilmektedir. Mahmud Efendi, cemaati halk içerisinde “hocalar cemaati” olarak da bilinmektedir. Mahmud Efendi konuştuğu zaman müridlerin; sahabenin Peygamberimizi dinler gibi pür dikkat dinlemesi sebebiyle cemaate “sahabe cemaati” de denmiştir. Hocalar cemaati denildiği için, bütün hocalar sohbet verebilme kabiliyetine sahiptirler.¹²⁸

Sohbetler; halka sohbet ve havasa sohbet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Avam sohbetleri herkese açık sohbetlerdir. Havas sohbetleri ise ancak tarîkât ehli olanların katılabilecekleri sohbetlerdir. Avama verilen sohbetlerde her türlü konu ele alınmakta ancak daha basit ve anlaşılır bir dil kullanılmaktadır. Havasa verilen sohbetlerde ise tasavvufî içerikli sohbetler verilmekte olup yalnızca tarîkât ehli olanlar katılabilmektedir. Halka verilen sohbetlerde daha çok, bir kadının eşine karşı nasıl davranması gerektiği, aile içinde nasıl hareket etmesi gerektiği, çocuklarını nasıl yetiştireceği, tesettür gibi ahlâkî konular ele alınmaktadır. Havasta bunlarla beraber zikir de ele alınarak tasavvufî bir dil ile sohbet verilmektedir.

Sohbetlerde ele alınan temel konular, kitap ve sünnettir. Buna ek olarak hatm-i şeriflerden sonra Mektubât-ı Rabbânî okunmakta ve Risaleyi Kudsiye'den istifade edilmektedir. Okutulan tefsirler genellikle tasavvuf ağırlıklı dirayet ve işârî tefsirleri olup en çok İsmail Hakkı Bursevî'nin Rûhu'l Beyân eserinden istifade edilmektedir. Buna ek olarak Reşahât, Nefahât gibi eserlerden de istifade edilmektedir. Ancak esas olarak ele alınan kaynaklar kitap, sünnet, Mektubât-ı Rabbâni ve Risaleyî Kudsiye'dir.¹²⁹

Pazar günleri genel olarak bütün herkese hitap eden büyük sohbetler verilmekte olup pazartesi günleri kadınlara özel sohbetler verilmektedir.

¹²⁷ Büşra Gündoğdı, Röportaj, 2018.

¹²⁸ Nurullah Güngördi, Röportaj, 2018.

¹²⁹ Büşra Gündoğdı, Röportaj, 2018.

Urfa’da, Karaköprü, Yenişehir, Bamyasuyu, Bağlarbaşı başta olmak üzere toplam beş veya altı yerde sohbet verilmektedir. Sohbet yerleri, Şeyh İzzettin Kolunda da olduğu gibi hayırsever birinin evinin bir odasını sohbet için vermesi ile belirlenmektedir. Sohbetler haftada bir gün verilip dersler ise haftada iki veya üç gün verilmektedir. Sohbet konuları ihtiyaca göre belirlenir. Daha önce bahsi geçen Şeyh İzzettin Kolunda bütün sohbet yerlerinde aynı konular ele alınırken Mahmud Efendi’de her sohbet yeri birbirinden farklı konular ele almaktadır. Havas için sohbet konuları farklılık göstermemekte olup tarîkâta yeni intisâb edene de yıllarca o tarîkâta mensup olana da aynı konular anlatılmaktadır.¹³⁰

Mahmud Efendi cemaatinin, üzerinde büyük bir titizlikle durdukları ve taviz vermedikleri konulardan birisi de başörtü konusudur. Onlara göre İslam’da farz kılınan örtünme şekli çarşaftır. İçkinin tedricen yasaklanması gibi başörtü de tedricen farz kılınmıştır. Mahmud Efendi’ye göre çarşafın farz kılınması şu şekilde açıklanmaktadır. Öncelikle ilk ayette “Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın.”(Ahzab 33/33) Ayeti ile başörtü konusunda uyarıda bulunan Allah, daha sonra ise “Başörtülerini yakalarının üzerine örtsünler.”(Nur 24/31) ayeti ile açıkça örtünmeyi emretmiştir. Bunun ardından “Ey Peygamber, Hanımlarına, kızlarına ve mü’minlerin kadınlarına söyle cilbablarına sarınsınlar.”(Ahzab 33/59) ayetinde Mahmud Efendi, cilbab ile kastedilenin baştan aşağı tek parça olması gerektiğini söylemiştir ki bu da çarşaftır. Cilbab emri hımar ayetinden sonra geldiği için ve Şafii’ye göre de yüz avret sayıldığı için kastedilen örtünün çarşaf olduğunu iddia etmektedirler. Bu nedenle ki yatılı öğrencilerin çarşaf giymesi zorunlu olup, çarşaf giymeyen müridlere ancak gündüz görevi verilmektedir.¹³¹

Çarşaf gibi baştan aşağı sarkıtılan, özellikle siyah renğinde, dikkat çekmeyen, dar olmayan ve vücut hatlarını belli etmeyen kıyafetler de giyilebilmektedir. Ancak Mahmud Efendiye göre bunun da şartı, batılılar tarafından icat edilmiş olmamasıdır. Fes, batılılar tarafından sarığın kaldırılması için icat edilmiş, palto ise cübbeyi kaldırmak için icat edilmiş ve aynı şekilde pardesü de çarşafı kaldırmak için batılılar tarafından icat edilmiştir. Çarşaf konusunda yüzün avret olmadığını bildiren tek

¹³⁰ Büşra Gündoğdi, Röportaj, 2018.

¹³¹ Nurullah Gündoğdi, Röportaj, 2018.

mezhep Hanefî mezhebidir ki o da en yumuşak davranan mezheptir. Said Nursî'nin Risale'sinde de cılbabın çarşaf olduğu bildirilmiştir. Mahmud Efendi cemaatine göre çarşaf, cemaatin şartı değil dinin şartıdır. Tarîkat şeri'atı değiştirmez, şeriata zıt da olamaz.

Cemaat genel olarak mürîdlerinin okula gönderilmesine mesafelidir. B anlayışlarını da, asırlar önce yaşamış olan mutasavvıfların yorumlarına bağlarlar. Mesela, İmam Rabbani'ye göre kişi mübah olan bir matematik ilmini öğrenirken, öte taraftan farz olan fıkıh, hadis gibi ilimleri geciktiriyorsa mübah olan ilim haram olmuş demektir. Bu durum, yemek yemek mübah olduğu halde yemek yerken farz olan namazın vaktinin geçmesi ile o yemek mübah olmaktan çıktığı gibi Mahmud Efendiye göre de farz ilimleri geciktirmek haramdır. Buna dayanarak Mahmud Efendi cemaatine göre okul eğitimi haramdır. Ayrıca eğitim ortamlarının karma olması, şeri'ata zıt durumların mevcut olması sebebiyle resmi eğitime müsaade edilmemektedir. Dışarıdan eğitime erkekler için müsaade edilirken kadınların dışarıdan eğitimine dahi izin verilmemektedir. Mahmud Efendi'ye göre kadın evi geçindirmekle sorumlu olmadığı için ve ayrıca kadın sesinin de mübah olmaması hasebiyle okuması uygun değildir.

Mahmud Efendi cemaati, daha önce ileri derecede dar kapsamlı iken, günümüz şartlarına binaen biraz daha giyim, okul gibi konularda kurallar açısından değişiklikler gösterdiği öne sürülebilmektedir.

Evlilik konusunda, muhakkak kendi tarîkâtından biriyle evlenmesi gibi herhangi bir şart öne sürülmemekle birlikte, evleneceği kişiye de müdahale edilmemektedir. Herhangi bir zorlama yoktur ancak kadın mürîdlerin erkek hocalarla evlenmesi konusunda tavsiyelerde bulunup ön ayak olunabilmektedir. Erkek mürîdlerin sayısı kadınlara oranla daha az olması sebebiyle genellikle erkek hocaların hanımları kadın hocalar olur, ancak kadınlar için aynı durum söz konusu değildir.¹³²

2. 1. 3. Şeyh Muhammed Ali Arslan Kolu

Şeyh Muhammed Ali Arslan, 1941 tarihinde Mardin'in Yeşilli ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlk ve orta eğitimini Mardin'de tamamlamış, ancak lise eğitimini

¹³² Büşra Gündoğdı, Röportaj, 2018.

bitirmeden henüz son sınıf öğrencisi iken, küçük yaşlardan beri içerisindeki ilim arzusunun peşine düşerek ailesinden izinsiz Cizre'ye, Nakşibendî tarikatının önemli isimlerinden olan Şeyh Muhammed Said el-Cezerî'nin yanına gitmiştir. Ailesinin ısrarlarına rağmen arzusundan vazgeçmeyip ilim tahsiline devam etmiş ve yalnızca okulunu değil Allah dışındaki her şeyi terk etmiştir. Yaklaşık on yıl süren ilim tahsilini yalnızca el-Cezerî'nin yanında değil, güney doğuda farklı birçok yeri gezerek tamamlamıştır.

Şeyh Muhammed Ali Arslan, yirmiden fazla erbain çekmiş ve daha sonraları, kendi şeyhi olan el-Cezerî'nin yanına gelmiştir. Şeyhinin vefatı üzerine el-Cezerî'den icâzet almış olan halifelerin istihâresi üzerine hem ilim hem de halifelik icâzetini almış ve ilim irşâd etmek üzere Cizre'den, Urfa'nın Ceylanpınar ilçesine gelmiştir. Yaz aylarında Urfa'nın merkezinde, kış aylarında ise Ceylanpınar'da olmak üzere yaklaşık elli yıldır ilim faaliyetlerine devam etmektedir. Toplamda beş çocuğu bulunan Şeyh Muhammed Ali Arslan'ın iki çocuğu kendisinden icâzet almış olup ilim faaliyetlerini sürdürmektedirler.¹³³

Şeyh Muhammed Ali Arslan'ın en çok bilinen özelliği sünnet çizgisinden hiçbir şekilde taviz ve özellikle takva ile veraya çokça önem vermesidir. Haram konusu üzerinde titizlikle durmakta ve çevresindekilere de sürekli bunu tavsiye etmektedir.

Şeyh Muhammed Ali el-Ceylanpınarî'nin silsilesi, Ömer Faruk el-Cezerî'den, o da Muhammed Nurullah el-Cezerî'den, o da Muhammed Said el-Cezerî'den, o da Muhammed Nuri ed-Dirşevî'den devam ederek Halid-î Bağdâdî'ye oradan da Hz. Ebû Bekir üzerinden peygamberimize ulaşmaktadır.

2. 1. 3. 1. Şeyh Muhammed Ali Arslan Kolunda Kadın

Şeyh Muhammed Ali Arslan kolunda kadın eğitimine büyük derecede önem verilmektedir. Eğitim küçük yaştan itibaren başta sıbyan çocuk okulları ile başlayıp ardından da kız medreseleri ile devam etmektedir. Kız çocuklarının eğitime giriş yaşları ilkokul dördüncü sınıfın bitimidir ki bu da yaklaşık dokuz yaşına tekabül etmektedir. Şayet mürîd belli bir eğitim almamış ise en fazla on sekiz yaşına kadar medreseye alınabilmektedir. İlim tahsili sekiz ile on yılları arasında süren uzun bir

¹³³ Meryem Arslan, Röportaj, 2018.

süreç olduğu için, bir kimsenin mürîd olarak on sekiz yaşın üzerinde alınması kendisi açısından zorluklara sebebiyet vereceği öngörülerek söylenen yaşın üzerinde mürîd kabul edilmemektedir. Esas olan, mürîdin olabildiğince küçük yaşta olmasıdır.

Eğitim, temel olarak klasik medrese usulü çerçevesinde şekillenmektedir. Medreseye yeni gelen mürîde, Kur'an-ı Kerim bilse de bilmesede de sekiz aylık bir hazırlık sınıfında Kur'an-ı Kerim eğitimini verilmektedir. Tecvit, mahreç, kıraat dersi verildikten sonra belli sureler ezberletilip ardından bir sınava tabi tutulmaktadır. Sınavda başarılı olmaları halinde dileyen Arapça eğitimini, dileyen hafızlık eğitimini tercih edebilmektedirler.

Medresede hafızlık bölümü mevcuttur. Ancak kız çocuklarının hafızlık konusunda biraz daha zor şartlara sahip olmaları hasebiyle Şeyh Muhammed Ali, kız çocuklarının hafızlık bölümünü tercih etmeleri yerine, Arapça ve diğer ilimlerde ilerlemelerini tavsiye etmektedir.

Arapça bölümünü tercih edenler, emsile ile başlayıp sarf ve nahv ilimleri ile devam etmektedirler. Bu ilimlerin yanında ayrıca Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın eserleri okutulmaktadır. Medresenin temel kurallarından bir tanesi de, okutulan bütün Fıkıh, Hadis, Tefsir, Akaid derslerinin Arapça olarak işlenmesidir. Bu ilimler ilk başta basit Arapçayla ve harekeli olarak yazılmış kitaplardan öğretilmektedir.

Fıkıh ilmi okutulurken, Hanefî mezhebine tabi olanlara Hanefî kitapları okutulurken, Şafîî mezhebine tabi olanlara ise Şafîî kitapları okutulmaktadır. Hanefî mezhebinde olanlara okutulan ilk kitap “Nûru'l İzâh” kitabıdır, Şafilere okutulan ilk kitap ise İbni Kasım kitabıdır. Her talebe kendi mezhebinden iki kitap tamamladıktan sonra diğer mezhebi de öğrenmekte olup, son sınıfa geldikleri zaman ayrıca Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin fikhini da öğrenmektedirler. Tarîkâta yeni intisâb etmiş talebelere tefsir ve hadis dersi verilmemektedir.¹³⁴

Arapça ilminde biraz ilerledikten sonra kırk hadis ezberi yaptırılıp, ardından “Riyâzü's Sâlihîn” kitabı ile hadis ilmi verilmeye başlanmaktadır. Tefsir ilmine ise, Celaleyn tefsiri ile başlanmaktadır. Kısa surelerin tefsiri yapıldıktan sonra “Safvetü't Tefâsir” kitabı ile devam edilmekte olup “Bahrü'l Medîd” adlı Tasavvuf eseri ile sonlandırılmaktadır.

¹³⁴ Meryem Arslan, Röportaj, 2018.

Mürîd, Arapça ilmini Molla Câmî'ye kadar okuduktan sonra, Mantık, İstihare ilimleri, Usûl ve Akaid kitaplarının hepsini imtihanlarla beraber bitirmekte ve icâzetini almaktadır. Temel kurallardan birisi de her kitaptan sonra bir sınava tabi tutulmalarıdır. Eğer mürîd sınavı geçerse icâzetini almakta, şayet geçmezse kendisine ikinci bir sınav hakkı verilmektedir. Tekrardan sınavı geçmemesi durumunda ise kitap baştan bir kez daha okutulmaktadır. İcâzetini alan mürîd bulunduğu medresede hocalığa devam edebilmekte, dilerse kendisi de medrese açabilmekte veyahut Muhammed Ali Arslan tarafından çok tavsiye edilmese de diyanette görev alabilmektedir.

Medresede kırk yatılı talebe, otuz gündüzcü talebe ve ayrıca yaklaşık otuz beş tane sübyan okulları talebesi mevcut olup toplamda yüzden fazla kız mürîd bulunmaktadır. Medresede yatılı kız talebeleri ile gündüz gelen talebeler ayrı ortamlarda ve ayrı yöntemlerle eğitimi görmektedirler.¹³⁵

Medreseye mürîd olmak isteyenlerde temel kıstas olarak yaş şartı aranmaktadır. Bunun yanında bir de daha önce herhangi bir medreseye katılmış olmamasına dikkat edilmektedir. Sübyan öğrencileri hariç, medreseye katılan yatılı veya gündüzcü öğrencilerden herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Mürîdlerin bütün ihtiyaçları hayır sahibi kimseler tarafından karşılanmaktadır.

Nakşibendî tarikatının en önemli zikri, bilindiği üzere kalp virdidir ve genellikle bu zikirde Lafzatullah çekilir. Nakşibendî tarikatına göre Lafzatullah kalp, sır, ruh, ahfâ ve hafî olarak bilinmekte olan letâiflere çekilmektedir. Bunların ne kadar çekileceği mürşîd-i kâmilin görüşüyle kişiden kişiye değişiklik arz etmektedir.¹³⁶ Muhammed Ali Arslan koluna gören azı en azı bin ile başlayıp yüz bine kadar da gidebilmektedir.¹³⁷

Tarîkata yeni intisâb etmiş biri, öncelikle gusül abdesti almakta ve ardından iki rekât tevbe namazı kılmaktadır. Onun ardından ise birinci rekâta Kâfirun sûresi, ikinci rekâta ise İhlâs sûresi okunmak üzere iki rekâtlık istihâre namazı kılınmaktadır. Selam verildikten sonra yirmi beş defa istiğfar çekilir ve ardından bir Fatıha ve üç İhlâs sûresi okunarak başta Peygamber efendimize, ardından da

¹³⁵ Meryem Arslan, Röportaj, 2018.

¹³⁶ Ali Tenik, Zikir, 173.

¹³⁷ Meryem Arslan, Röportaj, 2018.

Nakşibendî şeyhlerinin ruhlarına hediye edilmektedir. Ardından kişi istihâre niyetiyle kimseyle konuşmadan sağ tarafına yatmakta, şayet hayırlı bir şey görürse bu tevbesinin kabul olduğuna yorumlanarak kişinin intisâbı uygun görülmektedir. Herhangi bir şey görmezse veya şerre yorumlanacak bir şey görürse tevbesini yenilenmekte ve tekrardan istihâre namazı kılmaktadır.

Gün içinde yapması gereken cerhi zikirlerden üç tespih vardır. Bu sayıyı arttırması mümkündür ancak bu sayıdan daha azı mümkün değildir. Birinci sırada “La ilâhe illallah”, ikinci sırada “salâvat-ı şerife”, üçüncü sırada “estağfurullah” çekilmektedir ki bu mürîdin cerhî zikridir.¹³⁸

Ayrıca bir de Nakşibendî tarîkatın özünü oluşturan hafî zikir vardır. Bu Nakşibendî tarîkatını diğer tarîkatlardan ayıran en önemli özelliklerden biridir. Çünkü cerhi zikir dil ile başlayıp, yavaşça kalbe sirayet etmeyi hedeflerken, hafî zikirde hedef direkt kalbe geçmektir.¹³⁹ Hafî zikre başlarken abdest alınıp iki rekât namaz kılınmaktadır. Daha sonra kibledeyken namaz oturusunun tersi bir oturuş ile oturulmaktadır. Huşu içerisinde zikri gerçekleştirmek için yüzün üzerine bir örtü atılmakta ve örtünün beyaz olmasına dikkat edilmektedir. Başta yirmi beş tane “estağfurullah” çekilmekte ve önce peygamberimize, ardından da Nakşî şeyhlere hediye edilmekte, ardından “râbita-ı mevt” e başlanmaktadır. Ölüm râbitası yapılırken mürîd, ölüm aşamalarını sırasıyla bir bir tefekkür etmektedir. Ölmesi, yıkanması, kefenlenmesi, kabre konulması ve sonrası tefekkür edildikten sonra dil damağa yapıştırılarak elde küçük ve sık dokunulmuş bir tespih ile el kalbin hizasına getirilmekte ve derin bir nefes alınarak nefes tutulmakta, tespihin sonuna kadar “Allah” lafzı çekildikten sonra nefes bırakılmaktadır. Sonrasında ise “Allah’ım sensin maksadım ve Senin rızanı istiyorum.” denilerek dua edilmektedir.

Bu şekilde birinci tespih bitmekte ve mürîd ikinci tespihe başlamaktadır. Bu şekilde onuncu tespihe kadar çekilmekte ve kalp virdi tamamlanmış olmaktadır. Her gün çekilen bu kalp zikri üç bin tespih çekilip, zamanla otuz bine veya elli bine de

¹³⁸ Meryem Arslan, Röportaj, 2018.

¹³⁹ Tenik, Zikir, 172.

yükseltilebilmektedir. Zikir anında vecd halini yaşayan kadınlara da çokça rastlanmaktadır.¹⁴⁰

Bunların haricinde bir de “hatme-î hâcegân” yapılmaktadır. Nakşîlerde hatme-i hâce önceleri, bir musibetin giderilmesi veya arzu edilen bir şeyin yapılması amacıyla ara sıra yapılırken, daha sonraları her gün veya haftada iki veya üç gün yapılmaya başlanmıştır. Nakşîlerde Hatme-i Hâce; yedi Fâtiha, yüz salâvat, yetmiş dokuz İnşirah sûresi, bin veya bin bir İhlâs sûresi, yedi Fatiha, yüz salâvat ve ardından dua şeklinde yapılmaktadır¹⁴¹

Muhammed Ali Arslan kolunda ise Hatme-i Hâcegan, hamd ile başlamaktadır. Ardından salâvat, Fatiha sûresi, İhlâs sûresi okunarak “ya bâkî entel bâkî” ve onun da ardından “la hâvle ve lâ kuvvete” çekilmektedir. Onun ardından ise salâvatla beraber belli tespihler çekilmekte ve sonrasında bunlar önce Peygamberimize, ardından da Nakşî şeyhlere hediye edilmektedir. Hatme-î hâcegan haftada bir defa, grup şeklinde yapılmaktadır. Yalnızca iki kişi dahi olsa, grupla yapılması elzemdir ve genellikle sabah namazından sonra yapılmaktadır. Medrese içerisindeki mürîdin haftada birden fazla yapmaları da mümkündür, ancak dışarıdaki halka haftada bir yapılmaktadır.

Hatme ile beraber aynı gün içerisinde sohbetler de verilmektedir. Esas olarak kadın medresesinin hemen yanında bulunan camiden medreseye ses sistemi aracılığı ile Şeyh Muhammed Ali Arslan’ın yapmış olduğu sohbetler, kadınlara da dinletilmektedir. Şeyhin sohbet veremediği durumlarda, kendisinden icâzet almış olan oğlu, şeyh yerine sohbet vermektedir. Medresede haftalık usul ve adab dersi niteliğinde, mürîde özel sohbetler de verilmektedir.

Sohbet verilirken belli bir kitaptan gidilmekte ve bütün medresedeki mürîdlere aynı anda sohbet verilmektedir. Eğitime veya hatmeye başlarken, kitap ilk defa işlenecekse Çarşamba günü başlanmaya dikkat edilmektedir. Çarşamba olmadığı zamanlarda ise Cumartesi başlanmaktadır. Verilen ilk ders, Şeyh Muhammed Ali Arslan tarafından verilmektedir.

¹⁴⁰ Meryem Arslan, Röportaj, 2018.

¹⁴¹ Tenik, Zikir, 173.

Halk için yapılan hatme sohbetlerine herkesin katılması mümkündür. Ancak mürîd sohbetine dışarıdan birilerinin katılmasına müsaade edilmemektedir. Medrese mürîdlerinin tamamı hem hatmeye hem de hatme ile beraber sohbe katılabilmektedirler. Ancak ilmin henüz başında olan mürîdlere kalp virdi verilmemektedir. İmam-ı Rabbâni'nin; "İlim tahsil etmek, nafîle ibadetten üstündür." sözüne binaen, mürîdin ilim tahsili sırasında kendilerine kalb virdi zikirleri, râbita ve diğer zikirlerin verilmesi Şeyh Muhammed Ali Arslan tarafından uygun görülmemektedir.

Şeyh Muhammed Ali Arslan'a göre tasavvufa yeni girmiş ve onu hal olarak bilmeyen talebeye tasavvuftan bahsetmek uygun değildir. Çünkü yaşamadan, onu sadece okumak, anlamak için yeterli değildir. Bu durum kişiyi küfre kadar götürebilmektedir.

Şeriatın belli başlı kurallarına uymayan mürîd, hiç taviz verilmeden medreseden çıkarılmaktadır. Dersler ise, öğrencilere cumartesi ve Pazar günleri yoğun olarak verilmekte olup, Perşembe ve Cuma günleri ise tatil izni verilmektedir.

Öğrencinin her gece teheccüd namazına kaldırılmasına ve sünnet namazı kılmalarına özen gösterilmektedir. Giyim konusunda ise Şeyh tarafından tavsiye edilen, uzun ve boydan elbisedir. Onun haricinde ar olmamasına özen gösterilip başka türlü karışılmamaktadır.

Örtünme şekli olarak herhangi bir zorunluluk öne sürülmemektedir. Ancak Şeyh Muhammed Ali Arslan'ın talep ettiği giyinme şekli çarşaf ve genellikle mürîdin çoğunluğu çarşaf giymektedir.

Okul eğitiminde dışarıdan eğitime müsaade edilmektedir ancak İmam Hatip Liselerinde haftada iki günlük zorunlu eğitimin olması hasebiyle İmam Hatip Liselerine müsaade edilmemektedir.

Şeyh Muhammed Ali Arslan, sadece Nakşî değil, Rıfai ve Kâdiri tarikat şeyhlerinden de icâzet almıştır. Bu sebeple tarikat içerisinde az da olsa Kâdirî ve Rıfai mürîdlere de rastlanmaktadır.¹⁴²

¹⁴² Meryem Arslan, Röportaj, 2018.

2. 1. 4. Hacı Muhammed Şükrü Kılınç Kolu

Urfa'da Nakşî-Hâlidîliğin önemli kollarından birisi de Hacı Muhammed Şükrü Kılınç koludur. Abdülhakim Arvâsi'yi pir olarak kabul etmektedir.

Abdülhakim Arvâsî, 1865 yılında Van'ın Başkale ilçesinde dünyaya gelmiştir. Abdülhakim Arvâsi, Osmanlı döneminin İmparatorluk devrini, Meşrutiyet dönemini ve Cumhuriyet dönemini yaşamış olup dönemin olumlu ve olumsuz etkileri altında kalmıştır. Tekkelerin kapatıldığı dönemde şeyhlerin camilerde devam ettirdikleri ilmi faaliyetleri, Abdülhakim Arvâsi öncelikle Beyazıt camisinde ve ardından birçok farklı semtlerde devam ettirmiştir. Abdülhakim Arvâsi'ye “keremli pirlere nazarlarına görünen” anlamına gelen “Manzur-i nazar-ı pîran-ı kirâm” da denilmiştir.¹⁴³

Abdülhakim Arvâsi, Abdülkâdir Geylânî'nin torununun en büyük halifesi olan Şeyh Kasım Bağdâdî'ye bağlı Arvâsî ailesinden gelmektedir. Soyu Hz. Ali'ye dayanır. Babası Seyyid Mustafa olup Tâhâ Hakkârî'nin oğlu Seyyid Ubeydullah'ın halifesidir. Abdülhakim Arvâsi Seyyid Mustafa'nın en büyük oğludur.¹⁴⁴

Abdülhakim Arvâsi, icâzetini Şeyh Fehim Arvâsi(ö. 1312/1895)'den almıştır. Fehim Arvâsi ise icâzetini, Güneydoğu Anadolu bölgesinin Hakkârî şehrinden olup Abdülkâdir Geylânî'nin soyundan gelen ve Tâhâ Hakkârî (ö. 1269/1853)'den almıştır. Tâhâ b. Molla Ahmed ise, hem amcası olan hem de Hâlid Bağdâdî'nin önceleri arkadaşı olup daha sonra ise mürîdi olan Abdullah Şemdinli (ö. 1227/1813)'den icâzet almıştır. Ve bu şekilde Şeyh Muhammed Şükrü Kılınç'ın silsilesi Hâlid-i Bağdâdî'ye dayanmıştır.¹⁴⁵

Muhammed Şükrü Kılınç, 1905 yılında Adıyaman'ın Akpınar nahiyesine bağlı Şiraz köyünde dünyaya gelmiştir. Hacı Şükrü Kılınç, henüz on iki yaşlarındaiken babasıyla beraber Urfa'ya gider ve oradaki Rıdvaniye Medresesine yerleşir.¹⁴⁶

Muhammed Şükrü Kılınç, o dönemde başlayan dünya savaşı ve akabinde kurtuluş savaşı boyunca Urfa'da kalmaya devam etmiştir. Kur'an-ı Kerim eğitimini,

¹⁴³ Kara vd. *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, 415.

¹⁴⁴ Kara vd. *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, 416.

¹⁴⁵ Kara vd. *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, 115.

¹⁴⁶ Deniz Kılınç, Röpörtaj, 2018.

Rıfâî tarîkatının halifelerinden olan ve kıraat üzerine birçok öğrenci yetiştirmiş olan Basralı Ahmet Zeki Hafız'dan almıştır. Şeyh Muhammed Şükrü Kılınç, sarf, nahiv, hadis, tefsir ve fıkıh başta olmak üzere, dini ilimlerini ise Abdurrahman Aksoy'dan almıştır.

Muhammed Şükrü Kılınç, Urfa'daki medresede ilmi tahsilini tamamlayıp icâzetini aldıktan sonra, doğduğu yer olan Şiraz köyüne geri dönmüştür. Ardından da Adıyaman'a bağlı olan Turuş köyünde imamlığa başlamış ve uzun süre orda kalmıştır ki bu nedenle kendisine Turuşlu Hacı Şükrü denmiştir.¹⁴⁷

2. 1. 4. 1. Şeyh Muhammed Şükrü Kılınç Kolunda Kadın

Şeyh Muhammed Şükrü Kılınç kolunda kadın çokça önemli bir yere sahiptir. Belli bir olgunluğa erişmiş kadınlara verilen zikir derslerinin haricinde ayrıca henüz küçük yaştaki kız çocuklarına, Kur'an-ı Kerîm, Hafızlık, Arapça, Fıkıh, Hadis, Tefsir gibi ilimlerin derslerini veren kız medreseleri de mevcuttur.

Urfa'da Balıklı Göl tarafında, Eyübiyye ve daha birçok yerde kadın mürîdler bir araya gelip sohbetler vermektedirler. Sadece Urfa'da olmayıp Türkiye'nin birçok yerinde mürîdleri mevcut olup birçok farklı şehirde ilmi faaliyetler devam ettirilmektedir. Kendisine bağlı mürîdleri hem yurt içi hem yurt dışı olmak üzere toplam sayısı bilinmeyip bini rahatlıkla aştığı tahmin edilmektedir.

Şeyh Muhammed Şükrü Kılınç kolunda mürîdlerin yatılı kalınmasına imkân verilmemektedir. Tarîkâta mürîd olanlar, ancak gündüz derslerine katılabilmektedirler. Mürîd olmak isteyenlerde aranan bir takım şartlar mevcuttur. Öncelikle o kimsenin namazını uzun süredir dosdoğru kılıyor olmasına dikkat edilir. Belli bir olgunluğa erişmiş olması gerekir ki bu da minimum on yedi veya on sekiz yaş olarak belirlenmiştir. Ayrıca mürîd olacak kimsenin tesettürüne de çok dikkat edilmektedir ki bu kola göre tesettürde esas olan çarşaftır. Çarşaf giyilmesi mürîd olacak kimsenin ailesi veya eşi tarafından kabul edilmezse, geniş ve siyah ferace giyilmesi tavsiye edilmektedir.¹⁴⁸

Tarîkâta mürîd olacak kimse eğer bu şartları taşıyorsa kendisinden gusül abdesti alıp iki rekât tevbe namazı kılması istenmektedir. Ardından da kişinin kendisi

¹⁴⁷ Deniz Kılınç, Röpörtaj, 2018.

¹⁴⁸ Deniz Kılınç, Röpörtaj, 2018.

istihâre namazına yatmakta ve şayet olumlu görür ise mürîd olarak kabul edilmektedir. İstiharede olumsuz görmesi durumunda ise bir süre beklendikten sonra tekrar istihâre namazını kılması istenmektedir.

Tarîkate mürîd olarak kabul edilen kimseye öncelikle neler yapması gerektiği anlatılır ve ardından yapması gereken zikirler ve diğer ibadetler bir kâğıtta yazılı olarak kendisine verilir. O kimse, bu yapması gerekenleri daha önce mürîd olup tecrübe sahibi olan birinin desteğiyle gerçekleştirir.

Mürîd olacak kimseye öncelikle âdâb kitapları, Allah dostlarının hayatları ve Tasavvuf kitapları okutulmaktadır. Mürîd, zikirlere yeni başlıyor ise öncelikle yirmi beş defa “estağfurullah el Azîm” ardından yirmi beş defa salavât, üç Fatıha ve on bir İhlâssûresi okuyup ardından da beş bin defa “Allah” zikri çeker ki bu birinci ders olarak geçmektedir.

Bu zikirlerin özellikle gece namazından sonra yapılmasına dikkat edilmekte, mürîdin her gece teheccüd namazı kılmasına önem gösterilmektedir. Zikir çekileceği esnada mürîd kibleye dönerek gözlerini kapatmakta ve dil damağa yapışık şekilde başında beyaz bir örtü ile zikir çekmektedir. Bu Hz. Ebu Bekir ile Peygamberimizin sevr mağarasından yaptığı zikirdir.¹⁴⁹

Muhammed Şükrü Kılınç kolunda zikir, tüm Nakşî tarikat kollarında olduğu gibi hâfi yapılır. Zikir-i Hâfi, Nakşîliğin Hâlidî kolunda, asıl unsurların başında yer almaktadır ve bu özellik Nakşîliği diğer tarikatlardan ayıran çok önemli bir özelliktir.¹⁵⁰

Birinci dersi bitirmiş olan mürîd ikinci derse geçer ki bu da letâiflerdir. Birinci dersteki gibi kibleye dönülmekte ve gözler kapatılıp dil damağa yapıştırılarak yedi letâif üzerinde “Allah” zikri çekilmektedir. Bu yedi letâif, kalp, ruh, sır, hâfi, ahfâ, nefis-i nâtika ve zikir-i küldür. Kalp letaifi, sol göğsün iki parmak altındadır. Ruh ise, sağ göğsün iki parmak altındadır. Sır, sol göğsün iki parmak üstünde, hâfi ise sağ göğsün iki parmak üzerindedir. Ahfâ, dört letâifin tam ortası, nefis-i nâtika, ahfâdan yukarı çıkarak iki kaşın ortasında yer alır. En son ise zikir-i kül gelir ki o da

¹⁴⁹ Deniz Kılınç, Röpörtaj, 2018.

¹⁵⁰ Tenik, Zikir, 172.

zikrin bütün vücuda yayılması anlamına gelmektedir. İşte mürîd her bir letâif üzerinde on bin tane “Allah” zikri çekmektedir.

Muhammed Şükrü Kılınç kolunun yaptığı zikirlerden biri de, Muhammed Ali Arslan kolunda değindiğimiz râbta-i mevttir. Tekrar aynı şekilde ölüm râbitası yapılırken mürîd, ölüm aşamalarını sırasıyla bir bir tefekkür etmektedir. Ölmesi, yıkanması, kefenlenmesi, kabre konulması ve sonrası tefekkür edildikten sonra dil damağa yapıştırılarak elde küçük ve sık dokunulmuş bir tespih ile el kalbin hizasına getirilmekte ve derin bir nefes alınarak nefes tutulmakta, tespihin sonuna kadar “Allah” lafzı çekildikten sonra nefes bırakılmaktadır. Sonrasında ise “Allah’ım sensin maksadım ve Senin rızanı istiyorum.” denilerek dua edilmektedir.

Nakşîbendi tarikatının temel özelliklerinden biri olan hatme, Muhammed Şükrü Kılınç kolunda her Cuma gecesi yapılmaktadır. Hatmede Hz. Ebu Bekir’den itibaren Muhammed Şükrü Kılınç’a kadar silsilenin tamamı okunmakta ve hepsinin ruhuna Fatiha hediye edilmektedir.

Her pazartesi akşamı da ayrıca tüm halka açık sohbetler verilmektedir. Sohbet, belli bir ilmi seviyeye ulaşmış kimse tarafından verilmektedir. Pazartesi dışında da ayrıca farklı günlerde birçok farklı yerde sohbet verilmektedir. Sohbet karılanlarda herhangi bir kriter aranmamaktadır. Tüm halka açık bir şekilde herkesin seviyesine göre herkesin anlayacağı bir dille sohbet verilmektedir. Sohbet anında cezbe, vecd gibi halleri yaşayan birçok kimseyle de karşılaşmaktadır.

Mürîd olan kimsenin evlilik gibi durumlarına hiçbir müdahale yapılmamaktadır. Yalnızca mürîd olacak kadının kocasından izin alması gerekmekte veya evlenecek olan kişinin bu durumu evleneceği kimseye bildirmesi gerekmektedir. Okul eğitimine de karışılmamakta ve istediği şekilde istediği seviyeye kadar okunmasına izin verilmektedir.¹⁵¹

2. 1. 5. Süleyman Hilmi Tunahan Kolu

Süleyman Hilmi Tunahan, (ö. 1305/1888) tarihinde Bulgaristan’ın Hezargrad kasabasının Ferhatlar köyünde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini kendi köyünde, babası Hocasâde Osman Fevzi Efendi’nin yanında yapmıştır. Silistre Rüşdiye

¹⁵¹ Deniz Kılınç, Röportaj, 2018.

Mektebi'ni ve ardından Silistre'deki Satırlı medresesini tamamladıktan sonra İstanbul'da Medrese-i Kuzat'ı¹⁵² kazanmış ve orada kadılık eğitimini bitirip Ankara Ağır Ceza Mahkemesine hâkim olarak atanmıştır. Bunu bildirmek için babasının yanına gittiğinde, babasının “Hâkimler, kadılar ve yargıçlar üç sınıftır, bunlardan birisi cennette, diğer ikisi cehennemdedir.”¹⁵³ hadisini hatırlatmasıyla tekrardan geri dönüp Medrese-i Mutehassisîn'i okumuştur. Ardından da İstanbul Fatih dersiamı olarak tayin edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılmış olan Tevîd-i tadrîsat Kanunu ile medreselerin önce Maârif'e (Milli Eğitim Bakanlığı) bağlanması ve ardından da ilgâ edilmesi ile Süleyman Hilmi Tunahan'ın dersiam görevine de son verilmiştir. Ancak o, herhangi bir ücret almadan dini ilimleri öğretmeye devam etmiştir. Daha sonraları ise, Yeni Camii'de imam olup ilmi irşâd etme faaliyetlerine devam etmiştir. Süleyman Hilmi Tunahan, 1959 senesinde iki ay süren bir rahatsızlık sonucu hayatını kaybetmiştir.

Ebu'l Fârûk Süleyman Hilmi Silisrevî olarak isimlendirilen Süleyman Hilmi Tunahan, ilmi icâzetini, Buharalı olan ve Nemengan'ın Tus vilayetinde dünyaya gelmiş, Muhammed Mazhar İşan Cân-ı Cânân (ö.1301/1883) 'nın en büyük halifesi olan ve Silsile'nin otuz ikinci halkası kabul edilen Salâhuddîn İbn-i Mevlânâ Sirâcüddin(ö. 1327/1910)'den almıştır.

Muhammed Mazhar İşan Câne ise icâzetini, Habîbullah Cân-ı Cânân (ö. 1277/1860)'dan almıştır. Habîbullah Cân-ı Cânân ise icâzetini, 1217 (1802) senesinin Rabî'ul-âhir ayında, Hindistan'da Rampûr şehrine bağlı Mustafaâbâd beldesinde dünyaya gelmiş olan Hâfız Ebû Saîd Sâhib (ö. 1277/1861)'den almıştır.

Hâfız Ebû Saîd Sâhib ise icâzetini, Abdullah Dehlevî(ö. 1239/1824)'den almıştır. Abdullah Dehlevî ise icâzetini, Şemsüddin Habibullah İbn-i Mirzâ Can (ö.1195/1781)'dan almıştır. Şemsüddin Habibullah İbn-i Mirzâ Can ise, Muhammed Nûrû'l-Bedvânî (ö.1135/ 1722)'den, Muhammed Nûrû'l-Bedvânî ise Şeyh Seyfüddin Ârif (ö. 1095/1685)'den, o ise Hâce Muhammed Mâsum (ö.1079/1668)'dan, Hâce Muhammed Mâsum ise icâzetini İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Fârûkî es-Serhendî (ö.

¹⁵² Kadı yetiştirmek amacıyla açılan okullardır.

¹⁵³ Ebu Dâvud, Akdiye, 2, İbn Mâce, Ahkâm, 3.

1033/1624)'den almıştır. Bu şekilde tarikat kolu Muhammed Bahâüddin Nakşibend'e, ordan da otuz üç halka üzere Hz. Ebu Bekir'e dayanmaktadır.

2. 1. 5. 1. Süleyman Hilmi Tunahan Kolunda Kadın

Süleyman Hilmi Tunahan kolunda, bir kimsenin mürid olabilmesi için genellikle o müridin ortaokul mezunu olması şart koşulur. Lise mezunu olan mürid kabul edilmediği gibi, İlkokul mezunu olup ortaokul eğitimini mürid iken devam edenler de mevcuttur. Müridler, daimi medresede kalıp tamamen medrese dersleri gören ve medresede kalmasıyla beraber okul eğitimini de devam ettiren öğrenciler olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Mürid olmak isteyen ve yaş kriterine uyan herkes mürid olarak kabul edilmektedir. Kabul edilen kişiler esas olan tüm kurallara uymak ile mesuldür.

Mürid, Kur'an-ı Kerim'i bilsin ya da bilmesin, derslere ilk olarak Süleyman Hilmi Tunahan'ın yazmış olduğu elif-ba cüzü ile başlamaktadır. Bunu okuduktan sonra Kur'an-ı Kerim okumaya başlamakta ve Kur'an-ı Kerime de ilk önce Yasin Sûresi ile başlanıp ardından bir defa baştan sona hatmedilmektedir. Bunun ardında da onar kişilik gruplar ile hocayla beraber birebir ders görülmekte ve eğer mürid Kur'an-ı Kerim'i güzel okuyorsa tecvid dersine başlanmaktadır.

Tecvidin de iyice öğrenilmesinin ardından mahreç derslerine başlanmaktadır. Mürid, bütün Arapça harflerini eksiksiz bir şekilde çıkarmayı öğrendikten sonra, başta kısa surelere ve ardından da mahrece ve tecvide dikkat ederek Yasin, Nebe, Mülk, Fetih gibi uzun sure ezberlerine başlanmaktadır. Bu ezberlerin bitmesinin ardından dinin genel bilgileri olan otuz iki farz ve Muhtasar İlmihali ezberletilmektedir. Her bir mürid ilmihali en az dört veya beş defa tekrar etmekle sorumludur.

Bunlar bittikten sonra müride Siyer-i Nebi ezberletilmekle beraber ayrıca sahabelerin de hayatı okutulmaktadır. Daha sonra ise talebeye mezhebi, dini, hangi tarıkata bağlı olduğu, silsilesi hakkında genel bilgiler verilmektedir.¹⁵⁴

Mürid, genellikle bir yıl süren bu ilimleri tamamen bitirdikten sonra sözlü bir imtihana tabi tutulmaktadır. Sözlü imtihanda müridin şayet kıraati, Kur'an-ı Kerim

¹⁵⁴ Zeliha Yavuz, Röportaj, 2018.

okuyuşu, süre ezberleri beğenilirse ve sorulan sorulara da doğru cevap verirse o halde Arapça eğitimine başlamasına müsaade edilmektedir. Eğer imtihanında başarılı olamazsa görmüş olduğu eğitimi tekrar etmekte ve bu en fazla bir buçuk yıl sürmektedir. Bir buçuk yılda bu imtihanı geçmeyen mürîd medreseden çıkarılmaktadır.

Arapça eğitimine başlayana kadar mürîd giyim konusunda, medrese içerisinde daha rahat davranabilmektedir. Ancak Arapçaya başladıktan sonra giyimine, başörtüsüne ve hal hareketlerine çokça dikkat göstermesi gerekmektedir.

Arapça eğitimine ilk olarak Hz. Ali'nin yazmış olduğu 'Emsile' kitabı ile başlanmaktadır. Emsile iyice okutulup ezberletildikten sonra 'Sarf', ardından da 'Maksûd' eğitimi verilmektedir. Kız talebelere 'Emsile', 'Binâ', 'Maksûd', erkek öğrencilere ise 'Emsile', 'Binâ', 'Maksûd', 'Îzzi' ve 'Merâh' kitapları ders olarak verilmektedir.

Bu sarf ilmi bittikten sonra ardından Nahiv ilmi öğretilmektedir. Nahiv ilimlerinde kızlar, 'Âvamil', 'İzhâr', 'Kâfiye', erkekler ise 'Molla Câmi' okumaktadır. Şayet mürîd İzhâr okuyacak bir seviyede ise İzhar ile birlikte İmam Âzam ebu Hanîfe'nin yazmış olduğu 'Nûr'u'l izâh' kitabı okutulmaktadırlar. Okutulan bu kitapların hepsi Arapça olarak okutulmakla beraber yazılan yazılar da tamamen Arapça yazılmaktadır. Sarf ilmi okuyan talebeye, "iftidâî talebe" denilmekte, İzhar, Nur'ul İzâh okuyan talebelere ise "ihzârî talebe" denilmektedir. Bu ilimler, âli âlimlere hazırlık niteliğindedir.

Bu ilimler de tamamlandıktan sonra mürîd tekrardan bir imtihana tabi tutulur. Başarılı olursa eğer, mürîd tekâmül altı seviyesine gelmiş olmaktadır. Tekâmül altında da mürîd, tekrardan 'Nahiv', 'İzhar', 'Nur'ul İzah' kitapları gibi baştan sona kadar okuduğu ne kadar kitap varsa iki ay içerisinde tekrar etmektedir. Bu süreç de tamamlandıktan sonra mürîd için âli ilimler süreci başlamaktadır.¹⁵⁵

Mürîd, kelim ve itikâdi ilimlere geçtikten sonra öncelikle 'Emâli', 'Akaid-i Nesefî' gibi kitaplar okumakta ve ardından da mantık ilimlerine geçmektedir. Özellikle de Aristo mantığı üzerinde durulmakta ve 'İsagoji' okutulmaktadır.

¹⁵⁵ Zeliha Yavuz, Röportaj, 2018.

Tekâmül altı dönemde ‘Emali’, ‘Akâid’, ‘İsagoji’ ve ‘Alâka’ olmak üzere toplam dört kitap okutulmakta ve bu eserlere de metinler denilmektedir.

Mürîd, bu ilimlerin ardından tekrardan bir imtihana tâbi tutulmaktadır. Bu imtihan için İstanbul’dan ayrıca hocalar gelmekte ve imtihanda öğrenciyi değerlendirmektedirler. Bu imtihan yılda bir defa yapılmakta ve imtihani başarı ile geçen İstanbul’da tekâmül okumaya hak kazanmaktadır.

Tekâmül kursları yalnızca İstanbul’da mevcuttur ve mürîd Türkiye’nin veya dünyanın neresinde olursa olsun, bir yıllık tekâmül eğitimini İstanbul’da okumak zorundadır. Tekâmül eğitiminde mürîd, o zamana kadar görmüş olduğu ilimlerin tamamını bir aylık süreçte tekrarlar.

İstanbul’un Anadolu yakasında mürîdler, İbnü’l Cezerî’nin ‘Mukaddime’ adlı eserini okumaktadırlar. Avrupa yakasında ise Mürîdler, ‘Kaide-î Bürde’i okumaktadırlar. Bu her iki eser de diğer bütün eserler gibi Arapça okutulmaktadırlar. Bu her iki bölgede okutulan kitapların farklı olmasının sebebi, tekâmül altı dönemde aynı kursta eğitim görüp tekâmül döneminde farklı kitaplardan ilim tahsil eden mürîdlerin, daha sonra bir araya gelince birbirlerinin farklı bilgilerinden istifade etmelerini sağlamaktır.

Bu ilimler bir ay tekrar edildikten sonra öncelikle Menar Tefsiri ‘Tefsiru’l Kur’ani’l Hâkim’ kitabı okutulmaktadır. Menar kitabından sonra İmam Rabbani’nin üç ciltlik Mektûbat eseri okutulmaktadır. Bütün mektuplar tamamen okutulmasa da her bölgede ayrı ayrı mektuplar okutulmaktadır. Tekâmül sürecinde ilim tahsil eden mürîdlerin yaptığı bir diğer faaliyet de ayda bir, Süleyman Hilmi Tunahan’ın kabrini ziyaret etmektir. Mektûbat kitabı okutulduktan sonra ardından Telhis kitaplar okutulmakta ve onun da bitmesiyle Kudûri’nin fıkıh kitabı okutulur ki bu kitapta da Hanefî fikhî esas alınmaktadır.¹⁵⁶

Tekâmülde de bu kitapların bitmesiyle mürîd bir imtihana tabi tutulmaktadır. İmtihanın bitmesinin ardından ilmi tahsilini tamamlayan mürîdler bir mescidde toplanmakta ve bizzat Süleyman Hilmi Tunahan’ın mürîdlerinden biri gelerek imtihanda başarılı olan bu mürîdlere icâzet vermektedir.

¹⁵⁶ Zeliha Yavuz, Röportaj, 2018.

İcâzetini alan mürîd, yaz döneminde, daha önce talebelik yaptığı kursa hoca olarak gelmekte ve orada iki veya üç ay staj görmektedir. Yaz döneminde sadece Kur'an-ı Kerim ve tecvid dersi verildiği için, mürîd yalnızca Kur'an-ı Kerim eğitimi öğretmekle sorumludur. Mürîd, yaz döneminden sonra üç günlük bir seminer görmekte ve ardından da ilim irşâd etmek istediği şehre hoca olarak gitmektedir. Bir hocanın zorunlu hizmet süresi iki yıldır. İki yıl hocalık yaptıktan sonra, dilerse ayrılabilmekte, dilerse baş hocalık yapabilmekte ya da kursta hafızlık bölümleri de mevcut olduğundan dolayı dilerse hafızlık eğitimine de geçebilmektedir. Ayrıca beş altı yaş arası kreşlerde Kur'an-ı Kerim eğitimi de verebilmektedir.

Süleyman Hilmi Tunahan kolunun dört tane erkânı bulunmaktadır. Bunlar; sohbet, râbîta, zikri hâfî, Hatme-i Hâcegandır. Sohbet en az mutlaka haftada bir defa yapılmaktadır. Bu sohbeti icâzet alan herkes verebilmekte ve sohbeta de dileyen herkes katılabilmektedir. Bu sohbetler hatme ile aynı gün yapılmaktadır. Sohbet, asla taviz verilmeyen en temel erkânlardandır ve mümkün olduğu kadar en az haftada iki defa verilmeye çalışılmaktadır.

Bunun haricinde ayda bir defa büyük sohbetler verilmektedir. Aylık sohbeta mürîd olan herkesin katılması gerekmektedir. Sohbet, icâzet almış ve sohbeta kabiliyeti olan, belli bir seviyeye ulaşmış hoca tarafından verilmektedir.

Her gün eğer mümkünse sabah namazından sonra, yaklaşık on beş dakika râbîta yapılmaktadır. Süleyman Hilmi Tunahan koluna göre bu zikrin içeriği sırdır ve ancak özel olarak râbîta alanlar tarafından bilinmektedir. Hatme ise haftada iki kez yapılmaktadır. Hatmenin içerisinde bulunan herkes tarafından bin defa İhlâs sûresi okunmakta ve hatmenin ardından sohbet verilmektedir. Süleyman Hilmi Tunahan, hem Kâdiri hem de Nakşî tarîkat şeyhlerinden icâzet almış olması hasebiyle haftada iki defa hem Kâdirî hem de Nakşî hatmesi olmak üzere iki hatme yapılmaktadır.¹⁵⁷

Süleyman Hilmi Tunahan kolunda mürîdlerin okul eğitimine herhangi bir müdahale yapılmamaktadır. Mürîd ortaokul eğitiminden sonra, hem medrese ilmini tahsil edebilmekte hem de okul eğitimine devam edebilmektedir. Ancak okul

¹⁵⁷ Zeliha Yavuz, Röportaj, 2018.

eğitimine devam eden talebenin, Őeriat çizgisine uyması konusuna dikkat edilmektedir.¹⁵⁸

Örtünme şekline değinecek olursak, Süleyman Hilmi Tunahan kolunda esas olan lacivert renk giyilmesidir. Eşarp takıldığı zaman, herhangi bir durumda saçın görünmesini engellemek amacıyla muhakkak eşarbin altında ikinci bir eşarp takılmasına önem gösterilmektedir. Eşarp genellikle, Süleyman Hilmi Tunahan'ın iki kızı olan Bedia ve Seyhan Tunahan'ın önden bağlaması sebebiyle, onlar gibi önden bağlanarak takılmaktadır. Tesettür konusunda en hassas olunan konulardan biri de bilek kısmının görünmesini engellemek amacıyla her zaman muhakkak kolluk takılması ve çorap giyilmesidir.¹⁵⁹

2. 1. 6. Menzil Kolu

Nakşibendiye tarikatının Mevlana Hâlid-î Bağdâdî kolundan gelmiş olan bu kol, Adıyaman'ın Menzil köyünde kurulduğu için Menzil ismini almıştır. Adıyaman kolu ve Ankara kolu olmak üzere iki koldan meydana gelmektedir. Menzil kolu, Türkiye'deki tarikat kolları arasında en fazla mensubu bulunan kollardandır. Menzil tarikatı, Muhammed Raşit Erol (ö. 1413/1993) tarafından kurulmuş olup bugün ise Şeyh Abdalbâki Erol tarafından devam ettirilmektedir.

Gavs-ı Sâni olarak nitelendirilen Abdalbâki Erol, Adıyaman'ın Kâhta İlçesinin Menzil köyünde dünyaya gelmiş. Menzil tarikat kolunu günümüzde devam ettiren isim olup, Adıyaman'ın Menzil köyünde ilim faaliyetlerini sürdürmektedir. İcazetini ise Muhammed Râşid Erol'dan almıştır.

Muhammed Raşid Erol, 1930 yılında Siirt'in Baykan ilçesine bağlı olan Siyanüs köyünde dünyaya gelmiş. Babası Şeyh Abdalhâkim el-Hüseynî'ye intisâb eder. Yaklaşık kırk yaşına kadar babasının yanında ciddi bir seyr-i sülûk terbiyesine mazhar olduktan sonra Suriye'ye seyahat eder. Burada Ahmed Haznevî'nin oğlu Şeyh Alâaddin'de misafir olmuşlardır. Birçok farklı hocalardan ilim tahsil eden Muhammed Raşid Erol, son olarak ilim icâzetini babası Abdalhakîm el-Hüseynî'den

¹⁵⁸ Zeliha Yavuz, Röportaj, 2018.

¹⁵⁹ Zeliha Yavuz, Röportaj, 2018.

alır. Doğumundan vefatına kadar tasavvufî bir hayat yaşayan Muhammed Raşid Erol, 1993 tarihinde Ankara’da vefat eder.¹⁶⁰

Muhammed Raşid Erol’un icâzetini almış olduğu Abdulkakîm El-Hüseynî, son devirde Suriye’de yetişen büyük sûfilardan Şeyh Ahmed-el Haznevî’nin halifelerindendir. Hz. Hüseyin’in (r.a) soyundan gelmesi hasebiyle ‘Hüseynî’ nisbesiyle meşhur olmuştur. ‘Gavs-ı Bilvânîsî’ lakabıyla da bilinmektedir.(1320/1902) yılında Siirt’in Baykan ilçesine bağlı olan Kerem köyünde dünyaya gelmiş, (1392/1972) yılında vefat edip Adıyaman’ın Kâhta ilçesine bağlı Menzil köyüne defnedilmiştir.

Şeyh Abdulkakîm el-Hüseynî’nin icâzetini almış olduğu Ahmed Haznevî (daha önce hayatından bahsetmiştik.)Suriye’nin Hazne köyünde doğduğu için kendisine Haznevî denilmiş büyük mürşidlerden olup,icâzetini Şeyh Muhammed Ziyaeddîn Nurşinî’den almıştır. Muhammed Ziyaeddîn (ö. 1341/1923) ‘Nurşinî’ nisbesiyle meşhurdur. Ahmed Haznevî’nin babası Abdurrahman Tâğî’dir. Hizan ilçesine bağlı Usba köyünde doğmuş olup ilk ilmi tahsilini babasının yanında yapmıştır. Nurşin köyünde vefat etmiş ve kabri Nurşin’de babasının türbesinin yanındadır. Babası Abdurrahman Tâğî, vefatına yakın onu halifesi Fethullah-ı Verkânîsî’ye emanet eder. Böylelikle icâzetini Fethullah-ı Verkânîsî (ö. 1317/1899)’den almıştır.

Fethullah-ı Verkânîsî, on dokuzuncu yüzyılda Anadolu’da yetişmiş olan evliyâlardan olup babası Şeyh Mûsâ’dır. Siirt’in Minar ilçesine bağlı Verkanis köyünde dünyaya gelmiş ancak doğum târihi tam olarak bilinmemektedir. Fethullah Verkânîsî, Bitlis’te vefat edip Bitlis’te defnedilmiştir. İcâzetini ise Abdurrahmanı Tâğî’den almıştır. Abdurrahmanı Tâğî ise icâzetini Sıbğatullah Arvâsî’den almıştır. Sıbğatullah Arvâsî ise icâzetini, Tâhâ Hakkârî’den almıştır. O da tasavvuf terbiyesini, amcası Abdullah Şemdîni’nin tavsiyesi üzerine, hem şeyhi hem de arkadaşı olan, Hâlidî kolunun şeyhi Mevlâna Hâlidî’den almıştır¹⁶¹.

¹⁶⁰ Salih Özcan, Seyyid Muhammed Râşid Erol’un Hayatı Ve Tasavvufî Etkisi, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2,(2016) 765-784.

¹⁶¹ Tenik, Küer Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar, 144

2. 1. 6. 1. Menzil Kolunda Kadın

Nakşibendî tarikatının Menzil Kolu günümüzde en çok intisap edilen ve rağbet gören kollardan birisi konumundadır. Diğer Nakşî kollarda olduğu gibi Abdülbâki Erol kolunun da kendisine has zikir, hatme ve sohbetleri mevcuttur.

Menzil kolunda öncelikle, tarîkate intisâb etmek isteyen kişide herhangi bir şart aranmamakta, sadece kişinin niyetine ve isteğine bakılmaktadır. Yaş açısından ise, intisâb etmek isteyen kişinin bülûğ çağına erişmesi daha çok tercih edilmektedir. Bülûğ çağından sonra kişi, ister genç ister yaşlı hangi yaşta olursa olsun tarîkate intisâbı kabul edilmektedir.

Tarîkate intisâb eden kişiye öncelikle ‘tevbe’ verilmektedir. Tevbe anında intisâb edecek olan mürîd; “Yarabbi, yaptığım bütün günahlardan pişmanım. Allah dostlarımı kendime rehber seçtim. Ğaffar adıyla affet beni.” Şeklinde tevbe etmekte ve tevbe verildiği an, tevbe eden kimse orada bulunan vekilleri de tevbesine şahit tutmuş olmaktadır.

Kişi tevbe edip tarîkate intisâb ettikten sonra kendisine bir talimat kâğıdı verilmektedir ki bu talimat kâğıdında adap kuralları yer almaktadır. Talimat kâğıdı ile beraber tüm adab kuralları mürîde anlatıldıktan sonra, bir gece boyunca yapması gereken bazı şeyler anlatılmaktadır. Kişi ilk önce gusûl abdesti alıp iki rekât istihâre namazı kılmaktadır ki bu da peygamberimizin sünnetinde yer alan bir şeydir. İstihâre namazının ardından mürîd, tevbesini üç defa istiğfar ile birlikte tazeleyip Fâtiha sûresini okumakta ve silsilede geçen Allah dostlarına hediye etmektedir.¹⁶²

Kılınan istihâre namazı sadece sünnet olmasından kaynaklanıp, farklı bir amaç taşımamaktadır. Mahmud Efendi kolunda kılınan istihâre namazlarında görünen rüyaya göre tarîkate intisâb hakkında yorum yapılırken, menzil kolunda ise yalnızca ibadet amaçlı kılınp görünen rüyanın yorumuna bakılmamaktadır. Abdülbâki Erol’dan önceki şeyhler, tarîkate intisâb etmek isteyenlere ilk önce istihâre namazı kıldırıp, gördüğü rüyaya göre intisâbını kabul veya reddederken günümüzde İslamı yaşayan kesimin gittikçe azalmasından dolayı tarîkate intisâb etmek isteyen herkes kabul edilmektedir.

¹⁶² Leyla Çakır, Röportaj, 2018.

Fatiha Sûresinin okunmasının ardından, Peygamberimizin; “Ölümü çokça anınız.” Hadisine binaen diğer Nakşî kollarda da değindiğimiz râbita-i mevt (ölüm râbitası) yapılmaktadır. Ölüm râbitasından sonra ise ‘mürşîd râbitası’ yapılmaktadır. Mürşîdrâbitasından amaç, kendilerine rehber edindikleri silsileyi anmaktır. Mürşîdi olmayan insan, elektrik ile çalışan bir makinenin bütün dizaynı sağlandığı halde fişinin takılmamasına benzetilmesi görüşünde olduğundan dolayı kendilerine rehber edindikleri mürşîdlere çokça önem vermişlerdir.¹⁶³

Bu bir gece boyunca yapılan ameller “mânevî ameliyat” olarak isimlendirilmektedir. İnsanda kalp görülür fakat kalpteki duygular görülmez. Akıl görülür ancak aynı şekilde akıldaki düşünceler bilinemez. İşte kalp ve akli tedavi eden doktordur ancak duygu ve düşünceleri tedavi eden ise zikirdir.

Bir insan yeryüzüne doğduktan sonra yaptığı kötü amellerle nefsi zamanla günahkar olur ve kişinin tek gayesi o nefsi terbiye edip ıslah etmektir. Bu nedenle tarîkata girmiş mürîd nefsi emmâreden başlayarak basamak basamak nefsi terbiye etme çabası içerisine girmelidir. Çünkü asıl amaç kâfir olan nefsi Müslümanlaştırmaktır. Bunu, Allah dostlarını aracı kılarak gerçekleştirmek daha uygun görülmektedir. Bir kimsenin, nefsinde yer alan kin, buğz, haset, riya, kibir, ucub, tûl-i emel¹⁶⁴ gibi mânevî hastalıklar Allah dostları aracılığı ile tedavi edilmektedir. Çünkü bir mürşîde gitmenin asıl amacı nefis tezkiyesidir.

Mürîd ilk geceyi bu şekilde geçirdikten sonra vekîlinin yanına gelir ve vekîl tarafından mürîd ilan edilir. Tevbe alıp adab kurallarına uyararak geçirdiği gecenin sonunda kaptanı olan bir gemiye binmiş ve şeyhinin himayesi altına girmiş olmaktadır. Bu kişi mürîd olduktan sonra kendisine günlük zikirler verilmeye başlanılır. Menzil koluna göre zikir ikiye ayrılır. Bunlardan birisi, dilin rahat okuyabileceği salâvat, istiğfar, lafzatullah, kelime-i tevhîd gibi zikirlerdir. Bu zikirler, herhangi bir şart aranmadan mürîd olan herkese verilmektedir.¹⁶⁵

Ancak ikinci olarak verilen zikirler ise belli şartlar sonucu verilen zikirlerdir ki bu şartların en önemlisi mürîd olan kimse tarafından tüm tarîkat silsilesinin ezberlenmiş olmasıdır. Silsileyi ezberleyen mürîd, zikirleri ifâ etmeye başlamadan

¹⁶³ Leyla Çakır, Röportaj, 2018.

¹⁶⁴ Hırs, açgözlülük, insanın hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya aşırı bir şekilde bağlanması

¹⁶⁵ Leyla Çakır, Röportaj, 2018.

önce Fatiha sûresini okuyup ardından tüm silsileyi okuyarak, okuduğu Fatiha sûresini silsiledeki mürşîdlerin ruhlarına hediye etmektedirler.

Mürîde ifâsı için zikir olarak genellikle “lafzatullah” verilmektedir. Hangi mürîde ne kadar zikir verileceği mürîdin durumuna göre değişmektedir. Tarîkâta yeni intisâb etmiş kimseden her gün ifâ etmesi amacıyla en az beş bin tane “Allah” lafzı verilmektedir. İfâ edilmek üzere verilen “Allah” zikri beş bin ile başlayıp maksimum yüz bir bine kadar da verilebilmektedir. Bu verilen zikirlerin her gün çekilmesi gerekmektedir. Genellikle hep aynı zikir ifâ edilmektedir. İfâ edilen zikirler için herhangi bir saat zorunluluğu yoktur. Günün istediği saatinde zikirlerini ifâ edebilmekle beraber sabah namazından sonraki vakitte veya seher vaktinde ifâ edilmesi tavsiye edilmektedir.

Bu zikir dışında bir de menzil kolunun ehemmiyet verdiği ibadetlerden birisi de Evvabin Namazıdır. Evvabin namazı Peygamberimizin sünneti olup Akşam Namazından sonra iki, dört veya daha fazla olarak kılınan namazdır.

Nakşitarîkatının temel esaslarından biri de daha önce bahsettiğimiz Hatme-î Hâcegân’dır. İkinci ve Akşam Namazları arasında ifâ edilen bu zikir Uluların Zikri şeklinde nitelendirilmiştir. Hatme-î Hâcegân da diğer zikirler gibi her gün yapılmaktadır. Bu zikrin toplu olarak ifâ edilmesi tavsiye edilmekle beraber nasıl yapıldığını bilen kişilerin yalnız başına yapmasına da müsaade edilmektedir.¹⁶⁶

Nakşî tarîkatında büyük önem arz eden Hatme-î Hâcegân şu şekilde icrâ edilmektedir; Yedi tane Fâtiha sûresi, yüz salavât, 79 İnşirâh Sûresi, bin veya bin bir tane İhlâs sûresi, yedi tane Fâtiha sûresi yüz salavât okunmakta ve ardında da dua edilmektedir.¹⁶⁷ Bu hatmenin sayıları duruma göre değişebilmektedir.

Hatme-i Hâcegân esnasında sohbet verilmemektedir. Esasında menzil kolunda sohbe çok ehemmiyet verilmemektedir. Yalnız Türkiye’nin belli başlı bazı yerlerinde haftada bir gün olmak üzere sohbet verilebilmektedir. Sohbeti genellikle vekil vermekte olup vekilin olmadığı durumlarda ise, belli bir noktaya kadar ilim tahsil etmiş birisi tarafından da verilebilmektedir.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Leyla Çakır, Röportaj, 2018.

¹⁶⁷ Tenik, Zikir, 173.

¹⁶⁸ Leyla Çakır, Röportaj, 2018.

Menzil kolunun Urfa’da yer alan şubelerin sayısı her mahalleye göre farklılık göstermektedir. Örneğin menzil tarikat kolunun yalnızca Eyyübiye’de yirmi yedi şubesi mevcuttur. Şanlıurfa genelinde ise kaç şubesi olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bu şubelerde sorumlu olan vekil her gün ikindi vaktinde sorumlu oldukları şubelere gidip hatmelerini yapmakta, haftada bir gün ise tekrardan vekil bu şubelere gidip sohbet vermektedir.

Ayrıca tarıkata mürîd olanlara tekrardan bu vekiller tarafından îtikad, ilmihal, siyer, hitabet vb. dersler verilmektedir. Tarikat koluna has herhangi bir örtünme şekli bulunmamakta, fakat diğer tarikat kollarında da değindiğimiz gibi menzil tarikat kolu da esas olarak çarşafı uygun görmektedir.¹⁶⁹

2. 1. 7. Osman Nuri Topbaş Kolu

Osman Nuri Topbaş, 1942 tarihinde İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Babası, Nakşî tarikatının önemli şeyhlerinden olan Musa Topbaş’tır. İlköğretim döneminde Kur’an-i Kerîm eğitimi gören Osman Nuri Topbaş, daha ileriki dönemlerde M. Celâleddin Ökten, Mâhir İz, Nureddin Topçu, daha sonraları ise M. Zekâi Konbara, Yaman Dede (Abdülkadir Keçeoğlu), Ahmet Davutoğlu, Mahmud Bayram, Ali Rızâ Sağman gibi önemli hocalardan ders almıştır. İmam Hatip lisesine gittiği yıllarda Necip Fâzıl’ı tanımış, o’nun yakın çevresinde bulunmuştur. Lise eğitimini tamamladıktan sonra ticaret ile uğraşmış, ayrıca 1990 yıllarından sonra, “Mesnevî Bahçesinden Bir Testi Su”, “Rahmet Esintileri”, “Tarihten Günümüze İbret Işıkları”, “Âbide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı”, “İslâm İman İbâdet”, “İmandan İhsâna Tasavvuf”, “Gönül Bahçesinden Muhabbeteki Sır” gibi birçok eser kaleme almıştır.¹⁷⁰

Osman Nuri Topbaş kolunun silsilesine değinecek olursak; Osman Nuri Topbaş icâzetini babası Musa Topbaş(ö. 1419/1999) ’tan almıştır. Musa Topbaş ise icâzetini Mahmud Sâmi (ö. 1404/1984)’den almıştır. Mahmud Sâmi ise icâzetini Muhammed Es’âd Erbilî (ö. 1930/’348)’den almıştır. Muhammed Es’âd Erbilî ise icâzetini Tâhâ’l Harîrî(ö.)’den almıştır. Tâhâ’l Harîrî ise icâzetini Tâhâ’l

¹⁶⁹ Leyla Çakır, Röportaj, 2018.

¹⁷⁰ Meryem Naz Memiş, Röportaj, 2019.

Hakkârî'den almıştır ki Tâhâ'l Hakkârî'den Peygamberimize kadar olan silsileye, daha önce kaleme aldığımız birçok tarîkat kolunda değinmiştik.¹⁷¹

2. 1. 7. 1 Osman Nuri Topbaş Kolunda Kadın

Diğer kaleme aldığımız Nakşî tarîkat kollarında olduğu gibi Osman Nuri Topbaş kolunda da kadına çokça değer verilmektedir. İlim, eğitim, âdab gibi konularda belli bir birikime sahip olmaya, kadınların da en az erkekler kadar ihtiyaç duyduğu görüşünde olan bu tarîkat kolunda da kadınların kendilerine has zikir ve sohbetleri bulunmaktadır.

Osman Nuri Topbaş koluna intisâb etmek isteyen bir kimsede öncelikle İslâm dininin belli başlı kurallarına uymasına dikkat edilmektedir. Namaz, oruç gibi temel şartlara uymayan kimsenin intisâbı kabul edilmemekte ancak giyim ve tesettür hakkında ise belli bir şart aranmayıp, tesettüre uymayan kimsenin dahi intisâbı kabul edilebilmektedir. Bir kimse intisâb etmek istediği zaman bu talebi hemen kabul edilmemekte, belli bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Öncelikle kişinin belli bir süre sohbetlere gidip gelmesi gerekir, kalbi, ruhu ve bütün bedeniyle o tarîkat koluna intisâb etmek istediği vakit bunu yetkili kimseden talep edebilir. Yetkili kişi, intisâbı isteyen kimseyi bir süre gözlemledikten sonra şayet uygun görmezse güzel bir dil ile talebini reddeder, eğer ki uygun görürse istihâre namazı kılmasını talep eder. İntisâbı isteyen kişi rüyasında herhangi bir şey görmezse yedi defa istihâre namazı istenir. Yedi günün sonunda görmüş olduğu rüyayı, istihâreyi yorumlamakla yetkili olan kişiye anlatılır, yetkili kişi ise onun rüyasına göre yorum yapar, eğer rüyasında olumsuz bir şey görürse, sohbetlere devam edebileceği, ancak kendisine ders verilemeyeceği söylenir. Şayet olumlu görmüş ise, rüyasının seviyesine göre kendisine dersler verilmeye başlanır.

İstihârede olumlu görüp intisâbı kabul edilen kişiye, hazırlık dersleri verilir. Hazırlık dersleri başlangıç aşamasında bir giriş mahiyetinde olduğu için, seyr-i sülûk aşamasından bir ders olarak kabul edilir. Çünkü bu hazırlık dersleri, letâifler üzerinde çekilir. Osman Nuri Topbaş kolunda zikirler genellikle 111 sayısı üzere ifâ edilir. Hazırlık derslerine başlayan mürîd öncelikle besmele çekmekte ve ardından 111 tane “Estağfurullah el-azîm” zikrini ifâ etmesinin ardından bir defa, büyük tevbe dedikleri

¹⁷¹ Tenik, *Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*,145

uzun bir tevbe duası okunur. Tevbe duasının ardından bir adet Seyyidü'l İstiğfar çekilmekte ve onun da ardından 111 defa “Lâ ilâhe illallah-ül melîk-ül hakk-ül mübîn” zikri ifâ edilir. Onun ardından bir defa “Muhammed-ür Rasulûllah-i sadiku-l ve'dil emîn” zikri ifâ edilmektedir. Ardından tekrar 111 defa “Allahümme salli a'la seyyidinâ muhammedin ve a'la alihî bârik ve sellim” zikri icrâ edilir. Onun ardından “Besmele” çekilip bir adet “Fatiha sûresi”, bir adet “Âyetel Kürsi”, bir adet “İnşirah sûresi”, bir adet “Kevser sûresi”, bir adet “Nasr sûresi”, 3 adet “İhlâs sûresi”, bir adet “Felak sûresi” ve bir adet de “Nas sûresi” okunur.

Bütün bu zikirler ifâ edildikten sonra; “Bu okuduklarımdan hâsıl olan ecir ve sevâbı, Peygamber efendimizin, Ehl-i Beytinin ve Ashab-ı Kirâm hazarâtının ruhlarına, Peygamber silsilesinin ervâh-ı Tayyibelerine, Ebû Bekir Sıddîk efendimizden günümüze kadar gelen Sâdât-ı Kirâm hazarâtının ruhlarına, hâssaten Mahmud Sâmi ve Mûsa Efendilerin ruhlarına ve muhterem üstazımız Osman Nuri Efendi Hazretlerinin râhâniyetine hediye eyledim.” şeklinde dua edilir.¹⁷²

Bu şekilde dua edildikten sonra, Nakşî tarikat kollarının çoğunda ele almış olduğumuz Tefekkür-i Mevt icrâ edilir. Osman Nuri Topbaş kolunda Tefekkür-i Mevt şu şekilde yapılır; “Öleceğimizi, Azrail'in ruhumuzu alacağını, teneşir tahtasına çıkacağımızı, yıkanacağımızı, karanlık kabre konacağımızı, yalnız başımıza kalacağımızı, Münker ve Nekir meleklerinin gelip sual soracağını, kıyamet kopunca mahşer yerine, mîzana geleceğimizi, huzur-i İlâhî'de hesap verip sorguya çekileceğimizi, yani bütün ölüm ahvâlini düşünmemize ölüm râbitası denmektedir.” Tefekkür-i mevt yapılırken süresinin beş dakikayı geçmemesine çok özen gösterilir.

Tefekkür-i mevt bittikten sonra ardından tekrardan beş dakikayı aşmayacak şekilde Râbita-i Şerîfe yapılır. Râbita-i Şerîfe anında ise şunlar tefekkür edilir; “Peygamberimiz mihrabda yüzü cemaate doğru oturuyor ve sol yanında ise Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk (r.a) efendimizden başlayarak Mûsa Efendiye kadar bütün pîrânîzam hazarâtı yarım daire şeklinde oturuyorlar. En sonunda ise üstazımız Osman Nuri Efendi Hazretlerinin oturduğunu, onun yanında ise bizim oturduğumuzu ve Cenâb-ı Hak'dan Peygamberimize inen füyûzatın, silsiledeki Sâdât-ı Kirâm

¹⁷² Meryem Naz Memiş, Röportaj, 2019.

vasıtasıyla kalbden kalbe akarak, mürşîdimizin kalbine oradan da bizim kalbimize aktığını düşüneceğiz.”

Hazırlık sürecinde verilen zikirler bu şekilde ifâ edilir. Bu zikirlerin ne kadar süre zarfında ifâ edileceği, kişinin mânevîyatına veya yaşantısına bağlıdır. Bazen hazırlık sürecinde kişi iki ay içerisinde bir rüya görür ve bunu yetkili kişilere anlattıktan sonra onların da onayıyla bir üst mertebeye atlayabilir. Bazen de kişilerin üç yıldan fazla hazırlık zikirleri ifâ ettiği de görülür. Zikir ifâ edenlerin, altı ayda bir ders kontrolleri yapılmaktadır. Ders kontrolleri, zikirleri kaç adet ifâ ettiği, dersleri hangi vakitlerde ifâ ettiği, namazlarına ne kadar dikkat ettiği gibi soruların üzerinde yazılmış olduğu ders kontrol kâğıtları ile yapılır. Kontrol kâğıdının en altında ise hangi letâifte olduğu sorulur. Bu zikirlerin, teheccüd vaktinde, seher vaktinde ya da sabah namazından sonraki vakitte ifâ edilmesine çok önem gösterilmektedir. Bu vakitlerde ifâ edemeyen kimsenin ise en son ihtimal kuşluk vaktinde ifâ edilmesi gerekir.¹⁷³

Bazı mürîdlere ise, ikindi namazından sonra Kâdirî dersleri verilmektedir. Tarîkat kolunun önemli isimlerinden olan Mahmud Sâmî, bir gün rüyasında Abdulkâdir Geylanî’yi görmüş ve Abdulkâdir Geylanî, kendisine; “Senin talebelerin çok çalışkan ve ben onlardan Kâdirî zikri ifâ etmelerini de istiyorum.” demesi üzerine Kâdirî zikrine de yer vermeye başlanmıştır. Kâdirî zikrini ise şu şekilde ifâ etmektedirler; Bir Fatiha sûresi ve üç İhlâs sûresi okunup Peygamber efendimizin ruhuna, ardından tekrardan bir Fatiha Sûresi ve üç İhlâs sûresi okunarak Abdulkâdir Geylanî’nin ruhuna hediye edilmekte ve ardından hafif sesli bir şekilde 500 adet “Lâ ilâhe illallah” zikri ifâ edilmekte ve her yüzücünün ardından da “Muhammedün Rasûlullah” denilmektedir. Bu zikir bazılarına beş yüz bazılarına da bin adet verilebilmektedir. Bu zikir herkese verilmemektedir. Bazen hazırlık dersinde bile mürîde bu zikir verilebilirken bazen kalp aşamasında olana dahi verilmemektedir.

Hazırlık derslerini başarılı bir şekilde bitiren mürîd, kalp letâifine geçmektedir. Kalp letâifine veya daha sonraki temrinlere geçildiğinde de hazırlıkta verilmiş olan zikirler ifâ edilmeye devam edilir. Kalp letâifine gelindiği zaman sûreler okunmaya başlanmaktadır. bir tane Fatiha sûresi, bir tane Ayete’l Kürsi, bir

¹⁷³ Meryem Naz Memiş, Röportaj, 2019.

tane İnşarâh sûresi, bir tane Nasr sûresi, üç İhlâs sûresi, bir Felak sûresi, bir Nas sûresi okunmakta ve ardından hediye edilmektedir. Ardından ‘râbıta-i mevt’ ve ‘tefekür-i mevt’ yapılmakta ve ardından da silsile okunur. Bunun ardından ise adedi kişinin seviyesine göre değişiklik gösteren “Allah” lafzı ifâ edilir. Örneğin bazılarında 200 sesli 300 sessiz verilirken bazılarında ise 500 sesli 1000 sessiz verilir. Bu sayı kişiden kişiye değişiklik gösterir. Bu zikirlerin de aynı şekilde teheccüd veya seher vaktinde ifâ edilmesine dikkat edilmektedir. Bu zikirlerin ifâsında belli bir sürenin aşılması şarttır. Hazırlık dersleri ifâ edilirken yirmi dakikalık bir süre verilirken kalp zikirleri için kırk dakikalık belli bir süre verilmekte ve yine râbıtaların beşer dakikayı geçmemesine önem gösterilir.

Zikirler bu şekilde letâifler üzere çekilmeye devam edilir, ancak eller dizlerin üzerinde olup, mürîd yalnızca düşüncesinde letâifler üzerinde zikir ifâ eder. Sadece bir letâif üzerinde yıllarca zikir ifâ eden olduğu gibi sadece birkaç yıl içerisinde bütün letâifleri tamamlayanlar da mevcuttur.¹⁷⁴

Osman Nuri Topbaş kolunda kadının eğitimine çok önem verilmektedir. Birçok yerde olduğu gibi Urfa’da da haftada bir zorunlu sohbetler mevcuttur. Sohbe gelen kimseye ‘muhit’ denilmektedir. Muhitlerin haftada bir defa mutlaka sohbetlere katılması gerekir. Sohbetler, sohbet okuyucusu denilen kişi tarafından verilir. Sohbet, bir kitaptan ya da bir dergiden okunur. Seçilen konu, sohbet grubunun seviyesine göre farklılık gösterir. Sohbet grupları, yaş seviyesine göre, çalışma durumuna göre, öğrenci olmalarına göre veya eğitim seviyesine göre farklılık gösterir. Sohbetler, halka açık olup, isteyen herkesin katıldığı sohbetler ve yalnızca istişare ekibi ile ya da özel kimselerle yapmış oldukları sohbetler olmak üzere iki türlü verilir. Sohbet hangi gruba verilirse verilsin, kırk beş dakikayı geçmemesine çok özen gösterilir. Sohbet genellikle ‘okuma sohbeti’ şeklinde yapılır. Sohbet verecek olan kişinin önceden hazırlanmasına önem gösterir. Okuma sohbetini yapan kişi, takılmadan okumaya dikkat etmelidir. Sohbet esnasında genellikle herkes dizüstü oturur. Sohbet esnasında asla telefon ile meşgul olunmamaktadır. Sohbe başlanırken bir aşr-ı şerif ve bir Fatiha üç İhlâs sûresi okunmakta ve peygamberimizden itibaren tüm silsileye hediye edilir. Bunun ardından sohbet

¹⁷⁴ Meryem Naz Memiş, Röpörtaj, 2019.

okuyucusu sohbeta başlamakta ve o andan itibaren sohbet okuyucusuna hiç kimse hiçbir şekilde soru soramamaktadır. Kendi aralarında konuşmalara asla müsaade edilmemekte, gürültü olmasını engellemek amacıyla kimse kimseye yer dahi vermemektedir. Okuma sohbeti esnasında sohbet veren kişi kendisinden hiçbir şey ekleyememekte, okunulan kitapta veya dergide var olan şeyi aktarmaktadırlar. Sohbet tamamlandıktan sonra sohbeti dinleyenler soru sorabilir veya yorum yapabilir. Sohbetlerden önce veya sonra çok sıcak veya çok soğuk bir şeylerin içilmesine de karşı çıkılmaktadır. Ayrıca olmazsa olmaz denilen temel şartlardan biri de hizmettir. Mürîd evli, çocuklu, yaşı büyük olması gibi hangi durumda olursa olsun mutlaka konumuna göre kendisine hizmet edeceği görev verilir.

Diğer Nakşî tarikat kollarında değindiğimiz gibi, Osman Nuri Topbaş kolunda da Hatme-i Hâce yapılmaktadır. Nakşîler için büyük önem arz eden Hatme-i Hâcegân şu şekilde icrâ edilir; ilk önce başlara yeşil veya beyaz bir örtü alınır. Ardından yedi tane Fâtiha sûresi, yüz salavât, 79 İnşirâh Sûresi, bin veya bin bir tane İhlâs sûresi, yedi tane Fâtiha sûresi yüz salavât okunduktan sonra dua edilir. Bu hatmenin sayıları duruma göre değişebilmektedir.

Osman Nuri Topbaş kolunda ders kâğıtları verildiği esnada, uyulması gereken bazı temel kurallar yazılı bir kâğıt da verilir. Vakti iyi değerlendirmek, tesettür açısından pantolon giymekten uzak durmak, kadın tarafından erkeksi kıyafetlerin giyilmesinden uzak durmak, ilgi çekici veya dar kıyafetlerden uzak durmak gibi konulara dikkat edilmesi istenir. En hassas olunan konu ise pantolon meselesidir. Sohbetlere dahi pantolon giyilip gidilmesine izin verilmemektedir.¹⁷⁵

2. 2. URFA'DA YAŞAYAN KÂDİRÎ TARİKATI

Kâdirî tarikatının kurucusu olan Abdulkâdir Geylânî (ö.562/1166), İran'ın Ceylan (Gilan) şehrinde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini tamamladıktan sonra, Bağdat'a gitmiş ve uzun yıllar ilim tahsil etmekle ve riyâzet ile meşgul olmuştur. Mürşîdî, Hanbelî mezhebinin önemli temsilcilerinden olan Ebu Said Mübarek b. Ali Mahzumî (ö.557/1162) 'dir.

Endonezya'dan Fas'a kadar birçok yerde müntesibi bulunan Kâdirîye tarikatı, dünyanın en yaygın tarikatları arasında yer almaktadır. Kâdirîye tarikatını,

¹⁷⁵ Meryem Naz Memiş, Röpörtaj, 2019.

Osmanlı'ya ilk getiren isim, Müzekki'n-nüfûs yazarı Eşrefoğlu Rûmi, İstanbul'a ilk getiren isim ise İsmail Rûmi'dir. Dergâhın merkezi Bağdat'tadır.¹⁷⁶

Kâdirî tarîkatında zikir konusuna değinecek olursak, cebrî zikir hâfi zikirden daha evla görülmüştür. Peygamber efendimizin, gençliğinde Kubeys Dağına gidip orada Allah'ı sesli ve açık bir şekilde anmalarına binaen cebrî zikri benimsemişlerdir. Kur'an-ı Kerimin sesli okunmasını da cebrî zikre delil olarak göstermişlerdir. Cebrî zikir onusunda çok titiz davranmışlardır ki onlara göre cebrî zikri tenkid edip uygulamamak ve yok saymak küfür kabul edilir.¹⁷⁷

Tarîkatın kurucusu olan Abdulkâdir Geylânî, ilmi icâzetini, "Sahib'ül burhaneyn ve's sultaneyn" lakâbı ile bilinen ve hayatını tamamen Tasavvuf ve takva yoluna adayan Ebu Said el-Mahzun'dan almıştır. Ebu Said el-Mahzun ise icâzetini, Lübnan'ın Baalbek yakınlarındaki Beyt-î Far beldesinde doğan, Irak ve Doğu Anadolu evliyasının büyüklerinden olan, "Ebü'l Berekât" sıfatıyla bilinen, doğum ve vefat tarihi tam olarak bilinmeyen Hasan Kureyşî el-Hekarî'den almıştır.

Hasan Kureyşî el-Hekarî ise icâzetini, doğum ve ölüm tarihi kaynaklarda yer almayan Ebü'l Ferec Yusuf Et-Tarsusi'den almıştır. O ise icâzetini, Tebe-i Tabiîn döneminde Basra'da yetişmiş, yine aynı şekilde doğum ve ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen meşhur Hadis, Fıkıh âlim ve evliyalarından olan Abdulvahid bin Et-Temimi'de almıştır. Abdulvâhid bin Et-Temimi ise icâzetini, asıl adı Ca'fer bin Yunus olan, Ebu Bekir Şibli (ö. 334/945)'den almıştır. O ise icâzetini, tasavvufun en önemli isimlerinden olan Cüneyd-i Bağdâdî'den almıştır.

Bu şekilde Cüneyd-i Bağdâdî, Seriy es-Sekatî(ö. 251/865)'den, o ise icâzetini, Ebû Mahfûz diye bilinen Marûf-i Kerhî (ö. 200/815)'den, Marûf-i Kerhî ise icâzetini, asıl adı Ebu Süleyman Davud bin Nasır-ı Kûfî olan Davud-i Taî (ö.165/781)'den almıştır. O ise, Habib-i Acemî (ö. 120/739)'den, o da icâzetini, asıl adı El-Hasan ibni Ebil Hasan Yesar el-Basrî olan, Hasan el-Basrî (ö.110/728)'den almıştır. Bu şekilde Kâdirî tarîkatı, on iki imam üzerinden Hz. Ali'ye dayanmaktadır.

¹⁷⁶ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s.229.

¹⁷⁷ Tenik, *Zikir*,169.

2. 2. 1. Şeyh Ahmed Emektar Kolu

Kendisine Şeyh Ahmed el- Kâdirî de denilen Ahmed Emektar, 1973 yılında Urfa'da dünyaya gelmiştir. 1994 yılında klasik İslâmî ilimler üzerine tedrisata başlayan Şeyh Ahmed, 2001 yılında Muhammed Ali Ceylanpınarî tarafından ilmi icâzetini almıştır. On iki yıl boyunca Muhammed Ali Arslan'ın yanında hizmete devam etmiş olan Şeyh Ahmed 2007 yılına kadar İslâmî ilimlerde müderrislik yapmaya devam etmiş ve 2007 yılının sonlarına doğru, günümüz Kâdirî şeyhlerinin önemli isimlerinden olan Şeyh Ubeydullah Hüseyinî ile tanışmıştır.

Şeyh Ahmed Emektar, Şeyh Muhammed Ali Arslan'ın yanında yedi yıl ilim görüp icâzet aldıktan sonra iki defa kırkar gün halvete girmiş ve ikinci halvette iken rüyasında kendisinden, Şeyh Ubeydullah'a gitmesi istenmiştir. Halveti tamamlandığı gibi Şeyh Ubeydullah'ın kim ve nereli olduğunu araştırmaya başlamıştır. Kâdirî tarikatına mensup arkadaşlarından birinin, aradığı şeyhin Mardin'de olduğunu söylemesi üzerine Mardin'deki şeyhine gitmiştir.¹⁷⁸

Tekkenin kapısından içeri girdiğinde olanları şu şekilde anlatır: “Ben Şeyh Ubeydullah'ın yaşadığı Tekkenin kapısına geldiğim zaman Şeyh Ubeydullah'ın müridlerinin kapıda beni beklediklerini gördüm. Bana isimle hitab ederek ‘Sen Molla Ahmet misin?’ dediler. Ben şaşkınlık içerisinde: ‘Evet Molla Ahmed'im. Benim adımlı kim size söyledi. dedim. Onlar da ‘Şeyh Ubeydullah bize senin adını ve geldiğin yeri haber verdi ve beklememizi, sonra da seni alıp yanına götürmemizi bizlere emretti.’ dediler. Beni alıp Şeyh Ubeydullah'ın yanına götürdüler. Şeyh Ubeydullah da beni aynı şekilde adımla karşıladı. Bana tarikat ve icâzet verdi. Ardından Şeyh Ubeydullah bana şöyle dedi; ‘Vallahi ya Şeyh Ahmed, ben dün akşam mana âleminde Abdülkadir Geylânî'yi gördüm. Ve bana dedi ki ‘Ya Şeyh Ubeydullah, yarın Ceylanpınar'da emanet bıraktığımız Şeyh Ahmed senin yanına gelecek. O ta ezelden bizim hem evladımız hem de müridimizdir. Onu sana emanet ettik. Ona tarikatımızın icâzetini ver.’ dedi ve Şeyh Ubeydullah o cemaatin içinde kalkıp benim alımdan öptü. Ve ‘Sen bize pîrimiz Abdülkadir Geylânî'nin emanetisin’ dedi.” Şeyh Ahmed bunların ardından da Şeyh Ubeydullah'tan, Kâdirî, Rifâî, Halvetî ve Nakşî kollarından icâzet almıştır.

¹⁷⁸ Zeliha Emektar, Röportaj, 2018.

Şeyh Ahmed Emektar'ın silsilesine değinecek olursak, Şeyh Ahmed Emektar'ın kendisinden icâzet aldığı Şeyh Ubeydullah, icâzetini Şeyh Muhammed el Kâdirî'den, Şeyh Muhammed el Kâdirî icâzetini, Şeyh Ahmed el Ahderî'den, Şeyh Ahmed el Ahderî icâzetini, Şeyh Muhammed Bakır'dan, Şeyh Muhammed Bakır icâzetini, Şeyh Nur Muhammed Birifkânî'den, o ise icâzetini, Nureddin el Birifkânî'den, o da icâzetini, Şeyh Mahmud el Musuli'den, o da Şeyh Ebu Bekir el Ulûsî'den, o da Şeyh Osman-ı el Geylânî'den, o ise Şeyh Ebu Bekir el Bağdâdî'den, o ise icâzetini Şeyh Yahya el Geylânî'den, o ise Şeyh Husameddin el Geylânî'den, o da Şeyh Nureddin el Geylânî'den, o ise Şeyh Veliyeddin el Geylânî'den, o ise Şeyh Zeyneddin el Geylânî'den, o da Şeyh Şerefeddin el Geylânî'den, o da Şeyh Şemseddin el Geylânî'den, o da Şeyh Muhammed Hattaki el Geylânî'den, o da icâzetini Şeyh Abdulaziz el Geylânî'den, o da icâzetini daha önce Hz. Ali'ye kadar silsilesini söylemiş olduğumuz Abdulkâdir Geylânî'den almıştır.¹⁷⁹

2. 2. 2. Şeyh Ahmed Emektar Kolunda Kadın

Nakşî tarîkat kollarında çokça önemli bir yere sahip olan kadın, kâdirî kolları için de aynı şekilde önem arz etmektedir. Kâdirîtarîkatında da kadınların kendilerine has zikirleri ve sohbetleri mevcuttur. Urfa'da birçok kolu bulunan Kâdirî tarîkatının önemli isimlerinden biri olan Şeyh Ahmed Emektar kolunda da kadınların kendilerine has ibadet şekilleri bulunmaktadır. Bu kol ile ilgili yaptığımız tespitler şunlardır; Ahmed Emektar koluna intisap etmek isteyen kadında öncelikli olarak aranan şart takva, ilim ve ihlâstır. İntisap edecek kadının az da olsa, dinin temel ilkelerini biliyor olması, sahip olduğu ilmi yaşaması ve bunu ihlâs ile yapıyor olması şarttır. Belli bir yaş sınırı bulunmadan, yaşlı genç fark etmeden tarîkate gönül vermiş herkesin belli şartları yerine getirip tarîkate intisap etmesi mümkündür.

Tarîkate intisap eden kadın öncelikle “Rabbim senin rızan için tevbe ettim. Yapmış olduğum günahlardan pişmanım.” şeklinde tevbe etmekte ve Şeyhin vekili olan eşi tarafından kendisine tevbe verilmektedir. Yeni mürîd olacak kişi bu tevbe yaparken şeyhin karısının elini tutarak gözlerinin kapatmakta ve birkaç defa tevbesini tekrarlamaktadır. Ardından da “Ben Allah'ı, Allah'ın peygamberini, melekleri, evliyâları ve enbiyâları tevbeme şahit ettim. Sözüm Allah'adır. Seyidimiz

¹⁷⁹ Zeliha Emektar, Röportaj, 2018.

ârifler sultanı, evliyâlar sultanı, Hazret-i Gavs-ı Âzâm Şeyh Abdulkadir Geylânî'nin mübarek elini tutup onun tarîkatını kendimize tarîkat olarak kabul ettik.” şeklinde söz verip tarîkata intisap etmektedirler.¹⁸⁰

Kâdirî tarîkatında zikir genellikle şu şekilde yapılmaktadır; Kâdirî Şeyhleri tarafından usûl olarak zikirde, hem hafî zikir hem de cehrî zikir benimsenmektedir. Birçok kuralda olduğu gibi zikrin uygulanma biçimi de kollara göre çeşitlilik göstermektedir. Anadolu'da en çok yayılmış iki kol olan Rûmiyye ve Eşrefiyye kollarında kıyamî zikir ile beraber, Halvetîyye tarîkatında olduğu gibi devran âyinlerine de önem gösterilmektedir. Abdulkâdir Geylânî'nin oğullarından Şeyh Abdürrezzâk, zikirde kudümü ilk defa kullanmıştır. Kâdirî dergâhlarında genel olarak Perşembe akşamları ya da Salı akşamları yapılmakta olan zikir âyinleri, hilâl şeklinde oturan dervişlerin zikir halkası oluşturmalarının ardından şeyhin Fatıha sûresi okumasıyla başlamakta ve akabinde arûs-i salâvât şeklinde isimlendirilen Abdulkâdir Geylânî'nin Kibrît-i Ahmer diye isimlendirdiği evadı, özel bir beste ile okunmaktadır. Sonrasında ise belli sayılarla tevhîd ve ism-i celâl zikri başlamaktadır. Bu esnada zikir ifâ edenler, zikrin gidişatına uygun serbest kasideler ve ilâhîler okumaktadırlar. Zâkirlerden birinin aşr-ı şerîf okumasıyla zikir tamamlanmaktadır.¹⁸¹

Ahmed Emektar kolunda ise, kişi tevbe ile tarîkata intisap ettikten sonra kendisinden öncelikle zikir olarak iki tespih 'la ilahe illallah', bir tespih salavât, bir tespih de 'estağfirullah' çekmesi istenmektedir. Bunu her gün, günün herhangi bir saatinde icrâ etmesi gerekmektedir. Ancak genellikle tavsiye edilen ise, teheccüd namazından sonraki vakitte icrâ edilmesidir. Bu tarîkata yeni müdahil olanlar içindir ve yaklaşık üç ay icrâ edilmesi gerekmektedir.

Üç ay bu zikirler icrâ edildikten sonra mürîde artık yedi nefis üzerine çekilen zikirler verilmektedir. Öncelikle Nefs-i emmâre üzerine yüz bin tane 'lâ ilâhe illallah' şeklinde tevhîd kelimesinin ifâ edilmesi istenmektedir. Nefs-i Emmâre üzerine icrâ edilmiş olan yüz bin tane zikir elfâzının ardından Nefs-i Levvâmeye geçilir ve Nefs-i Levvâme üzerinde yüz bin tane 'Ya Allah' lafzı çekilmektedir. Allah lafzı da tamamlandıktan sonra Nefs-i Mülheme üzerinde yüz bin tane 'Ya Hayy' lafzının söylenmesinin ardından da Nefs-i Mütmainne üzerine yüz bin tane

¹⁸⁰ Zeliha Emektar, Röportaj, 2018.

¹⁸¹ Ceylan, *Türkiye'de Tarikatlar*, 198.

‘Ya Huyy’ lafzı icra edilmektedir. Nefs-i Mütmainne de tamamlandıktan sonra bu sefer de nefsin beşinci mertebesi olan Nefs-i Radiye üzerinde yüz bin tane ‘Ya Hakk’ifâ edilmektedir. Ya Hakk lafzı da yüz bin defa ifâ edilip tamamlandıktan sonra Nefs-i Mardiyeye üzerinde yüz bin defa ‘‘Ya Kayyum’ifâ edilmektedir. Bunun ardından ise nefsin son mertebesi olan Nefs-i Kâmile üzerinde yüz bin defa tekrardan ‘Ya Allah’ icrâ edilmekte ve bu şekilde nefsin mertebeleri tamamlanmış olmaktadır. Kimin bu zikirleri ne kadar sürede ifâ edileceği, mürîdin yaşam koşullarına göre farklılık göstermektedir. Bazen on beş günde tamamlana biliyorken, bazen bir aydan fazla devam ettiren de bulunmaktadır. Tek başlarına yapmış oldukları zikirler genellikle Nakşî tarikatında olduğu gibi gizli bir şekilde çekilmektedir. Sesli bir şekilde çekilen zikirler yalnızca haftanın belli bir gününde toplu olarak çekilen zikirlerdir.

Bu nefis mertebeleri üzerine çekilen zikirler tamamen bittikten sonra, yedi nefis üzere çekilen zikirlere tekrardan baştan başlanmaktadır ve bu şekilde sürekli devam etmektedir. Amaç ise nefsin zamanla tamamen olmasa da kısmen öldürmek ve seyr-i sülûkta ilerleme kat etmektir. Ne kadar uzun süre bu zikirler tekrarlanırsa tekrarlanırsa ardından icâzet verilmemektedir. Ancak yalnızca ilimde belli bir yere gelmiş ve seyr-i sülûkta ilerleme kat etmiş olan kimselere vekillik verilmekte ve tarîkata yeni mürîd olan kimselere zikir verme yetkisi verilebilmektedir. Şeyhin asıl vekili olan karısının hasta olduğu veya müsait olmadığı durumlarda onun yerine vekillik de yapabilmektedir.

Şeyh Ahmed Emektar kolunda kadınların haftada bir Perşembe günleri yapmış oldukları zikirleri bulunmaktadır. Perşembe günleri yaklaşık seksen doksan kişilik bir cemaat ile kadınlar ‘‘Abdulkâdir Geylânî Dergâhı’’nda toplanmaktadırlar. Bütün cemaat sırtlarına birer yeşil şal atmakta ve sohbet için halkaya oturmaktadırlar. Şeyhin vekili olan karısı tarafından, genellikle tasavvuf ile ilgili olmakla beraber, şeri’at, sünnet ve ilmihal alanında sohbetler verilmektedir. Şeyhin hanımı olmadığı zamanlarda ise, şeyhin karısının yerine vekil tayin ettiği kimseler de sohbet verebilmektedirler.¹⁸²

¹⁸² Zeliha Emektar, Röportaj, 2018.

Sohbet bittikten sonra Fatıhasûresi okunarak hatime geçilmektedir ki bu da genellikle İhlâs-ı Şerif hatmi olmaktadır. Hatimden sonra Şeyhin vekili olan hanımı tarafından cemaate râbıta-i mevt yapılmaktadır. Râbıta-i mevte esnasında şeyhin hanımı cemaate şunları söylemektedir; “Şu an Azrail geldi ve ayakuçlarınızdan başlayarak ruhunuzu çekti ve siz öldünüz. Birileri tarafından yıkınıyorsunuz. Kefenlendikten sonra sizi tabuta koyup taşıyorlar. Halk tarafından mezara kondunuz. Münker ve Nekir adlı melekler geldi ve sizi sorguya çekiyorlar.” Şeyhin hanımı bu şekilde konuşurken cemaat gözlerini kapatıp o anı yaşıyormuş gibi düşünmektedir ve bu şekilde râbıta-i mevt tamamlanmaktadır.

Ardından tekrar halka düzeltilmekte ve zikre geçilmektedir. Kâdirîtarîkatında, Nakşî tarîkatının aksine zikir sesli bir şekilde yapılmaktadır. Halkada bulunan kadınlar hep birlikte sesli bir şekilde ilk olarak “Esselâtü ves selamu aleyke ya Rasulallah” şeklinde peygamberimize salâvat getirilmektedir. Ardından cemaat toplu bir şekilde belli bir makamla “ Bismillahirrahmanirrahim” çektikten sonra tekrardan hep bir ağızdan “Selâmun kavlen min rabbi rahim” çekmekte ve bunlar defalarca tekrar edilmektedir.¹⁸³

Bunların ardından ise tekrardan sesli bir şekilde her birlikte “ la ilahe illallah” zikri çekilmekte ve bu zikir çekilirken ilk başta normal bir şekilde söylenirken biraz ilerledikten sonra eller kalbe vurularak, söylenen zikir kalpten hissedilerek ve zikirdeki lafzın sonunda “hu” denilerek “la ilahe illallah” zikri çekilmeye devam edilmektedir. Bu zikrin de bitmesinin ardından “Allah” zikrine geçilmektedir. Allah lafzı zikredilirken de aynı şekilde kalpten hissedilerek, huşû içerisinde ve “Hu” sesine benzer bir ses çıkarılarak zikredilmektedir. “Allah” zikri de tamamlandıktan sonra aynı his ve huşû ile “ Hay Hay Hay Allah” şeklinde sesli bir şekilde zikre devam edilmektedir. Bunun ardından ise “Hû Hakk” denilerek sesli bir şekilde zikre devam edilmekte ve onun da ardından “Allah u estağfirullah” şeklinde zikir sürdürülmektedir. Bu şekilde zikirler çekildikten sonra vekil tarafından cemaatin ayağa kalkması istenmekte ve aynı şekilde ayakta halka kurulmaktadır. Ardından bir sağa bir de sola çevrilen baş hareketleri ile her beraber “La ilahe illallah” zikri çekilmektedir.

¹⁸³ Zeliha Emektar, Röportaj, 2018.

Bu zikirler çekilirken zikirlerin arasında sesi güzel olarak belirlenmiş iki veya üç kişi tarafından ilahiler okunmaktadır. Bu toplu zikirlerde genellikle “Seyyah olup şu âlemi ararsan, Abdulkâdir gibi sultan bulunmaz.” veya “Damla düşmeyince göl bulanır mı? Rüzgâr esmeyince dal sallanır mı? Dil Allah demezse kalp uyanır mı? Allah’ı seven kul hiç kınanır mı?” şeklinde ya da Kürtçe ” Ez bang dikim peygambere. Hem seyyid-u hem servere. Şafî-u roze mahşere Havar Geylâni, Geylâni! Himmet Geylâni, Geylâni!” şeklinde özellikle Abdulkâdir Geylânî’ye ilâhîler okunmaktadır.

Zikir çekilirken ve aynı şekilde ilâhîler okunurken elin kalbe vurulmasına önem gösterilmektedir. Buradaki esas gaye çekilen zikirlerin dilden kalbe inmesidir. İlahiler okunduğu esnada cemaat tarafından “Hû” sesi çıkarılarak mânevîyat arttırılmaya çalışılmaktadır.

Şeyh Ahmed kolunda, ilim dersi veren ve talebe yetiştiren medreseler de mevcuttur. Bağlarbaşı, Karaköprü, Harran Kapı başta olmak üzere toplam beş yerde günlük dersler verilmektedir. Bu medresede, Kur’an-i Kerîm, Hadis, Fıkıh, Kelam, Tefsir gibi alanlarda belli bir eğitim görmüş olan bayan hocalar tarafından ders verilmektedir. Derse başlayan öğrencinin yedi, sekiz yaşlarında olması tasvip edilmektedir. Ders vermeye öncelikle Kur’an-i Kerîm eğitimi ile başlanmaktadır. Ardından Fıkıh, Hadis ve Tefsir şeklinde devam etmektedir. Bu medreseler yatılı olmayıp, okul formatında belli bir saatte açılıp belli bir saatte kapanmaktadır.

Tarîkâta intisap eden kadınlar, özellikle farz ibadetler, örtünme, kocaya itaat gibi temel konularda eğitilmektedirler. Kocanın kadın üzerindeki hakları ve kadının kocası üzerindeki hakları bildirilmekte, her türlü ibadet esnasında özellikle abdeste dikkat etmeleri konusunda uyarılmaktadırlar. Aynı şekilde üzerinde durdukları önemli konulardan biri de tesettürdür. Şeyh Ahmed Emektar kolunda tesettür olarak tavsiye edilen örtünme şekli çarşaftır. Müridler tarîkâta intisap ettikten sonra, çarşafa girmeleri konusunda uyarılmakta ancak herhangi bir baskı uygulanmamaktadır. Çarşaf giymeyecek müridlerin ise şa’şalı, ilgi çekici ve dar olmayan koyu renk ferace giymeleri tavsiye edilmektedir.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Zeliha Emektar, Röportaj, 2018.

2. 3. URFA'DA RİFÂÎ TARİKATI

Irak bölgesinde neşvu nemâ bulan Rifâî tarikatının, milâdî 1258 yılında Bağdat'ın Moğallar tarafından yağma edilmesinin ardından tarikat mensuplarının bu isriladan kaçması neticesinde Anadolu'ya gelmiş olabileceği düşünülmektedir.

Rifâî tarikatına mensub olanlar akrep, yılan tutar, ağızlarına ateş alıp farklı gösteriler yapmışlardır. Mevlânâ Celaledin Rumî döneminde Seyyid Ahmed Rifâî'nin oğlu Seyyid Tâceddindervişleri ile beraber Konya'ya gelmişlerdir. Şehrin ileri gelenleri bunları karşılamışlar ve Celaledin Karatayi medresesinde misafir etmişlerdir. Bu dervişler burada yaptıkları; kızgın demiri ağızlarına almak, kendilerini ateşe atmak, şeker yapmak, kamçıdan kan akıtmak, mumu laden haline getirmek şeklindeki gösteriler ile halkı etkilemiş, dikkatleri üzerlerine çekmiş ve hızlıca yayılmışlardır.

Rifâîliğin Urfa'ya kim tarafından ve ne zaman getirildiği bilinmemektedir. Urfa'da bulunan Harran Kapı mezarlığında türbesi bulunan Ca'dan oğlu Ali Baba (ö. 1302/1885) ismi ulaştığımız en eski Rifâî isimidir. Urfa'da Rifâî tarikat mensupları iki ayrı kola ayrılmaktadırlar. Bunlar Sayyâdî kolu ve Harran'da bulunan Râvî koludur.¹⁸⁵

Urfa'da Sayyâdî kolu da aynı şekilde iki kola ayrılmıştır. Bunlardan biri Süleyman Zeki Baba, diğeri ise Mahmut Fehmi Baba'dır.¹⁸⁶

2. 3. 1. Mahmud Fehmi Baba Kolu

Sayyâdî kolunun Urfa ile ilişkisi bulunan ikinci şeyhi, Erzurum ya da Muşlu olduğu bilinen Mahmud Fehmi Efendi'dir. Bu kola mensub olanların anlattıklarına göre Fehmi Baba binbaşı iken, İstanbul'da bulunan Ebû Derda'nın zikrine katılmış, sonrasında da ona intisab etmiştir. Daha sonra ise ondan halifelik almıştır. Ardından Urfa'ya tayini çıkan Fehmi Efendi, Urfa'ya geldiği zaman Halilürrahman Camii medresesinde bir süre ikâmet etmiştir. Urfa'dan sonra Diyarbakır'a, oradan Muş'a ardından da İstanbul'a geçen Fehmi Baba, İstanbul'da vefat etmiştir.

¹⁸⁵Karataş, Urfa'da Tasavvuf İzleri, 304.

¹⁸⁶Tahrallı, "Rifâîyye", Türkiye'de Tarikatlar, 290.

Günümüzde Urfa'da Rifâî tarîkatının halifesi bulunmamaktadır. Tarîkat mensupları, toplu zikirlerini halifeleri zamanında yaşamış olan dervişler vekâletiyle yapmaktadırlar. Toplu zikirlerini haftada bir veya iki gece yapmaktadırlar. Zikre ilk önce besmele ve salâvat ile başlanılır ve toplu halde en az 33 defa sesli salâvat okunmaktadır. Salâvattan sonra silsile okunmakta ve ardından kelime-i tevhîd ve lafza-i celâl okunmaktadır. Ardından ayağa kalkılmakta ve halka oluşturulmaktadır. Halka halinde semâ yapılmakta, ilâhî ve beyitler okunmaktadır. Ardından belli bir sayıda kelime-i tevhîd okunup ardından oturularak dua edilmektedir.¹⁸⁷

2. 3. 2. Basralı Ahmed Zeki Hafız

Kurrâ hafızlarından olan Basralı Ahmed Zeki Hafız (ö. 1360/1942), Rifâî şeyhlerinden olup halifeliğini Mahmud Fehmi Babadan almıştır. Aslen Basralıdır ve hafızlığını da Basra'da yapmıştır. Doğuştan âma olan Ahmed Zeki Hafız, Basra'dan Bağdat'a gitmiş ve Bağdat'ta Mekteb-i Humayun din ilimleri ve hafızlık tahsilini tamamlamıştır. Ardından Kahire'de kıraat dersleri almış ve "kıraat-i seb'a" yı öğrenmiştir. Daha sonraları Urfa'ya gelen Ahmed Zeki Hafız, Urfa'da Çiftçiöğlü Muhammed Hafız (ö. 1350/1932) dan "kıraat-ı aşere"yi öğrenmiştir.

Ahmed Zeki Hafız, Muşlu Mahmud Fehmi Efendi'den icâzet aldıktan sonra Urfa'ya gelerek Urfa'da Kadioğlu camiinde Rifâî tekkesi açmıştır. Hafız Abdurrahman Çiftbudak, Abdülkerim Apaydın, Sofi Ali, Hilvanlı Şeyh Halil gibi zatlar Ahmed Zeki Hafız'ın halifeleridir. Ahmed Zeki Hafız'ın kabri, Urfa'da Bediüzzaman Mezarlığındadır.¹⁸⁸

2. 4. URFA'DA MEVLEVÎ TARİKATI

Mevlevî tarîkatının kurucusu Mevlânâ Celaleddin Rumî(ö. 671/1273) dir. Maveraünnehir'de bulunan Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası Sultanü'l-ûlemâ lakabıyla bilinen Bahaeddin Veled (ö. 628/1231) dir. Babasının Anadolu'ya göç etmesi üzerine küçük yaşlarda Konya'ya gelen Mevlânâ, hayatının geri kalanını Konya'da geçirmiş ve orada vefat etmiştir. Mevlânâ'nın vefatı üzerine, Mevlevîlik

¹⁸⁷Ali Tenik, "Tarihi Seyirde Urfa'da Yaşayan Tasavvuf Tarîkarları" Osmanlı Urfası, 1. bs,(İstanbul: Urfa Okulları Yayınları, 2018) 244-266

¹⁸⁸Karataş, Urfa'da Tasavvuf İzleri, 307.

oğlu Sultan Veled (ö. 711/1312) tarafından geliştirilmiştir. Kısa sürede geniş bir çevreye yayılmış olan Mevlevîlik, diğer tarikatlar gibi müstakil bir tarikat olmuştur.¹⁸⁹

Mevlevîtarîkatı yaklaşık 18. yüzyılın ortalarında Haydar Dede ve Abdulhamit adında şeyhler tarafından Urfa'ya getirildiği bilinmektedir. Buna binaen Urfa'daki Mevlevîhanenin de bu tarihlerde yapılmış olduğu bilinmektedir.¹⁹⁰ Urfa'da Mevlevîliğin birçok kolu olmasına rağmen ancak Mevlevîliği Urfa'ya getiren Haydar Dede ve Abdulhamit Dede olduğundan kısaca bu iki koldan bahsedilecektir. Ayrıca Urfa'da Mevlevîliğin bilinen en eski temsilcisi olması hasebiyle Ali Dede'ye de değinilecektir.¹⁹¹

2. 4. 1. Mevlânâ Ali Dede Kolu

On sekizinci yüzyılın başlarında Urfa'da Mevlevîhane bulunmamasına rağmen Mevlevîtarîkatına mensub şeyhlerin bulunduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan birisi de Mevlânâ Ali Dede'dir. Müderris olarak da bilinen Ali Dede, Mevlevîtarîkatının Urfa'da bilinen en eski mensubudur denilebilir. Ali Dedenin vefat tarihi tam olarak bilinmemektedir.¹⁹²

2. 4. 2. Haydar Dede ve Abdulhamid Dede Kolu

Urfa'da yaşamış olan Haydar Dede adında bir Mevlevî şeyhinin olduğu da bilinmektedir. Şeyh Abdulhamid Dede ile birlikte ilim tahsil ettikleri, ikisini de tam yetişmiş mutasavvıflar oldukları ve birlikte Konya'dan Urfa'ya gelerek Mevlevîliği Urfa'ya getirdikleri bilinmektedir. Mevlevî tekkesinin inşasından hemen sonra vefat eden Haydar Dede Mevlevîhanenin kiblesine defnedilmiştir. Vefat tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak Abdulhamid Dede'nin 1852 tarihinde vefat ettiği, vefatından sonra ise oğlu Seyyid Ahmed Efendi'nin Mevlevî şeyhi olduğu bilinmektedir.¹⁹³

¹⁸⁹ Karataş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri*, 169.

¹⁹⁰ Nafi Arpaguş, *Mevlânâ ve İslam*, (İstanbul: Vefa Yayınları, 2007) 47-55.

¹⁹¹ Tenik, "*Tarihi Seyirde Urfa'da Yaşayan Tasavvuf Tarîkarları*", 244-266.

¹⁹² Karataş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri*, 169.

¹⁹³ Tenik, "*Tarihi Seyirde Urfa'da Yaşayan Tasavvuf Tarîkarları*", 254-256.

SONUÇ

Tasavvuf anlayışında tarîkatlar, belli makamlardan geçerek nefsi terbiye etmeye ve Hakk'ta fenâ olup vuslata mazhar olmaya en güzel aracı mahiyetindedir. Tasavvuf açısından bu derece önemli olan tarîkatların işleyişinde hem erkekler hem de kadınlar aynı rolü oynamaktadır. Tasavvuf tarihi incelendiği zaman, çalışmamızda da değindiğimiz Râbiatü'l Adevîyye, Nuna Fâtıma Bint İbn el- Müsennâ, Âişe bint. Yusûf ed- Dimeşkiyye, Muâze el- Adevîyye ve Râbia bint İsmail Şâmiyye, tasavvuf açısından gerçekten son derece önemli isimlerdir. Tasavvuf tarihi incelendiği zaman bunların haricinde birçok kadın mutasavvıfa rastlamak mümkündür. Bu isimler ve bunların haricindeki diğer kadın sûfiler her ne kadar çok fazla dile getirilmeseler de yaşantılarıyla ve menkıbeleriyle tasavvuf açısından çok önemsi isimlerdir. Hasan el-Basrî gibi büyük mutasavvıfların Râbiatü'l Adeviyye'den ders aldığı, ona danıştığı ve onu her zaman kendisinden daha bilgin gördüğü inkâr edilemez bir gerçektir. Bu diğer kadın mutasavvıflar hakkında çok fazla esere rastlanmasa da, onlar da Râbiatü'l Adeviyye gibi çok önemli isimlerdir. Ancak bu isimler üzerine yeteri kadar yoğunlaşılması ve bunların ele alınıp özenle incelenmemesi, aynı şekilde tasavvuf açısından bir eksiklik ve bir kayıptır.

Türkiye'de tarîkatlar tarihine bakıldığı zaman, Kadirîyye, Nakşibendîyye, Mevlevîyye, Rifâîyye, Ekberîyye, Halvetîyye, Bayramîyye gibi birçok tarîkata rastlanmaktadır. Ancak Urfa'da yaşayan tarîkatlara baktığımızda, çalışma boyunca ulaşabildiğimiz yalnızca Nakşibendîyye tarîkat kolları, Mevlevîyye tarîkat kolları, Rifaiyye tarîkat kolları ve Kadirîye tarîkat kolları olmuştur. Urfa'da mevcut olduğu halde kadınların her hangi bir faaliyet göstermediği ve kadın kolunun mevcut olmadığı tarîkat kolları da vardır. Bizim araştırmamızın, tarîkatlarda kadının rolü olması hasebiyle bu tarîkat kolları ele alınmamıştır. İnceleyebildiğimiz tarîkat kollarını esas alacak olursak, burada kadına ne kadar değer verildiğini, kadınların bu tarîkat kollarında ne derece önemli faaliyetler gösterdiğini, kadın müridlerin de erkek müridler gibi ilim tahsil ettiklerini, nefsi terbiye ettiklerini ve belli bir eğitimden sonra icâzet alabildiklerini, ayrıca çevresindeki kadınlara irşat faaliyetleri

gösterdiklerini de görebilmekteyiz. Bu durum, kadınların tarîkatlardaki yerinin asla göz ardı edilmemesi gerektiğini bize göstermektedir.

Değınmemiz gereken bir başka nokta ise, bir tarîkatın birbirinden farklı isimlerle vücut bulmuş olan kolları, her ne kadar silsile olarak özünde aynı tarîkate bağlı olsalar da her tarîkat kolunun muhakkak birbirinden tamamen farklı metot ve yöntemlerine rastlanmaktadır. Yaptığımız araştırma sonucunda da değındığımız gibi örneğın, bir Nakşî kolu olan Mahmud Efendi tarîkat kolu için tesettürde çarşaf giymek bir mecburiyet iken diğır Nakşî tarîkat kollarında aynı zorunluluğaa rastlanmamaktadır. Ya da aynı şekilde Nakşî tarîkat kolu olan Şeyh Şükrü Kılınç koluna mürîd olabilmek için en az bulûğ çağını geçmesi gerektiğı şartı aranırken diğır Nakşî kollarda ilkokul seviyesinde olunması yeterli görülmüştür. Bu da tarîkat kollarının kendi içerisinde nasıl bir zenginliğee sahip olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Afîfî, Ebu'l Alâ. *Tasavvuf İslam'da Manevî Hayat*. 6. bs. İstanbul: İz Yayınları, 2015.

Aşkar, Mustafa. "Kadın Sûfilere Anlatan Bir Menâkıbname". *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 13 (2014): 82-113.

Aydın, Mehmet Nurullah. "Ebû Tâlib el-Mekki'nin Kûtü'l Kulûb Adlı Eserinde Makâmlar" Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Aydın, Mehmet. "İslam Işığında Kadın". Kadın Kolları Konferans Panelleri. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Aykut, Sait vd. *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*. İstanbul: Sebat Yayınevi, t.y.

Aytaç, Bedrettin. "Ebu'l Alâ el-Ma'rri'nin el- Luzûmiyyet'ında Kadın". *Nüsha Dergisi*, 3 (2011) 14-28.

Ceylan, Semih. "Kadirîyye" *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, Haz: Adalet Çakır, 159-220, İstanbul: İsam Yayınları, 2015.

Ceylan, Semih, "Mevlevîyye" *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, Haz: Sezai Küçük, 489-544, İstanbul: İsam Yayınları, 2015.

Ceylan, Semih, "Nakşibendilik" *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, Haz: Necdet Tosun, 611-692, İstanbul: İsam Yayınları, 2015.

Ceylan, Semih, “Rifâiyye” *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, Haz: Mustafa Tahralı, 285-334, İstanbul: İsam Yayınları, 2015.

Ceylan, Semih, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, 1. bs. İstanbul: İsam.

et-Taftazânî, Ebu’l Vefâ el-Guneymî. “Zühd Hareketlerinin Tasavvufa Dönüşüm Süreci Râbiatü’l Adeviyye Örneği” *Ekev Akademi Dergisi*, 1 (2011) 107-114.

Eflâkî, Ahmet. *Âriflerin Menkıbeleri*. 1. baskı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.

Göktaş, Vahit. “Tasavvufî Terbiyenin Günümüz Din Eğitim Öğretimine Sunabileceği İmkânlar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2011).

Güloğlu, Nafize Vildan. “*Tasavvufta Kadın ve Ebû Abdurrahman Sülemî’nin Zikru’n Nisveti’l müteabbidâti’s- Sûfiyyâ Adlı Eseri*”. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî. *Menâzilü’s Sâirîn*. 2. bs. Bursa: Emin Yayınları, 2017.

Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. 14. bs. İstanbul: Dergâh, 2017.

Karakaş, Mahmut. *Urfa’da Tasavvuf İzleri*. 1. bs. Ankara: Şurkav, 2017.

Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyrî Risâlesi*. 11. bs. İstanbul: Semerkand, 2014.

Küçük, Hülya, “Anne Nûr el-Ensâriyye’den Âlime-i Hicaz Fâhru’n Nisa Bint, Paçacı, İbrahim, “Rüyanın Delil Değeri ve İstihare” *Dini Araştırmalar Dergisi*. 48 (2016): 103-128.

Özcan, Salih.“Seyyid Muhammed Râşid Erol’un Hayatı Ve Tasavvufî Etkisi”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. 2, (2016): 150-155.

Rüsteme. “Muhyiddin İbn Arabî’nin Çevresindeki Hanımlar” *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*. 23 (2009): 193-219.

Paşa, Seyyid Fazıl Mehmet. *Mevlevîlik Silsilesi*. 1.bs. İzmir: İnsan Yayınları, 2011.

Smith, Margaret. *Râbia Bir Kadın Sûfî*. 5. bs. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.

Sülemî, *Kendini İbadete Adayan Sûfî Kadınlar*. 1.bs İstanbul: İlk Harf, 2012.

Tenik, Ali. *Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*. 1. bs, İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2015.

Tenik, Ali. *Tasavvufî Bilgi*. 1. Bs. İstanbul: Litera Yayınları, 2017.

Tenik, Ali, “*Tarihi Seyirde Urfa’da Yaşayan Tasavvuf Tarîkarları*” *Osmanlı Urfası*, Urfa Okulları Yayınları, 1(2018) 244-266

Tenik, Ali. *Zikir*. 1. bs. İstanbul: Erkam Yayınları, 2015.

Tokmak, Tülay. “*Mevlana Düşüncesinde Kadın*” Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Uludağ, Süleyman. *Sûfi Gözüyle Kadın*. 6. bs. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.

Weismann, Itzcchak. *Nakşibendilik*. 1. bs. İstanbul: Litera Yayınları, 2015.

Aşağıda verilen isimler ile röportaj yapılmıştır;

Ravza Aksan

Zeynep Aksan

Nurullah Gündoğdı

Büşra Gündoğdı

Meryem Arslan

Deniz Kılınç

Zeliha Yavuz

Leyla Çakır

Meryem Naz Memiş

Zeliha Emektar